

S^T. BERNULPHUS-GILDE

UTRECHT.

VERSLAG — 1888.

Inhoud.

St. Bernulphus-Gilde

Utrecht.

Verslag — 1888.

NAAMLIJST

DER LEDEN VAN

HET St. BERNULPHUS-GILDE TE UTRECHT,

opgemaakt in den Zomer van het jaar 1889.

BESCHERMHEER.

Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Mgr. P. M. SNICKERS,
Aartsbisschop van Utrecht.

BESCHERMENDE LEDEN.

Z. D. H. Mgr. C. J. M. Bottemanne, Bisschop van Haarlem
Z. D. H. Mgr. A. Godschalk, Bisschop van 's Bosch.
Z. D. H. Mgr. P. Leijten, Bisschop van Breda.
Z. D. H. Mgr. F. A. H. Boermans, Bisschop van Roermond.
Mgr. Dr. T. J. H. Borret, rustend Pastoor te Bergen.
Mgr. F. P. van de Burgt, President te Rijsenburg.
Mgr. H. J. Smidt, Vic.-Gen. en Kan. te Utrecht.
Mgr. C. van der Veeken, Proost te Hoeven.
Mgr. J. F. Vregt, Vic. Gen. en Kan. te Haarlem.

EERELEDEN.

Bar. I. Béthune-d'Ydewalle, Oudheidkundige te Gent.
Dr. P. J. H. Cuijpers, Architect te Amsterdam
Ad. Delvigne, Pastoor te Brussel.

Dr. A. Essenwein, Directeur van het Germ. Museum te Neurenberg.
Dr. Aug. Reichensperger, Appell. Gerichtsrath te Keulen.
E. Reusens. Kan. en Prof. te Leuven.
Dr. H. J. A. M. Schaepman, Lid van de 2e Kamer te Rijsenburg.
A. Schnütgen, Domkapitular, Keulen.
Jhr. Mr. M. V. de Stuers, Referendaris aan het Min. v. Binnenl. Zaken. Oudheidkundige te 's Hage.
W. H. J. Weale, Oudheidkundige te Londen.

CORRESPONDEERENDE LEDEN.

M. W. van der Aa, te Amsterdam.
Mgr. J. Bos, Redacteur van *de Maasbode* te Rotterdam.
Dr. G. Brom, te Rome.
J. B Dericks, Notaris te Winterswijk.
Ant. Fock, Kunstschilder te Bussum.
J. Habets, Archivaris te Maastricht.
Th. Heerkens, Oudheidkundige te Zwolle.
A. Hermans, Oudheidkundige te Eindhoven.
J. H. Hezenmans, Architect te 's Bosch.
W. Hillen, Pastoor te Susteren.
Thomas van Hoogstraten, O. P. Professor te Huissen.
A. v. Lommel S. J., Geschiedkundige te 's Gravenhage.
Dr. W. J. F. Nuyens, Geschiedkundige te Westwoud.
J. A. de Rijk, Professor te Voorhout.
M. Schenk, Kunstschilder te Amsterdam.
J. Schulz, Pastoor te Aken.
Leo Tepe, Letterkundige te Oberlahnstein.
Mr. A. J. Vos de Wael, Lid van de 2e Kamer te Zwolle.
H. J. Wennekers, Architect te Amsterdam.
M. A H. Willemsen, Pastoor te Odiliënberg.

GEWONE LEDEN.

A. Albers, Pastoor te Brummen.
Dr. Alf. Ariëns, Kapelaan te Enschedé.
S. Asma, Pastoor te Kolmschaten
A. J. Aukes, Pastoor te Cothen.
N. van Balen, Pastoor te Zwolle.
T. J. J. Bartels, Pastoor te Vierakker.
H. A. Banning, Letterkundige te Vught.
G. G. Batenburg Kapelaan te Jutfaas.

J. Beekman, Pastoor te Amersfoort.
J. Berendsen, Rector te Amersfoort.
H H. Bergmann, Pastoor te Houten.
M. Berk, Pastoor te Busloo.
Th. van Berkel, Assistent te Winschoten.
J. Berndes, Kapelaan te Almelo
G. J. Beverborg, Kapelaan te Utrecht.
G. Blankvoort, Pastoor te Reutum.
C. F. Le Blanc, Pastoor te Everdingen
A. B. van Blaricum, Pastoor te Oosterbeek.
J. Bless, Pastoor te Uithoorn.
J. G. ten Bokum, Pastoor te Oosterend.
L. J. van den Bosch, Pastoor te Amersfoort.
P. E. L. Bosman, Pastoor te Groenlo,
T. A. Bosman, Pastoor te Lobith.
F. A. te Braake, Pastoor te Arnhem (H. Martinus.)
P. H. T. Braam, Pastoor te Oldenbroek.
L. ten Brink, Pastoor te Overveen.
J. H. Brom, Goudsmid te Utrecht.
A. Brouwer, Kunstschilder te Hilversum.
Dr. H. J. T. Brouwer, Professor te Rijsenburg.
T. Brouwer, Deken en Pastoor te Sneek.
M. Claassen, Pastoor te Elden.
A. M. C. van Cooth, Rector Pius-gesticht te Amsterdam
Joseph Cuijpers, Architect en Ingenieur te Amsterdam.
J. A. H. Deriks, Pastoor te Geesteren.
A. Derkinderen, Kunstschilder te Amsterdam.
J. L. H. Dobbelmann, Pastoor te Arnhem. (H. Walburgis.)
A. W. Dorrestein, Kapelaan te Herveld.
F. A. van Dijk, Plebaan te Breda.
A. van Echtelt, Assistent te Oude Rhijn.
J. W. S. van Egeren, Kan. en Prof te Rijzenburg.
L. H. van Egeren, Pastoor te Oud-Zevenaar.
C. van Elmpt, Kapelaan te Utrecht.
W. F. Elsen, Deken en Pastoor te Groningen.
B Eppink, Pastoor te Steggerda.
F. Eppink, Kapelaan te Utrecht.
J. G. H. C. Essink, Kan., Deken en Pastoor te Maarssen.
A. van Everdingen, Kunstschilder te Utrecht.
G. J. Evers, Pastoor te Sensmeer.
L. A. F. X. Fock, Kapelaan te Utrecht.

G. Funnekotter, Rentenier te Utrecht.
E. Geerdink, Pastoor te Vianen.
J. M. Gerrits, Kapelaan te Utrecht
H. I. J. Geuer, Glasschilder te Utrecht.
J. F. Gommich, Kapelaan te Vianen.
J. Graaff, Deken en Pastoor te Ouderkerk a/d Amstel.
J. R. van Groeningen, Pastoor te Hasselt.
H. J. Hackfoort, Pastoor te Vollenhoven.
J. C. Hamers, Pastoor te Veendam.
G. Hartman, Pastoor te Utrecht.
A. J. H. van Heck, Pastoor te St. Oedenrode.
J. G. Heeres, Pastoor te Bunnik.
A. J. A. Hens, Pastoor te Breukelen.
Dr. A. Hensen, Professor te Warmond.
G. W. van Heukelum, Pastoor te Jutphaas.
L. Hezemans, Pastoor te Westwoud.
J. T. Hofman, Pastoor te Hertme-Zenderen.
J. Hogeman, Pastoor te Slagharen.
P. J. Hogenboom, Pastoor te Kabauw.
F. A. P. Holland, Pastoor te Naarden.
T. W. Holtslag, Pastoor te Gendringen.
A. C. Hoogstraten, Kapelaan te Goes.
W. A. H. Hoogveld, Pastoor te Goor.
J. W. Hoorneman, Pastoor te Steenwijk
Mgr. W. Hoorneman, Pastoor te Amsterdam.
Mgr. Dr. J. A. H. G. Jansen, Professor te Rijsenburg.
J. L. R. Jansen, Deken en Pastoor te Hilversum.
L. E. Jansen, Kapelaan te Haarlem.
A. de Jong, Kapelaan te Utrecht.
J. H. Joosten, Pastoor te Lemmer.
A. H W. Kaag, Pastoor te Duivendrecht.
H. H. Kanne, Pastoor te Mijdrecht.
J. A. Kelleneer, Pastoor te Maurik.
Th. van Kent, Mr. Timmerman te Utrecht.
G. J. J. Kerstens, Pastoor te Workum.
J. J. Keuken, Pastoor te Ouderijn.
J. J. Keuken, Pastoor te Bekkum.
T. de Klaver, Pastoor te Vleuten.
H. J. Kleve, Pastoor te Langeveen.
B. H. Klönne, Rector te Amsterdam.
A. Kniep, Mr. Smid te Utrecht.

H. B. Kok, Kan. Deken en Pastoor te Utrecht.
I. C. H. Kok, Kapelaan te Groenlo.
J. A. Koopmans, Pastoor te Wierden bij Almelo.
T. H Kortenhorst, Pastoor te Abcoude.
C. J. van de Laar, Pastoor te Rijndijk.
M. J. A. Lans, Pastoor te Schiedam.
C. van de Leemkolk, Pastoor te Rhenoij.
J. W. van Leuffen, Kan. Deken en Pastoor te IJselsstein.
J. F. A. Lindsen, Oudheidkundige te Utrecht.
Dr. T. L. Lunter, Kapelaan te Utrecht
M. van Maarschalkerweerd, Orgelmaker te Utrecht.
W. Mengelberg, Beeldhouwer te Utrecht.
Edm. Mengelberg, Bouwkundige te Utrecht.
Otto Mengelberg, te Utrecht.
Ph. J. M. Menger. Stempelsnijder aan 's Rijks munt te Utrecht
B. van Meurs, S. J., te Kuilenburg.
Nic. Molenaar, Architect te 's Hage.
G. J. Mol, Kapelaan te Achteveld bij Amersfoort.
B. C. H. Munninghoff, Pastoor te Loenen op de Veluwe.
J. H. Nagels, Kapelaan te Wijhe-Boerhaar.
B. T. Nasz, Pastoor te Zeist.
C. W. Nieuveld, Kapelaan te Zwolle.
Jhr. H. C. J. M. van Nispen tot Sevenaer, President der Gezellen-Vereeniging te Amsterdam.
Dr. W. H. Nolens, Professor te Rolduc.
G. T. H. van Ogtrop Pr. te Amsterdam.
J. M. van Oppenraaij, Deken en Pastoor te Zutphen.
Dr. I. A. van Os, Pastoor te Groningen.
S. C. van Os, Pastoor te Hengelo (Gelderland.)
G. J. C. Overwijn, Kapelaan te Arnhem.
H. van Peer, Pastoor te Zoest.
H. A. J. Peters, Plebaan te Utrecht.
H. B. Poppe, Rector te Noord-Deurningen bij Denekamp.
P. Post, Kapelaan te Utrecht.
A. H. Potberg, Kapelaan te Schalkwijk.
J. W. Pruijn, Kapelaan te Groningen.
M. H. Rademaker, Kapelaan te Vleuten.
E. J. A. Reigers, Pastoor te Doesburg.
W. A. J. Reijgers, Pastoor te Lathum.
J. P. Reijmer, Pastoor te Winschoten.
T. S. Roes, Pastoor te Utrecht.

J. H. Rolfes, Kapelaan te Utrecht.
F. L. van Romunde te Utrecht.
G. van Rooijen, Assistent te Kamerijk.
A. A. J. van Rossum, Pastoor te Benschop.
Th. G. J. van Rossum, Boekhandelaar te Utrecht.
J. F. T. van Rossum Junior, te Utrecht.
J. H. Ruscheblatt, Deken en Pastoor te Alkmaar.
R. E. T. Rutjes, Pastoor te Angeren.
J. P. van Santen, Deken en Pastoor te Liederholthuis.
Dr. A. M C. Schaepman, Secretaris van het Aartsbisdom te Utrecht.
A. van Schaik, Pastoor te Kamerijk.
F. A. S. van Schaik, Kapelaan te Veendam
C. Scheiberling, Pastoor te Vogelzang.
H. Schillemans, Tegelfabrikant te Utrecht.
H. H. Sinnige, Pastoor te Gorsel.
J. J. Sletering, Pastoor te Harlingen.
H. A. van Spanje, Jur. Can. Lic. Kapelaan te Loenersloot.
Mgr. O. A. Spitzen, Kan. en Pastoor te Zwolle.
H. L. Spoorman, Deken en Pastoor te Delft.
F. L. Stracké, Beeldhouwer te Haarlem.
A. M. C. J. Swinkels, Rector te Leiderdorp.
N. F. Taverne, Deken en Pastoor te Rotterdam.
Alfred Tepe, Architect te Utrecht.
P. J. Terhorst, Pastoor te Schalkwijk.
A. J. Thelink, Pastoor te Lonniker.
G. J. Thijert, Kapelaan te Utrecht.
J. H. Vaas, Kapelaan te Utrecht.
H. C. Verheul, Pastoor te Ankeveen.
R. Verhoeven, Pastoor te Kampen.
J. A. Verstege, Pastoor te Nijkerk.
P. B. Vismans, Pastoor te Nederhorst-den-Berg.
Dr. Th. Vlaming, Professor te Warmond.
R. J. T. van Vree, Kapelaan te Lobith.
H. A. P. C. van der Waarde, Pr. te Rijsenburg.
G. F. van Wagenberg, Pastoor te Sloten.
W. Wessels, Pastoor te Zevenaar.
J. Westerman, Deken en Pastoor te Duiven.
H. van de Wetering, Secretaris van het Aartsbisdom te Utrecht.
P. W. van de Weijer, Boek- en Plaatdrukker te Utrecht.
G. P. Wolff, Pastoor te Vaassen.
C. L. Zellerhoff, Bankier te Utrecht.

NAAMLIJST

DER LEDEN VAN

HET St. BERNULPHUS-GILDE TE UTRECHT,

OVERLEDEN

Van den 1[sten] Zondag van den Advent 1869 tot in den Zomer van 1889.

BESCHERMHEER.

Z. D. H. Mgr A. I. Schaepman, Aartsbisschop van Utrecht.

BESCHERMENDE LEDEN.

Z. D. H. Mgr. J. Zwijsen, Aartsb.-Bisschop van 's Bosch.
Z. D. H. Mgr. J. van Genk, Bisschop van Breda.
Z. D. H. Mgr. G. P. Wilmer, Bisschop van Haarlem.
Z. D. H. Mgr. H. van Beek, Bisschop van Breda.
Z. D. H. Mgr. J. F. A. Kistemaker, Bisschop van Uranopolis.
Z. D. H. Mgr. H J. A. van Ewijk. Apost. Vic. van Curaçao.
Z. D. H. Mgr. J. A. Paredis. Bisschop van Roermond.
Mgr. Th. Brouwer, Kan., Deken en Pastoor te Arnhem.
Mgr. W. A. H. van Bijleveit, Vic.-Gen., Deken en Pastoor te Maarssen.
Mgr. J. A. Smits, Prot. Apost en Hoofdredacteur van *de Tijd.*
Mgr. Dr. W. Steenhoff, Pastoor te Soest.
Mgr. F. C. Swagemakers, Vic. Gen. en Kan. te 's Bosch.

EERELEDEN.

L. Hendrix, Kunstschilder te Antwerpen.
Ch. de Linas, Oudheidkundige te Arras.
Mgr. J. A. Wensing, Oud Prof. te Utrecht.

CORRESPONDEERENDE LEDEN.

W. Bartels, Pastoor te Hulst (Duitschland).
J. Geerdink, Rustend Pastoor te Ootmarsum.
Dr. M. Smiets, Pastoor te Oud-Valkenburg.
C. Ed. Taurel, Kunstgraveur te Amsterdam.
J. A. Wolff, Vicarius te Calcar.

GEWONE LEDEN.

Mgr. J. A. van den Akker, Kan. Deken en Plebaan te Haarlem.
H. Bauer, Pastoor te Monster.
H. Blom, Kan., Deken en Pastoor te Amersfoort.
A. L. van den Bosch, Rustend Pastoor te Amersfoort.
H. D. Brenninkmeijer, Pastoor te Assen.
H. ten Brink, Pastoor te Hamersveld.
F. C. D. ten Brink, Pastoor te Lathum.
G. B. Brom, Goud- en Zilversmid te Utrecht.
L. Clemens, Kapelaan te Saasveld.
H. G. van Coevorden, Deken en Pastoor te Enschedé.
G. J. Demes, Pastoor te Dokkum.
G. J. F. Dreuth, Pastoor te Workum.
J. van Dijk, Pastoor te Bunnik.
Dr. J. B. Eulenbach, Pastoor te Oudorp.
Mgr. C. J. H. Franssen, Rector te Grubenvorst.
A. G. van Grinsven, Pastoor te Millingen.
W. A. van Groeningen, Kapelaan te Albergen.
J. A. ten Hagen, Pastoor te Kabauw.
P. H. L. Hendriksen, Pastoor te Etten.
G. Hilhorst, Deken en Pastoor te Schalkwijk.
A. Hulshof, Pastoor te Didam.
Mgr. F. W. A. Jansen, Deken en Pastoor te Groningen.
R. Janssen, Kan., Deken en Pastoor te Arnhem.
M. W. de Jong, Kan. en Plebaan te Utrecht.
B. Kerstens, Deken en Pastoor te Delft.
H. Klauwers, Pastoor te Rijp-Wetering.

H. J. B. L. Kloppenborg, Plebaan te Utrecht.
J. A. Lazaar, Pastoor te Naaldwijk.
H. Leurink, Pastoor te Losser.
H. T. van Lith, Deken en Pastoor te Gouda.
J. D. L. Muller, Pastoor te Dalfsen.
C. P. M. Mutsaers, Professor te Rijsenburg.
H. P. T. Oosterbaan, Pastoor te Schalkwijk.
J. W. B. Peelen, Pastoor te Breukelen.
J. J. Putman, Kan. en Deken te Utrecht.
J. Rikmanspoel, Pastoor te Zevenaar.
G. Roelofs, Pastoor te Zwolle.
P. van Roggen, Pastoor te Harmelen.
G. Schoonderbeek, Pastoor te Overveen.
Mgr. J. W. L. Smit, Oud-Professor te Warmond.
H. J. Stiphout, Pastoor te Utrecht.
F. T. Terwisscha van Scheltinga, Pastoor te Irnsum.
H. A. Theunissen, Pastoor te Laren.
J. Vahrenhorst, Pastoor te Bocholt.
L. C. Velthuijzen, Kan., Deken en Pastoor te Wijk bij Duurstede.
C. R. Vermolen, Pastoor te Hilversum.
J. H. Verweij, Pastoor te Rumpt.
B. van de Werf, Directeur te Rijsenburg.
J. M. Westers, Pastoor te Joure.
J. Westerveld, Pastoor te Montfoort.
H. Wienholts, Pastoor te Groessen.
G. A. Willemsen, Pastoor te Hilversum.

R. I. P.

BESCHERMHEER.

Z. D. H. Mgr. P. M. SNICKERS,
Aartsbisschop van Utrecht.

BESTUUR.

G. W. VAN HEUKELUM, Pastoor te Jutphaas, *Deken*.

J. F. A. LINDSEN, Oudheidkundige te Utrecht, *Vice-Deken*.

Dr. TH. L. LUNTER, Kapelaan te Utrecht, 1ste *Secretaris*.

J. H. BROM, Goudsmid te Utrecht, 2de *Secretaris*.

J. M. GERRITS, Kapelaan te Utrecht, *Penningmeester*.

T. H. KORTENHORST, Pastoor te Abcoude,
W. MENGELBERG, Beeldhouwer te Utrecht, } *Raadsleden*

COMMISSIE VOOR HET VERSLAG.

G. W. VAN HEUKELUM, Pastoor te Jutphaas, *Voorzitter*.

Mgr. Dr. ANDREAS JANSEN, Professor te Rijsenburg, *Secretaris*.

M. H. RADEMAKER, Kapelaan te Vleuten.

ALFRED TEPE, Architect te Utrecht.

W. MENGELBERG, Beeldhouwer te Utrecht.

J. H. BROM, Goudsmid te Utrecht.

BESTUUR VAN HET AARTSBISSCHOPPELIJK MUSEUM.

Mgr. H. J. SMIDT, Vicaris-Generaal van het Aartsbisdom, *Directeur.*

G. W. VAN HEUKELUM, Pastoor te Jutphaas, *Conservator.*

T. H. KORTENHORST, Pastoor te Abcoude. } *Secretarissen.*

H. VAN DE WETERING, Secretaris van 't Aartsbisdom, } *Secretarissen.*

J. F. A. LINDSEN, Oudheidkundige te Utrecht, *Bibliothecaris.*

VERGADERING

VAN HET

S^T. BERNULPHUS-GILDE,

gehouden den 19^den JANUARI 1888.

Bij afwezigheid van den Deken opent de Vice-Deken de vergadering. Een flink aantal leden was aanwezig. De notulen der vorige vergadering door den Secretaris voorgelezen zijnde, werd de bespreking over kruiswegstatiën, in de laatste vergadering van het vorige jaar begonnen voortgezet. Dr. A. C. M. Schaepman herinnert aan een kerkelijk voorschrift ten opzichte van de kruiswegen, hetwelk moet worden onderhouden, zullen de geloovigen de verleende aflaten kunnen verdienen. Er moeten aanwezig zijn veertien kruisjes en deze dienen op behoorlijken afstand van elkander te worden geplaatst, opdat men zich van het eene naar het andere kunnen *voortbewegen*. Hiermede valt naar 's sprekers meening moeilijk het denkbeeld te vereenigen, hetwelk de Deken onlangs uitte, om namelijk de verschillende statie's in eenige tryptieken saam te stellen.

Tegen statiën geschilderd op de kerkvensters had de Vice-Deken de volgende bezwaren:

1°. Hiervoor vindt men geen enkel voorbeeld (voor zoover hem bekend) uit de Middeleeuwen. Een nieuw voorbeeld wordt gevonden in de kerk te Oudeneyk (Belgie); maar de uitvoering vond geene goedkeuring.

2°. De kruisjes zouden (wijl deze van hout moeten wezen) geheel afgescheiden worden van de voorstellingen.

3o. ’s Avonds zouden ze haar doel geheel missen.

Een ander voorstel was om kruisen van hout te maken, in wier midden op een rond, vierpasvormig of ogief medaillon de voorstelling eene geschikte plaats zou vinden. Aan den Vice-Deken waren zulke kruiswegstatiën bekend met in koper geëmailleerde medaillons. (Naar Dr. Schaepman meent, zoude het dan toch geraden zijn, op den bovensten der vier zich uit de hoeken van het medaillon ontwikkelende kruisarmen nog een houten kruisje te plaatsen, daar anders de aflaten wellicht niet konden worden verdiend). Op die wijze vermijdt men den te recht verafschuwden vierkantigen vorm onzer salonschilderijen. En deze medaillons konden dan, naar het midden der kerk gekeerd, tegen de kolommen worden geplaatst, zonder in het minst het lijnenspel der architectuur te storen: integendeel zij zouden, als schoone sieraden, aangename en weldoende rustpunten voor het oog van den beschouwer wezen. Ook de Heer A. Tepe stemde zeer hiermede in, en betoogde nog, dat er niets tegen zoude zijn om aan elke kolom twee dergelijke staties, en wel eenigszins naar den vorm van den kolom gebogen, aan te brengen.

De Vice-Deken verzocht allen voor de volgende vergadering deze zaak te bestudeeren: want het is een onderwerp van gewicht, waarop nog nooit in voldoende mate de aandacht van aesthetisch standpunt uit gevestigd is. Hij beloofde zelf in de volgende vergadering ook met eene collectie platen zijne opmerkingen te illustreeren.

De met een hartelijken nieuwjaarwensch door den Vice-Deken geopende vergadering werd wegens het gevorderde uur nu met gebed door hem gesloten.

VERGADERING VAN 12 APRIL 1888.

De Deken opent de talrijk bezochte vergadering en verzoekt den Secretaris de notulen voor te lezen.

Deze worden goedgekeurd.

Namens het Bestuur stelt de Deken voor te benoemen

tot gewone leden: G. van Rooijen, R. K Pr. te Rijsenburg.
A. Derkinderen, Kunstschilder te Amsterdam.

tot correspondeerend lid: A. L. Fock, Kunstschilder te Antwerpen.

Het voorstel wordt aangenomen.

De Deken zet de bespreking over den kruisweg voort en meent grootendeels te moeten herhalen en bevestigen, hetgeen hij in de vergadering van 19 Oct. ll. heeft gezegd. Z Eerw. vestigt de aandacht der leden op de 14 geschilderde kruiswegstatiën van de hand des Heeren Geuer, dien avond in de gildezaal ten toon gesteld, en meent, dat de opvatting en uitvoering verdienstelijk mogen genoemd worden, te meer daar de stukken in de naaste omgeving onzer oud keulsche schilderijen toch hunne aantrekkelijkheid behouden. De opmerking door Dr. A.

C. M. Schaepman in de vorige vergadering geuit, beantwoordt de Deken hiermede, dat de afstand tusschen de statiën onderling niet zoo strikt noodig schijnt. Bij gemeenschappelijke kruiswegoefeningen toch beweegt zich meestal slechts de priester van de eene statie naar de andere, terwijl het volk zich in den geest met hem vereenigt en somwijlen zelfs niet al de statiën ziet. De vraag op welke wijze de statiën te maken, wil niet zeggen in welken stijl: want zooals alle meubelen en sieraden, dienen ook de kruiswegstatiën overeenkomst te hebben met den stijl der kerk, waarin ze geplaatst worden: en daar onze meeste kerken in 14e of 15e eeuwschen stijl gebouwd zijn, moeten dus ook de statiën dien vertegenwoordigen. De vraag, die de Deken ter beantwoording neemt, is: welke kunsttakken voor den kruisweg dienstbaar mogen gemaakt worden. En hierop antwoordt de Deken: slechts twee: namelijk de beeldhouw- en de schilderkunst.

De kruiswegstatiën mogen niet zijn zelfstandige schilderijen of groepen; en vooral dient vermeden, dat de staties door te groote afmetingen te sterk in het oog springen.

Men moet ze aanbrengen of als fries, of in den muur (in nissen), of wel zooals men veelal memorietafels in de Middeleeuwsche kerken vindt aangebracht in bescheiden vormen. Nogmaals wijst de Deken op den in het museum aanwezigen kruisweg; en tot duidelijker toelichting teekent de Heer Otto Mengelberg in eenige vluchtige lijnen een dergelijke kruiswegstatie voor beeldhouwwerk.

Wanneer de statiën moeten geplaatst worden in eene kerk met naar binnen gebouwde beren, (conterforten, zooals in de Kathedraal te Utrecht) dan vormen deze een zeer gelukkige onderbreking in een rondloopend fries. Geschilderde statiën worden lichtelijk door de schitterende, heldere kleuren der gebrande vensters geslagen en van haar uitwerking beroofd.

Nog wijst de Deken op een kruisweg op vensters aangebracht in de Mariakerk te Neurenberg. Dr. Essenwein, die als architect dit werk leidde, heeft de kruisjes op de vensterbank *onder* de voorstellingen geplaatst. Met den indruk van het geheel kan de Deken zich wel verzoenen.

Nogmaals, niettegenstaande de in de vorige vergadering daartegen ingebrachte bezwaren, meende de Deken bij zijn voorstel te moeten blijven; om de kruiswegstatiën in tryptieken of dyptieken te groepeeren.

Eene andere behandeling der kruiswegstatiën (in de vorige vergadering reeds besproken en aangeraden) meent spreker niet te mogen ontraden; hij meent de wijze, die te Parijs in een der hoofdkerken is toegepast, waar op vierpasvormige medaillons van verguld koper in forsch gegraveerde lijnen met zwart email de beelden krachtig uitkomen tegen den rooden of blauwen achtergrond.

Deze medaillons zijn aan de kolommen geplaatst en maken een voldoenden en tevens rustigen indruk. Op die wijze wordt de groote fout vermeden, dat 14 groote, zeer in het oog vallende vlakten den schoonen indruk der geheele kerk storen.

Ofschoon in de vorige vergadering hierover niet was gesproken, meent spreker ook het denkbeeld, om de kruiswegstatiën in metaaldrijfwerk uit te voeren, aan eenige critiek te moeten onderwerpen.

Wanneer de kunstenaar zich met bescheiden afmetingen tevreden wilde stellen, zou een b.v. in koper gedreven kruisweg nog genade in 's Dekens oogen kunnen vinden, maar zoo de niet nader omschreven grens dier afmeting overschreden wordt, dan vreest spreker voor de harmonie van het geheel; iedere statie zoude — om een sterk sprekend beeld te gebruiken — zijn als de turksche trom in een orkest, en veertien zoodanige instrumenten zijn ook in het sterkste orkest zeker te veel.

Spreker meent, dat de wijze, welke men in Jutphaas zal volgen, namelijk om een gebeeldhouwden kruisweg in nissen aan te brengen, verreweg de voorkeur verdient.

De Weleerw. Heer H. van Spanje oppert nu de vraag, of dan alle 14 statiën denzelfden vorm en dezelfde afmetingen moeten hebben. ZEW. meende, dat dit geheel onnoodig was en dat integendeel eenige afwisseling een aangenamen indruk zou te weeg brengen.

De Heer J. Brom repliceerde op de zinsnede van den Deken, (alsof slechts twee kunsttakken kunnen gebruikt worden voor de kruiswegstatiën) dat z. i. de drijfkunst even goed hare diensten bij de uitvoering van kruiswegstatiën kan verleenen als de beeldhouwkunst in hout of steen. Immers de stof, welke de drijfkunst bezigt, is wel zoo waardig tot versiering van Gods huis; de plastische kunst in onverganklijk metaal behoeft zeker niet achter te staan bij hare zusters, die bij voorkeur andere, minder duurzame grondstoffen gebruiken. De schitterende glans van het metaal kan geen ernstig bezwaar zijn: want deze is gemakkelijk te temperen.

De Deken heeft ons de memorietafels en grafplaten als voorbeelden voor de behandeling van den kruisweg aanbevolen; welnu dit zijn veelal koperen platen, wier krachtig gegraveerde en veelkleurige lijnen van zelf de aandacht trekken en geboeid houden; en daarom meent spreker zich op den Deken zelven als een verdediger te mogen beroepen. Wil men deze wijze om den kruisweg op koperen platen in gekleurd email aan te brengen veroordeelen, dan wordt het schilderen der kruiswegstaties op goudgrond door hetzelfde vonnis getroffen. (Misschien biedt zich later voor den spreker de gelegenheid aan, om op de zaak terug te komen.)

Eenige door den Heer Joseph Cuypers aangeboden teekeningen gaven aanleiding tot het debat over een in het begeleidend schrijven geopperd voorstel „dat de leden van het Gilde hunne werken, hoe gering ook, dienen te verzamelen."

Dit voorstel wordt met ingenomenheid begroet en vele aanwezige kunstenaars beloven bijdragen voor de aan te leggen verzameling. Deze zal door de secretarissen beheerd worden en alleen voor de Gildebroeders te bezichtigen zijn.

Daarna brengt de Deken een woord van hulde en gelukwensching aan Professor Dr. Andreas Jansen voor de voltooiïng van „Neerlandia Catholica."

Spreker zegt, dat de schoone uitvoering van den tekst en de miniaturen, zoowel als van den band dit werk stempelen tot een „monumentum aere perennius" dat ook aan latere geslachten getuigen zal van den bloei der christelijke kunst in Nederland op het einde der 19de eeuw. Dr. Jansen dankt voor deze woorden, maar, als lid van het Gilde, is het hem eene groote voldoening, te mogen verklaren, dat vooral aan de medewerking van leden van het St. Bernulphus-Gilde het Album Neerlandia Catholica zijn welslagen te danken heeft en dat hij van iedereen vernemen mocht, hoe hun werk onder het beste wat men in het Album bewondert, mag gerekend worden.

Voor de aan te leggen verzameling van teekeningen der leden van het Gilde biedt Dr. Jansen al de teekeningen en afdrukken der platen van het Album aan.

Hierna wordt den Heer W. Mengelberg het woord gegeven, die de schilderijen der oud keulsche school in ons Museum aanwezig, bespreekt. Daar de Heer Mengelberg, op verzoek, zich bereid verklaarde zijne improvisatie op schrift te stellen voor het verslag van het volgend jaar, meenen wij thans met deze korte aanduiding te kunnen volstaan 1) Een interessante illustratie op Mengelbergs hooge waardering dezer schilderijen was de mededeeling van den Deken, dat Dr. Bode, Directeur van het museum te Berlijn, meermalen pogingen had aangewend om deze voor rekening van den Pruisischen staat te koopen. De vergadering wordt met gebed gesloten.

VERGADERING VAN 5 JULI 1888.

Gebed. Daar het exemplaar van „Neerlandia Catholica" op tafel lag, nam Dr. Jansen, die het aan de Gilde aanbood, deze gelegenheid te baat, om nogmaals zijnen warmen dank te betuigen aan de leden van het Gilde, wier talent en toewijding de uitgave van het Album hadden doen slagen. De Deken dankt de commissie van redactie voor het verschenen „Verslag van '87" en deelt mede, dat het overal met zeer veel sympathie ontvangen is.

Tot leden worden benoemd:

A. M. C. van Cooth, Rector, Amsterdam.
G. Hartman, Pastoor, Utrecht.
F. M. van Dijk, Plebaan en kanunnik, Breda.
F. L. Stracké, Beeldhouwer, Haarlem.

Ontvangen een brief van Mgr. A. Godschalk, als dankbetuiging voor het verslag. De Deken deelt mede, dat hij eene dringende uitnoodiging heeft ont-

---

1) Zie hier achter.

vangen van Pastoor Willemsen, die voorstelt, voor de kunstreis van dit jaar Maastricht en dan ook St. Odiliënberg te bezoeken. Hij biedt ons zijne gastvrijheid aan.

Er wordt gestemd, of de kunstreis dit jaar zal zijn naar Elten en Emmerik, of naar St. Odiliënberg, Roermond en Maastricht. Het laatste wordt aangenomen en de reis bepaald op 18 en 19 Juli.

De Deken vertoont eenige teekeningen van vloeren, die hij van plan is in het koor, in de beuken, en in de doopkapel zijner kerk te leggen, en die ontworpen zijn in den geest der vloeren, gelijk deze op meerdere schilderijen der 15de en 16de eeuw, ook in het Aartsb. Museum aanwezig, worden aangetroffen.

Spreker meent dat zij de gewenschte motieven bieden, die bij 't ontwerpen eener bevloering onzer laat-Gothische kerken kunnen dienen. De voorbeelden der 12de en 13de eeuw, in Frankrijk en ook ten onzent — o. a. de vloer gevonden in een huis aan het Janskerkhof te Utrecht, — in groot getal voorhanden, waren meestal te monumentaal en te kostbaar. Vervolgens wijst hij op het verschil, dat, zijns inziens tusschen een vloer van tegels en een vloerkleed of tapijt heerschen moet. Het verschillend materiaal (= tegels of stof,) geeft van zelf dit onderscheid in uitvoering aan. Leeken meenen, dat als zij een carrelage zien, de kunstenaar er naar streefde een vloerkleed (tapijt) na te bootsen. En de kunstenaars bevorderen zelf dikwijls de veroordeelenswaardige opvatting, volgens welke de kunstenaar dan het hoogste bereikt heeft als hij een bevloering van tegels zooveel mogelijk op een vloerkleed (tapijt) van stof heeft doen gelijken. Immers zij leggen in zulk eene bevloering loopers, omgeven ze met randen en bovendien worden, door allerlei figuurlijke voorstellingen, daarin nog versieringen aangebracht. (De Deken waarschuwt vooral tegen het aanbrengen van heiligenbeelden of van welke gewijde voorstellingen ook op een vloer.)

De Heer Joseph Cuypers vroeg verlof deze opmerkingen van den Deken eenigszins nader te mogen toelichten. Hij bood zijne verontschuldiging aan, dat hij, voor de eerste maal ter vergadering aanwezig, eene zienswijze verdedigde, die, hoewel in hoofdzaak met het gevoelen van den Deken overeenstemmend, toch in eenige onderdeelen daarvan afweek.

Leeken gebruiken voor eene bevloering met tegels dikwijls het woord „tapijt," en hij zelf, als vakman, meent daartegen niet zooveel bezwaar te moeten hebben, wijl, zijns inziens, dit versieren der vloeren ontleend is aan de textiele kunst van het Oosten, die vooral door de kruistochten in het Westen bekend werd en ook onze kunstenaars, door hare juiste geometrische figuren en schitterende kleuren, geïnspireerd heeft hunne talenten ook aan dit kunstvak te wijden met het materiaal, wat zij hier ter beschikking hadden. Zijne opvatting van eene bevloering met tegels is dat zij de ruimte zoowel bekleeden als *versieren* moet. Als van zelf omgeeft men de bevloering met een rand, die tevens (als herhalende lijn) ook aan de muren der kerk voor het oog meerdere vastheid schenkt. (Spreker wijst ter verduidelijking op den ingelegden rand van de tafel in de gildezaal aanwezig). Vervolgens, wat men gewoonlijk den looper bevloering noemt, is feitelijk geen

looper, maar de middellijn der composities, en wanneer deze nu van het altaar, uitgaat, of naar het altaar heenwijst, ligt daarin bovendien eene schoone symbolische beteekenis, wijl van het altaar alle genade die in de kerk stroomt, haar oorsprong neemt.

Verder zoekt het oog in zulke ruime vlakten van tijd tot tijd een rustpunt: en wanneer nu hieraan door matig aangebrachte en gepaste versieringen voldaan wordt, dan is, zijns inziens, ook daartegen niet veel in te brengen.

Hij geeft den Deken volmaakt toe, dat men niet moet trachten een geweven vloerkleed in *tegels* na te bootsen.

De Deken dankte den Heer Cuypers voor zijne woorden; indien hij soms in wat krasse woorden zijne meening mocht hebben uitgedrukt, was het zijne bedoeling, om ook over dit punt gedachtenwisseling uit te lokken. Ook in details moet men zuivere beginselen huldigen: 's Heeren Cuypers opmerkingen schenen hem vooral waarde te hebben waar het geldt een vloer te leggen in Kathedralen of andere groote kerken. De Deken had, bij zijne bespreking, vooral het oog op de kleinere ruimten van onze gewone stads of dorpskerken. Hij geeft het den Heer Cuypers toe, dat onze kunstenaars de textiele kunst uit het Oosten hebben willen nabootsen: maar wij moeten daarbij ook niet vergeten, dat het materiaal, wat wij voor deze nabootsing gebruiken, als ieder ander, zijn eigenaardige behandeling vordert.

Daarna werd deze druk bezochte vergadering, waar wij, tot ons genoegen, ook vele leden van buiten ontmoetten, met gebed gesloten.

Eenige leden bleven onder gezelligen kout nog een uurtje bij elkander.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 17 JULI 1888.

Daar de Deken reeds op reis is, om voor den goeden uitslag van den kunsttocht op morgen en overmorgen te zorgen, opent de Vice-Deken met gebed de vergadering en sprak daarna:

Mijne Heeren!

Het is ons een vereerende en tevens vreugdevolle taak bij deze Algemeene Vergadering te kunnen mededeelen, dat het St. Bernulphus-Gilde sinds de laatst gehouden jaarlijksche algemeene vergadering opnieuw aan levenskracht heeft gewonnen en dat de gehouden driemaandelijksche vergaderingen over 't geheel genomen, druk werden bezocht.

Van de kunstreis naar Haarlem en de daarop gevolgde vergadering gaf het den leden toegezonden geïllustreerd verslag de uitvoerigste mededeelingen, welk verslag, het mag hier met voldoening en tot eer der commissie van redactie worden gezegd, dat van het vorig jaar aan belangrijkheid van tekst en schoone illustratiën zeker heeft overtroffen.

In de vergaderingen na 1 Januari gehouden werden de belangrijke besprekingen over den kruisweg voortgezet, die aanleiding gaven tot menige interessante en leerzame opmerking. Ook andere gewichtige onderwerpen o.a. over Neerlandia Catholica; over kerkvloeren, over eene aan te leggen verzameling van kunstwerken der Gildebroeders enz. enz. werden met succes behandeld.

In dit jaar verwierf het Gilde meerdere nieuwe leden; helaas ook enkelen werden ons door den dood ontnomen. Zij rusten in vrede!

Behalve onzen doorluchtigen Beschermheer telt ons Gilde thans: 12 beschermende leden, 12 eereleden, 20 correspondeerende, en 176 gewone leden, wier ijver voor ons doel, de bevordering van het ware, het goede, het schoone, aan het Gilde een degelijken waarborg voor de toekomst verzekert.

Bij wettige afwezigheid van den penningmeester geeft de Heer Zellerhof het finantiëel verslag.

Het blijkt, dat wij ons in een batig saldo mogen verheugen.

Tot gewone leden worden aangenomen:

R. J. J. ter Horst, Kapelaan te Duiven.

Th. van Berkel, R. K. Pr. te Utrecht.

De twee bestuursleden, die volgens den rooster moesten aftreden, werden herkozen: J. F. L. Lindsen en Dr. Th. Lunter.

Daarna had de Vice-Deken de beleefde vriendelijkheid, om nog eenige korte aanwijzingen te geven voor den morgen te houden kunsttocht.

VERGADERING VAN 4 OCTOBER 1888.

De Deken opent de vergadering met gebed; daarna worden de notulen der vorige vergadering voorgelezen, en goedgekeurd.

Het Bestuur stelt 6 nieuwe leden voor:

Dr. W. H. Nolens, Professor te Rolduc.

Dr. Alph. Ariëns, Kapelaan te Enschedé.

Dr. Theod. Vlaming, Professor te Warmond.

H. van Peer, Pastoor te Soest.

G. Overwijn, Kapelaan te Arnhem.

H. A. P. C. van der Waarden, R. C. Pr. Seminarie Rijsenburg

Zij worden allen aangenomen.

De Heer Geuer deelt mede, dat hij met den Weleerw. Pastoor van Oosterbeek gesproken heeft over het raam, door het St. Bernulphus-Gilde in de kerk te Oosterbeek te plaatsen; daar er nog eenig verschil van zienswijze is, stelde de Deken voor hem te machtigen deze zaak met den Weleerw. Pastoor te bespreken en tot een goed einde te brengen Hiertoe werd besloten.

De Deken besprak zijne reis naar Frankrijk en Noord-Italië. In Avignon had vooral het „palais des Papes," met zijne karakteristieke details, zijne

cellen voor de pauskeuze en de kapel, versierd met muurschilderingen van Simon Memmi zijne aandacht getrokken.

Marseille bezit een oude en nieuwe kathedraal. De oude, uit de 10e of 11e eeuw, is zeer interessant; een sarcophaag der 5de eeuw is tot altaar ingericht en de abside is met zeer vroege mozaieken versierd. De nieuwe is een kind der fantaisie, maar van een man, die eerbied heeft voor traditie op het gebied der kerkelijke kunst en een groot meesterschap over de vormen bezit. Hij had even goed een Romaansche of Gothische kerk kunnen bouwen: daar op den grens van het Oosten heeft hij verschillende stijlen gecombineerd. Een gevaarlijk werk voor mindere kracht! Ook in ons Vaderland is er een voorbeeld van: zij hebben het beproefd, „et ils sont tombés."

Wat N. Dame de la Garde aangaat: als men in een bepaalden stijl wil bouwen dan mag men ook eischen stellen; en stelt men deze, dan is het: „un oeuvre manqué." Genua: façade van S Lorenze: (omstreeks 12e of 13e eeuw) een rijkdom van sculptuur, die allesovertreft en toch een wel begrepen soberheid, die imponeert.

De Deken was in 21 jaar niet in dat gedeelte van Italië geweest, waar men Middeleeuwsche kunst vindt. Want naar Rome (waar de Deken nog kort geleden was) gaat men niet bij voorkeur om Middeleeuwsche kunst te bestudeeren. In Rome vindt men behoudens enkele uitzonderingen alleen nog eenige débris van oude kunst en dan de Renaissance. Welnu, nu hij in Noord Italië eenigen tijd kalm en zonder vooroordeel heeft rondgezien, aarzelt hij niet te verklaren, dat het een leugen is, als Lübke en consorten ons diets willen maken „dass die Italiëner von der Gothik nichts verstanden haben." In Pisa, Siena, Florence, Ravenna en Verona bewonderden wij dag op dag, kunststukken van de 13 en 14 eeuw: kerken, kloosters, muurschilderingen enz. die door onze Noordsche Middeleeuwsche meesters niet anders gedacht en uitgevoerd zouden zijn, indien het verschil van temperatuur, intensiteit van licht, materiaal hun in de wijze van uitvoering geen andere eischen gesteld had. Om op eenige détails te wijzen, die in de verschillende landen, naar hun eigenaardigheid, ook een verschil van uitvoering van denzelfden stijl noodzakelijk meebrengen: in Italië, wijl minder regen en sneeuw, vlakke daken, hier juist omgekeerd; in Italië, om het intensieve licht uit te sluiten, kleine vensters, hier groote vensters, om toch maar al het te verkrijgen licht binnen te laten 1); in Italië is het aangewezen materiaal het marmer in zijn verschillende kleuren, hier hebben wij in den regel slechts baksteen en zandsteen ter onzer beschikking.

Ook wat beeldhouwwerk aangaat, kan Italië ons tot voorbeeld zijn; hij heeft in Italiaansche kerken een menigte kunstwerken gezien, die wij kunnen navolgen. Wil men zijne kerk met middeleeuwsche sculpturen versieren (Mengel-

---

1) Architect Tepe maakte hier de opmerking, dat evenals in Italië de groote muurvlakten in het Noorden de groote vensters de aangewezen plaatsen zijn: daar voor muur- hier voor glasschilderingen. Hiermede valt van zelf ook de opwerping, alsof de Gothiek vijandig zou zijn aan groote muur-

berg heeft er vroeger reeds op gewezen) dan kan men in Italië te keur en te keus zijn modellen vinden. Op ieder gebied der kunst wijst dit schoone land ook onze kunstenaars de heerlijkste voorbeelden aan.

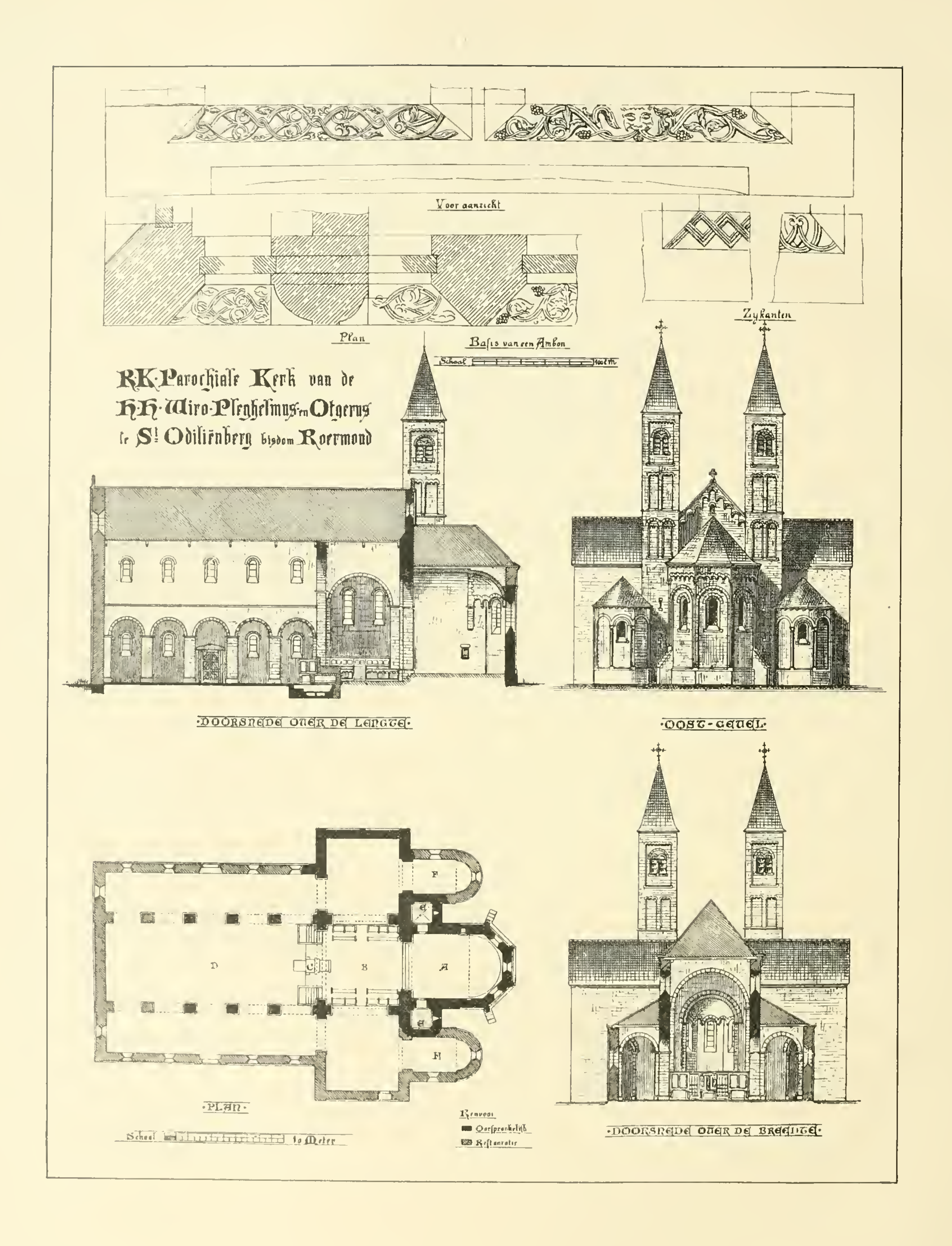
Ten slotte: men moet ook een open oog hebben voor hetgeen tegenwoordig in Italië geschiedt; de nieuwe façade aan den Florentijnschen dom was, met 't oog op het reeds bestaande, een zware taak, die uitstekend vervuld is. S. Maria della Spina in Pisa is een juweeltje geheel in marmer, dat bij zijn restaurantie niets heeft verloren. Vooral ook in Ravenna wordt alles met groote zorg en zaakkennis hersteld.

Daarna wijdde de Deken nog eenige gevoelvolle woorden aan de dierbare nagedachtenis van den Antwerpschen kunstschilder Louis Hendriks, 18 Sept. l.l. in den Heer overleden. Hij was met hart en ziel onze kunstrichting toegedaan: en het is zijne onsterfelijke eer, dat een man met zijn groote talenten, de verleidingen van een valsch realisme overwinnend, in zijn leven zoowel als in zijn kunst een christelijk meester was.

---

vlakten en daardoor aan muurschilderingen. De Italiaansche Gothiek huldigt de muurschilderingen op de ruimste wijze (zie bv. de kerk te Assisië); in het Noorden, waar de gesteldheid van het licht kleine muurvlakten en groote vensters vordert, schildert men in plaats van op den muur, op het glas. Van daar dan ook heeft de glasschilderkunst in het Noorden veel grooter meesterstukken aan te wijzen dan in Italië.

Voor aanzicht
Plan
Basis van een Ambon
Schaal
Zykanten
R.K. Parochiale Kerk van de
H.H. Wiro-Plechelmus en Otgerus
te St. Odiliënberg bisdom Roermond
·DOORSNEDE OVER DE LENGTE·
·OOST-GEVEL·
D
C
B
A
F
H
·PLAN·
Schaal
10 Meter
Renvooi
Oorspronkelijk
Restauratie
·DOORSNEDE OVER DE BREEDTE·

KUNSTREIS

VAN HET

St. Bernulphus-Gilde

NAAR

LIMBURG.

De zevenjarige heiligdomsfeesten in dezen zomer weder te Maastricht gevierd, waren de aanleiding, dat in de Gildevergadering van 1 Juni het besluit was genomen om de voornaamste Limburgsche monumenten voor dit jaar tot doel te nemen.

Talrijk waren de gildebroeders reeds des morgens vergaderd aan 't Station te Utrecht, en opgewekt door de vreugde der ontmoeting van menigen goeden vriend, stoomde het gezelschap, steeds in aantal toenemende, naar Roermond door. Hier mocht reeds onmiddellijk blijken met hoeveel goeden wil men algemeen bezield was, daar het geduld der reizigers op de proef werd gesteld door de omstandigheid, dat bij 't vallen van plasregens er aanvankelijk niet voldoende rijtuigen waren om hen naar Sint Odiliënberg te brengen.

Recht broederlijk was de ontvangst van den ZeerEerw. Heer Pastoor van „Berg" die ons de, door zijn vasthoudenden ijver voltooide en herstelde, aloude kerk van de H.H. Wiro, Plechelmus en Otgerus in al hare aanlokkelijkheid zou toonen. De schoone, verheven ligging op den berg der Heilige Odilia hadden wij bij de aankomst reeds bewonderd; nu werd de rondgang om de kerk voortgezet om, door 't westportaal binnentredende den geheelen mystieken godsdienstigen en rustigen indruk te ontvangen die deze kleine kerk door de schoone en ernstige

vormen, weet in te boezemen. Binnentredende deelde de ZeerEerw. Heer Pastoor de volgende geschiedkundige bijzonderheden mede, terwijl bij de bezichtiging de nadere uiteenzetting van elk deel der architectuur volgde.

De kerk van St. Odiliënberg, wegens haren prachtigen romaanschen bouwtrant zoo belangrijk voor de oudheidkenners, heeft vooral voor de Geloovigen van het bisdom Roermond eene hooge waarde. Zij toch, zooals Knippenbergh opmerkt, is de moederkerk van het Bisdom, èn omdat van hier uit het eerste licht des Evangelies geschenen heeft over de streken welke dit Bisdom uitmaken, èn omdat de overbrenging van Odiliënberg's Kapittel naar Roermond in 1361, de aanleiding werd welke in 1559, bij de keuze eener voor den op te richten Bisschopszetel geschikte stad, de balans ten gunste van Roermond deed overslaan.

Gelukkiger dan zoovele andere eerbiedwaardige gestichten, mocht de kerk van Odiliënberg, ofschoon zij tot twee keeren toe haren ondergang nabij was, de verwoestingen door den tand des tijds aangericht en de rampen des oorlogs overleven, en zijn voor haar, naar wij hopen, de dagen niet ver meer verwijderd, waarin zij op nieuw met jeugdigen luister zal prijken, als het sprekend beeld van de H. Katholieke Kerk welke, ofschoon voortdurend aangevallen, nimmer bezwijkt, maar telkens uit de vervolging, met nieuwen glans omstraald, optreedt.

De kerk van Odiliënberg, gelegen aan den linker oever der Roer op een berg die oudtijds St. Pietersberg heette, was oorspronkelijk aan den H. Petrus, doch werd bij hare herstelling in 1686 aan de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus toegewijd; zij is gebouwd in een latijnsch kruis, met 3 koren ten oosten, uit berg- en zandsteen, waartusschen hier en daar keisteenen en stukken van Romeinsche pannen zijn ingemetseld; de muren zijn, voor zoover men heeft kunnen nagaan; inwendig met gietwerk gevuld; in den loop van dezen zomer zijn in den muur van den noordelijken kruisarm en bij de grondslagen van den zuidelijken toren zelfs stukken van zuiltjes gevonden, welke tot eene oudere kerk of een ander gebouw behoord hebben.

Naar de nog bestaande gedeelten te oordeelen, dagteekent de kerk uit de 10de of 11de eeuw, ofschoon het waarschijnlijk is dat van de oudere kerk nog gedeelten zijn blijven staan, en ook in de 12de eeuw nog eraan gebouwd is.

Het middenkoor, vijfhoekig uit den achtkant gesneden, ontvangt het licht door 3 rondbogige vensters in de achterste vakken aangebracht, langs de vakken van het koor verheffen zich zes ronde kolommetjes rustende op den plintmuur, behalve, van elken kant, de middelste welke op een laag contrefort steunen. De twee zijkoren, met 2 vensters, een in het midden en een aan den buitenkant, hebben eene ronde inspringende absis. 1)

---

1) Wij geven hier de beschrijving, ook wat de maten betreft, van de kerk zoo als zij geweest is en wederom opgebouwd is.

Tusschen het middenkoor en de zijkoren verheffen zich de twee torens, naar de lengte in vijf vakken verdeeld en veel gelijkend op de torens der voormalige abdij van Knechsteden bij Keulen.

De sterk uitspringende kruisarmen, lager dan het middenschip, hebben drie langwerpige vensters in den topgevel, welke met halfronde boogjes op kraagsteenen rustend versierd is.

Het middenpand en de zijpanden ontvangen elk van weerszijden het licht door vijf vensters, waarvan evenwel het middelste in het noordelijk zijschip door eene deur met puntigen timpaansteen vervangen is.

Inwendig heeft de kerk van af de absis tot den westelijken muur eene lengte van 32,28m. Het langschip der kerk, dat 16,96m. in lengte en 15 17m in breedte meet, is door twee rijen van vierkante pilaren in drie schepen verdeeld, waarvan het middelste 7,05m de zijschepen 3,24m breed zijn; die pilaren rusten op een vierkanten schuins opgaanden voet en zijn bekroond met fraai geprofileerde kapiteelen, welke de rondbogen dragen; ook de kapiteelen in het dwarsschip en de 3 koren zijn fijn bewerkt.

Het middenkoor is 8,46m lang, 5,47m breed; de zijkoren hebben eene lengte van 5,66m en eene breedte van 2,64m: deze 3 koren zijn met een tongewelf bedekt. Uit het middenkoor gaat men van weerszijden in de torens welke in de benedenverdieping van een kruisgewelf voorzien zijn: de verdere toegang tot de torens wordt verleend door twee deuren, welke in het dwarsschip op eene hoogte van ongeveer 3.40m boven den vloer geopend zijn. Voor het overige heeft de kerk geene gewelven.

Vroeger had de kerk daarenboven nog een rijk versierd portaal, dat waarschijnlijk ten zuiden. tegenover den noordelijken ingang, gebouwd was, en waarvan nog een kapiteel en twee beelden, bestemd om de rondbogen te dragen, bewaard zijn. Deze prachtige beelden uit de 12de eeuw, stellen de H. H. Apostelen Joannes en Jacobus voor 1); met het beeld van den kerkpatroon, de H. Petrus, die zich zeker binnen de kerk bevond, hebben wij hier derhalve Apostelen van den Thabor, om ons te herinneren dat ook deze berg de Thabor was, waar de heerlijkheid Gods aan de H.H. Wiro, Plechelmus en Otgerus verschenen is.

Van de oude kerkmeubelen is niets meer over dan een zeer oude steenen doopvont, 2 romaansche Christusbeelden en drie gothische vaatjes voor de H.H. Oliën.

De kerk van Odiliënberg erkent en vereert als hare stichters de H.H. Wiro en Plechelmus, twee bisschoppen uit Schotland, en hun diaken, den H. Otgerius, een Engelander.

---

1) De H. Joannes wijst met den rechtervinger op een strook, welke hij in zijne linkerhand houdt met de spreuk uit zijn eersten brief (IV : 7): *Diligamus invicem quia karitas ex Deo est* (Hebben wij elkander lief. wijl de liefde uit God is); de H. Jacobus houdt voor zijne borst een geopend boek. met de woorden: *Amicus seculi huius inimicus Dei constituitur* (De vriend dezer wereld wordt een vijand Gods. IV : 4).

Deze drie mannen, door de liefde van Christus gedreven, hadden omtrent het einde der 7de eeuw hun vaderland verlaten, om ook elders zielen voor Christus te winnen.

Met dit doel begaven zij zich tot den hofmeier van Austrasië, Pipijn van Herstal, die, ofschoon zijn omgang met Alpaïs een tijd lang zijn roem verduisterde, met al den ijver, aan zijn vroom geslacht eigen, de missionarissen ondersteunde. Terwijl de H. Willibrord onder de Friezen voor het Evangelie arbeidde, predikten onze drie Heiligen in de aan Friesland grenzende streken, welke later de hertogdommen Gelderland, Kleef en Gulik uitmaakten.

Dankbaar voor de beschaving, welke zij in zijne staten gebracht hadden, en vol eerbied voor hun heiligen levenswandel, schonk Pipijn hun een berg te midden van bosschen op den linker oever der Roer gelegen, opdat zij zich hier, in hunne laatste levensdagen, verwijderd van alle wereldsch gewoel, des te vrijer aan hemelsche betrachtingen konden wijden en in stille afzondering de komst des Heeren afwachten.

In het jaar 706, volgens de overlevering 1), kwamen dan onze Heiligen naar dezen berg, alwaar, zegt de levensbeschrijver van den H. Wiro 2), „eene kapel ter eere der H. Maagd en Moeder Gods Maria gebouwd en gewijd werd (of was), en tevens onder de aanroeping van den H. Petrus eene sierlijk bewerkte kerk met klooster, uit steen werd opgetrokken, welke thans nog (ten tijde des schrijvers) bestaan."

Deze woorden, welke in den tekst niet zeer duidelijk zijn, werden door de overlevering (geboekt in de *Officia propria SS. et Festorum diœc. Ruræm*, in 1605 en 1609 door bisschop Cuyckius uitgegeven, alsmede in eene Circulaire van den bisschop Jacobus a Castro, van 3 Maart 1630, en in het Mandement van Reginaldus Cools dat wij hierachter laten volgen) in dien zin uitgelegd dat de kapel der H. Maagd reeds vóór de aankomst der drie Missionarissen bestond.

Het is voorzeker zeer waarschijnlijk, en het Leven van den H. Plechelmus 3) geeft dit duidelijk te verstaan, dat reeds vroeger het zaad des Evangelies in deze streken, welke van af de oudste tijden tot het bisdom Maastricht behoorden, was uitgestrooid geworden; want ofschoon de Bisschoppen van Maastricht, die allen als Heiligen vereerd worden, hun werkkring voornamelijk naar het meer bevolkte Zuiden uitstrekten, valt er niet aan te twijfelen of sommigen van hen ook naar

---

1) Knippenbergh. *Hist. eccles. duc. Geldriæ* p. 33 en *Duysent jaerig Jubilé van de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus* bl. 20; alsmede A. Wolters, *de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus* bl. 48 Pagius en na hem Ghesq. t. VI p. 198 geven het jaar 700 aan.

2) Locum remotum a mundi negotiis Dux ipse B. Wironi concessit ad manendum, qui locus ore vulgi Mons Petri dictus, in quo oratorium S. Mariæ semper Virginis Deique Genitricis honore constructum et consecratum est, nec non S. Petri monasterium decori operis artificio constructum ex lapidibus quod perdurat in præsens." Bij Ghesq. *Acta SS. Belgii* t. V. p. 361. n. 7.

3) Ghesq. Op cit. t. VI p. 216 n. 10.

het Noorden hunne schreden gericht hebben: met name wordt dit vermeld van den H. Servatius 1), alsmede van den H. Amandus, die te Herungen achter Venlo de heidenen doopte bij eenen put, welke nog in eere wordt gehouden 2). Wat hier ook van zij, zeker is het, dat eerst door de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus in onze streken het heidendom uitgeroeid en het Christendom is gevestigd; daarom worden zij sinds eeuwen vereerd als de Apostelen van het oude Gelderland.

Doch keeren wij naar onze kerk terug. „Uit het aangehaalde Leven van S. Wiro blijkt, zegt Knippenbergh 3), dat Pipijn aan den H Wiro niet een klooster heeft geschonken, maar eene tot dan toe onbewoonde en van alle wereldsch gedruisch verwijderde plaats,.... dat het wel geloofbaar maar niet zeker is, dat Wiro de kapel der H. Maagd en het S. Petrus klooster gebouwd heeft, ofschoon het geen twijfel lijdt dat hier destijds eene woning met kapel tot het verrichten der H. Diensten gestaan heeft." Latere schrijvers gaan hierin nog verder, doch geven voor hun gevoelen geene reden aan: het klooster van den H. Petrus zou namelijk gebouwd zijn volgens Smet 4) „daer naer," volgens den schrijver van de *Levens van de voornaamste Heijligen der Nederlanden* 5) „in de volgende eeuw", volgens den WelEerw. heer A. Wolters 6) „later, misschien na de invallen der Noormannen in de volgende eeuw."

Met al den eerbied, aan die geleerde geschiedvorschers verschuldigd, meenen wij hier eene andere meening te mogen uitspreken, te weten dat klooster met kerk van den H. Petrus door Wiro, of, op last van Pipijn, door Wiro en zijne Gezellen gebouwd is. Wat de kapel der H. Maagd betreft, willen wij gaarne de aangehaalde overlevering omtrent hare oudere stichting eerbiedigen, en alleen opmerken dat zij ten tijde onzer drie Heiligen moet bestaan hebben, daar in het oude Leven van den H. Wiro, en ook in dat van den H. Plechelmus uitdrukkelijk gezegd wordt dat beide „binnen de muren van gemelde kapel zijn begraven geworden." 7)

Is het bestaan der O. L. V. kapel in het begin der 8ste eeuw zeker, dan

---

1) Wichmans. *Brabantia Mariana* p. 49. In verband hiermede is het opmerkenswaardig dat de H. Servatius te Odiliënberg oudtijds eene bijzondere vereering genoot, nog in de 15de eeuw kwam jaarlijks op zijn feestdag de parochie van Karcken in processie met hare Reliquieën hierheen, in 1485, tijdens het verblijf der Sepulchrijnen, wordt een Aflaat verleend aan degenen, die op S. Servaasdag de kerk van Berg bezoeken, en in de *Constit Synod.* Tit. V n. 15 van Lindanus wordt die dag als feestdag voor het bisdom voorgeschreven.

2) Keuller, *Geschiedenis van Venloo*, bl. 14.

3) L. c p. 32.

4) *Heylige en roemweerdige persoonen in geheel Nederland*, t. I. bl. 195.

5) T II. bl 195.

6) Op cit. p. 50.

7) Ghesq. Op cit. t, V p. 362 en t. VI p. 217. Deze kapel ligt op de Noord-Oostelijke helling van den berg, tegen een eveneens romaansch gebouw, dat tot in den loop dezes jaars tot school diende. Zie A. Wolters, l. c. bl. 49.

geldt deze zekerheid ook voor *het klooster en de kerk* van den H. Petrus: immers deze woorden in één adem met de kapel genoemd. En, is het wel denkbaar dat Pipijn niets anders dan een naakten, onbebouwden berg heeft geschonken aan die Heiligen, welke hij zoo hoog achtte, dat hij jaarlijks in de Vaste, barrevoets en van allen koninklijken luister ontdaan, naar Berg kwam om aan Wiro, en na diens dood aan Plechelmus, zijne biecht te spreken? 1) Zoude hij jegens hen minder vrijgevig zijn geweest dan jegens zoo vele andere heilige mannen, die hij met zijne rijkdommen bijstond in het bouwen van kerken en kloosters? Dit spreekt zoo duidelijk dat Knippenbergh zelf het bestaan van een woning met kapel ten tijde van Wiro aanneemt: waarom dan zoude deze moeten onderscheiden worden van S. Petrusklooster?

Daarenboven meldt de oude biograaf dat het klooster of munster, uit steen gebouwd, *te zijne tijde* nog bestond. Waartoe zou deze opmerking moeten dienen, tenzij om de eerbiedwaardigheid te doen uitkomen van dat gebouw, door het verblijf en het zalig afsterven van Wiro en zijne Gezellen geheiligd? Van alles toch wat na de dood van Wiro op den berg is voorgevallen, stipt de biograaf niets aan dan de wonderen, waardoor God het graf van zijn dienaar verheerlijkte.

Er zoude over dit vraagstuk een grooter licht schijnen, indien men de tijd wist, waarin de biograaf schreef. Mgr. Greith, bisschop van St. Gallen, plaatst hem in de 10de eeuw 2); Bollandus 3) zegt dat hij langen tijd na de dood van Wiro schijnt geschreven te hebben, wijl hij verhaalt dat het klooster *te zijnen tijde* nog bestond, doch erkent tevens dat het Leven van Wiro oud is, omdat daarin de overbrenging van het Kapittel van Odiliënberg naar Roermond, welke in 1361 plaats vond, niet vermeld wordt. Indien deze reden geldt om het Leven vóór 1361 te plaatsen, dan mogen wij het ook tot vóór 858 opschuiven, want de schrijver meldt ook niet de schenking van het klooster aan het bisdom van Utrecht door koning Lotharius II in 858 gedaan, evenmin de overbrenging van de Reliquieën onzer Heiligen naar Utrecht, welke niet lang daarna moet hebben plaats gehad. Hij geeft zelfs te verstaan dat deze te zijne tijde nog niet overgebracht waren, wijl hij, na de begrafenis van Wiro verhaald te hebben, daarop onmiddelijk laat volgen, dat velen bij Wiro's graf de gezondheid terugbekomen. Ook indien wij aannemen, dat de biograaf vóór 858, bijv. omtrent het jaar 850, geschreven heeft, kon hij als iets merkwaardigs aanteekenen, dat het klooster te zijnen tijde nog stond, daar sedert de dood van de H. Wiro ongeveer 150 jaren verloopen waren, of ook om de boven aangegeven reden.

Ik heb hiervoor gezegd, dat door Wiro, of te zijnen behoeve door Pipijn, een klooster *mèt kerk* van den H. Petrus op den berg alhier gebouwd is. Wel

1) Ghesq Op. cit. t. V. p. 361 n. 8, en t. VI p. 217 n. 11.

2) *Geschichte der altirischen Kirche*, bl. 153.

3) Ghesq. t. VI p. 347 n. 7.

gebruikt de biograaf alleen het woord *monasterium* (klooster of munster), doch dit woord sluit het denkbeeld van *kerk* niet uit. Wij hebben niet alleen thans nog een voorbeeld in de O. L. V. kerk of het *Munster* te Roermond, maar ook in de eerste middeleeuwen vinden wij die uitdrukking menigmaal gebezigd om eene kerk te beteekenen, bijv. in de levens van den H. Bertinus en van de H. Oda 1), beide tijdgenooten van den H. Wiro; Du Cange in zijn *Glossarium* geeft daarvan meerdere bewijzen.

Dat zulks ook hier het geval is, meenen wij te mogen besluiten uit de volgende redenen:

1. De kapel der H. Maagd, welke nog bestaat 2), was veel te klein voor het verrichten der Goddelijke Diensten, te meer daar, zooals wij verder zien zullen, bij onze Heiligen zich *broeders* en *onderhoorigen* hadden aangesloten, en de kerk alhier als eene verzamelplaats moest dienen voor de bekeerlingen der omstreken.

2. De patroon van het monasterium of munster was, volgens den biograaf, den H. Petrus: dit duidt eerder eene kerk dan een klooster aan. Indien destijds alleen de kapel der H. Maagd bestaan had, dan zoude het klooster den naam van O. L. V. klooster gedragen hebben.

3. Waar zoude de H. Hungerus, bisschop van Utrecht, toen hij, in 858, met zijne aan het moordstaal der Noormannen ontsnapte kanunniken hierheen kwam, de kerkelijke Diensten verricht hebben, zoo bij het hun geschonken klooster geene geschikte kerk gestaan had?

4 In de oudste oorkonde komt de stiftskerk niet anders voor dan onder den naam van den H. Petrus; eerst in 1686, toen zij sedert meer dan 70 jaren woest en verlaten gelegen had, werd die titel veranderd.

5. Indien de kerk later, bijv. eene eeuw na de dood van den H. Wiro, ware gebouwd geworden, dan zoude zij hoogst waarschijnlijk ook hem tot Patroon hebben gekregen; de keuze van den H. Petrus stemt geheel overeen met de bekende godsvrucht van Wiro tot den Prins der Apostelen

6. In de 14de eeuw (31 Juli 1356), toen van kloosterwoningen zeker niets meer bestond, wordt de kerk in eene verkoop-acte nog genoemd *den monster sente Peters*, juist zooals de biograaf zich uitdrukt.

7. Van S. Wiro's medegezel, de H. Plechelmus, is het bekend 3), dat hij op vele plaatsen kerken gebouwd heeft: zoude dit alleen hier zijn verzuimd geworden?

Wij meenen daarom het er voor te mogen houden, dat Pipijn aan de drie Heiligen den berg heeft geschonken; opdat zij hier eene kerk zouden bouwen en een klooster stichten, en dat hij hun daartoe de middelen verstrekt heeft; wij zijn

---

1) Ghesp. Op. cit. t. V p. 607 n. 129, en p. 649 n. 13, t. VI p. 626 nota (m.)

2) Of althans eene andere op hare plaats. Wij komen hierop nader terug

3) *Vita* bij Ghesq. t. VI p. 217 n. 10.

zelfs geneigd om aan te nemen, dat vóór de aankomst der Heiligen een romeinsch gebouw, of althans de overblijfselen ervan nog op den berg gestaan hebben: daarop wijzen niet alleen de stukken van romeinsche vazen, welke soms nog in den omtrek van den berg gevonden worden, maar ook de steenen of pannen welke in de kerkmuren op verschhillende plaatsen zijn ingemetseld, misschien ook de breede grondslagen, welke zich in de westelijke helling van den berg bevinden, en de basementen of kapiteelen van zuiltjes, waarvan wij reeds hebben melding gemaakt.

Die aloude St. Petrus-kerk is de thans parochiale kerk van St. Odiliënberg, sedert haar eerste ontstaan zekerlijk meermalen verbouwd of vergroot; doch niets is er wat ons noodzaakt om aan te nemen, dat de oorspronkelijke kerk gansch verwoest of er niets meer van is staande gebleven Hebben ook al de Noormannen, wat nochtans nergens geboekt is, hunne verwoestingen tot hier toe uitgestrekt, dan volgt daaruit nog niet, dat zij de kerk met den grond hebben gelijk gemaakt; veel aannemelijker is het, in dat geval, dat bij de herbouwing geschied is, wat men na de verwoestingen der 15de en na de oorlogsrampen der 16de eeuw gedaan heeft en wat ook thans gebeurt, namelijk dat de overgebleven gedeelten gebruikt worden om de kerk in haren ouden vorm te herstellen.

Wat het door Wiro gestichte klooster betreft, doet zich de vraag op, of dit voor eigenlijk gezegde monniken gediend heeft, en of onze Heilige de abt ervan geweest is?

Trithemius († 1516) en nog andere schrijvers uit de 17de eeuw 1), allen Benedictijnen, antwoorden hierop bevestigend en beweren zelfs dat het een Benedictijnerklooster was.

Knippenbergh 2) wil dat de bewoners van dit klooster, van den beginne af, in gemeenschap levende geestelijken of kanunniken geweest zijn, en grondt zich vooral op het feit, dat zij bij hunne verplaatsing naar Roermond (in 1361) den naam van kanunniken dragen. Deze reden is echter niet doorslaande; er zijn meer voorbeelden van kloosters, die later in Kapittels van seculiere kanunniken veranderd zijn; om bewijzen behoeven wij niet verder te gaan dan Susteren en Thorn, welker adellijke Kapittels oorspronkelijk kloostervereenigingen waren van de Orde des H. Benedictus 3), zoodat het heel goed mogelijk is, wat Miraeus zegt 4), dat aanvankelijk hier een klooster van monniken geweest is, hetwelk later in een college van kanunniken met een proost veranderd is.

Er valt dan ook niet aan te twijfelen, dat vrome personen zich onder de

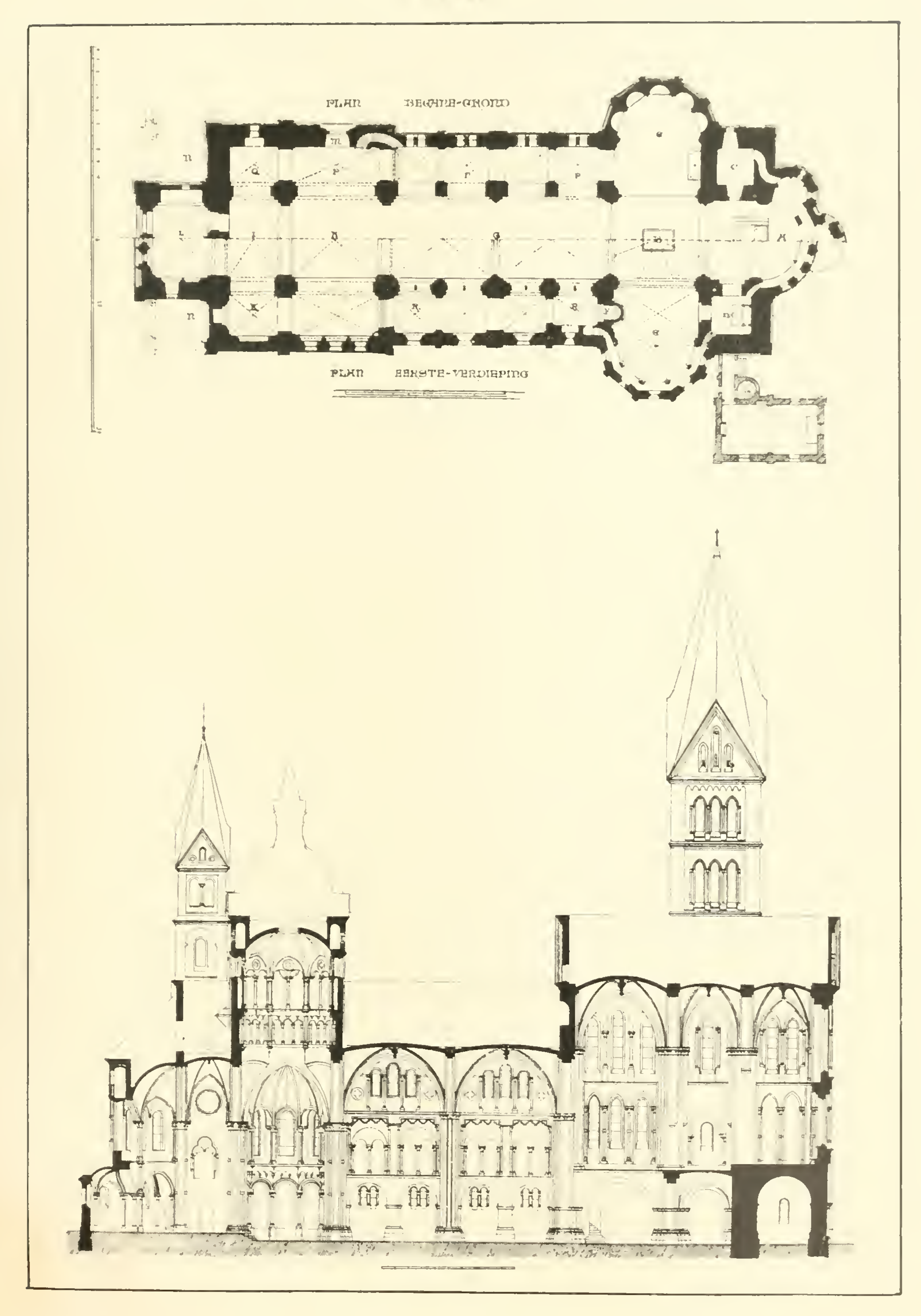
---

1) Aangehaald bij Ghesq. t. V. p. 350 n. 12.

2) L. cit. p. 32.

3) J. Habets. *Bijdragen tot de geschiedenis van de voormaligen stad Susteren en van de adellijke vrouwenabdij aldaar*, bl. 35; Id. *De laatste vorstin-abdis van Thorn*, enz. bl. 33 en *Tableau ecclés. de la ville et du diocèse de Liège pour l'an* 1788, p. 114.

4) Aangehaald bij A Wolters l. c. bl. 50.

PLAN BEGANE-GROND
PLAN EERSTE-VERDIEPING

leiding onzer Heiligen alhier zijn komen stellen en met hen gewoond hebben. In het Leven van den H. Wiro 1) lezen wij, dat hij niet slechts *het volk* door zijne leeringen en voorbeelden voorlichtte, maar ook aan zijne *onderhoorigen* en *gezellen* met ijver den weg des levens aanwees. Indien wij onder die gezellen ook al alleen de HH. Plechelmus en Otgerus willen verstaan, dan zullen de onderhoorigen wel degenen zijn, die zijne leiding volgden, niet de gewone geloovigen, want deze waren als zoodanig de onderhoorigen van den bisschop van Maastricht, destijds den H. Lambertus of den H. Hubertus. Verder wordt Wiro's dood betreurd zoowel door het toegevloeide volk als door een aantal *godsdienstige mannen* (religiosorum virorum). De H. Otgerus zijn einde voelende naderen, doet zulks weten aan de *aldaar* (op den berg) *wonenden*, en zegt, na de H. Teerspijze ontvangen te hebben, zijne *Broeders* vaarwel ook hij wordt door eene groote menigte zoowel van *geestelijken* als van volk in de kerk op den berg met de verschuldigde eer begraven 2). Eindelijk wordt ook de H. Plechelmus door de zaamgestroomde *Broeders* eervol begraven 3).

Zoo ging dan met de dood onzer Heiligen hunne stichting van kloosterlingen of geestelijke Broeders niet ten onder, doch bleef zij voortbestaan om het werk der beschaving, ten koste van zoovele moeiten gegrondvest, in deze streken voort te zetten. Want, ofschoon wij nu gedurende meer dan eene eeuw, niets van hun leven en werken vinden te boek gesteld, zien wij toch dat ons stift, tusschen de jaren 781 en 791, zich in de bijzondere zorg en welwillendheid van den geleerden Alcuinus, den vriend van Karel den Groote, mocht verheugen. Men weet dat de machtige keizer dezen Engelschen geestelijke, bijgenaamd „het heiligdom der vrije kunsten," tot zich had geroepen, om in zijn uitgebreid rijk de wetenschappen en kunsten te doen herleven. Richbodus, bisschop van Trier (781—791), en vele anderen werkten in dezelfden geest mede 4). In een schrijven 5) nu herinnert Alcuinus den bisschop Richbod aan het bevel, dat hij hem reeds vroeger had gegeven, van de geestelijken van Berg, welke hij „de onzen" noemt, te onderrichten. Ook hier bestond derhalve eene school, zooals er destijds, door toedoen van Karel den Groote, bij alle bisschoppelijke kerken en kloosters werden opgericht, en waarin onderwijs in de psalmen, het noten-zingen, het rekenen en de spraakkunst gegeven werd.

---

1) Ghesq. Op cit. t. V. p. 361 n. 7 en p. 362 n. 9.

2) *Vita* bij Ghesq. t. VI. p. 224 n. 6.

3) *Vita* ibid p, 217 n. 12.

4) P. Alberdingk Thijm, *Karel de Groote en zijn eeuw*, bl. 316.

5) Bij Migne, *Patrel lat.* t. 101 p. 794:

Ut tibi mandavi, Bergenses instrue nostros,
Et tecum discaf, qui tibi perplaceat.

Cf. Mabillon, *Annal. Bened.* t. II p. 323.

Het jaar 858 opende voor het Berger-stift een nieuw tijdperk.

Sedert jaren vielen de Noormannen herhaaldelijk in Friesland en pleegden alom de vreeselijkste gruwelen. Ook te Utrecht hadden zij de kerk van S. Maarten bijna geheel verwoest en een gedeelte der kanunniken vermoord. In dezen hoogen nood wendde de H. Hungerus, bisschop van Utrecht, zich tot den koning van Lotharingen, Lotharius II, die alsdan in het klooster Pruim bij Trier verbleef, om van hem eene rustige en veilige schuilplaats te verkrijgen. Bewogen door de klachten van den H. Hungerus, welke ondersteund werden door Guntharius, bisschop van Keulen en hofkapelaan des konings, schonk Lotharius aan het bisdom van Utrecht „het ter eere van S. Petrus gebouwde klooster, Berg geheeten, om ten allen tijde tot troost en veiligheid van de bisschoppen van Utrecht en van hun Kapittel te dienen" 1).

Men ziet hieruit, dat het geslacht der Pipijns een zeker recht van eigendom of van oppervoogdij over het klooster van Odiliënberg behouden had.

Tevens valt er uit af te leiden in welk hoog aanzien destijds het stift van Berg stond, daar het voor den Bisschop en het Kapittel van Utrecht tot verblijf geschikt werd geacht; dit blijkt echter nog duidelijker uit een staatsstuk van 870, waarbij de kleinzonen van Karel den Groote, Lodewijk, koning van Germanië, en Karel de Kale, koning van Frankrijk, beide ooms, van Lotharius II, na dezes dood, zijn rijk onder elkander verdeelen. Onder Lodewijk's deel waren de abdijen Susteren en Berg begrepen 2).

Hoe lang de H. Hungerus en het Kapittel van Utrecht hier verbleven zijn, of de Bisschop († 866) hier overleden en begraven is, daarvan is niets met zekerheid bekend; alleen weten wij dat de H. Hungerus niet te Utrecht, maar van zijn zetel verwijderd stierf, en dat het Kapittel, bij zijn terugkeer naar Utrecht, ook een groot deel van de Reliquieën onzer Heiligen met zich voerde 3). Doch hoe lang of kort van duur het verblijf des Kapittels alhier ook moge geweest zijn, de schenking van Koning Lotharius had tusschen het bisdom van Utrecht en de kerk van Odiliënberg een band gelegd, welke gedurende ruim zeven eeuwen bleef voortbestaan.

Indien de eerste volgelingen van den H. Wiro monniken geweest zijn, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat zij ten gevolge van de overkomst des

---

1) Sloet, *Oorkondenboek van Gelre en Zutfen*, n. 48.

2) Pertz. *Monum Germ.* t. I. p. 516, en J. L. Geradts, *Bijdrage tot de geschiedenis van den souvereinen raad in het Overkwartier*, bl. 6 en 128,

3) Molanus. *Natales Sanctorum Belgii* 1595 p. 85 en 156. Deze overvoering strekte ook de vereering onzer Heiligen tot het bisdom Utrecht uit. Tot het jaar 1846 werden de HH. Wiro (8 Mei), Otgerus (10 September) en Plechelmus (15 Juli) te Utrecht, de twee eerste ook te Deventer en Groningen in het Kerkelijk officie herdacht. Z. D. H. Mgr. Schaepman herstelde de vereering van de H. Plechelmus in het aartsbisdom De H. Wiro is nog kerkpatroon te Oosterwierum, de H. Plechelmus te Oldenzaal. Deurningen, Lutte, Rossum en Saasveld, in het aartsbisdom Utrecht, en de H. Otgerus te Stadloon in het bisdom Munster. (A. Wolters l. c. bl. 68).

Utrechtschen Kapittels den levensregel der wereldlijke kanunniken hebben aangenomen. Althans nadat het Domkapittel, in rustiger tijden, naar Utrecht was teruggekeerd, bleef op den Odiliënberg een Kapittel van seculiere kanunniken gevestigd.

Dit Kapittel bestaande uit zeven kanunniken, was *lid der Utrechtsche kerk*, en werd bestierd, niet door een Deken, maar door een Proost, die door den Bisschop van Utrecht uit het Domkapittel benoemd werd. De Proost was niet verplicht de H. Orde te ontvangen of hier persoonlijk te resideeren; hij resideerde gewoonlijk bij de kathedraal van Utrecht, als zijnde deze *het hoofd der Bergsche kerk*. Uit het Kapittel van Berg stelde hij een vice proost aan, vergaf hier alle kannunikaten, prebenden en kerkelijke beneficiën, en had over de kerk en hare personen het recht van visitatie en correctie, doch was niet met zielzorg belast en mocht niet straffen met kerkelijken ban. Hij moest jaarlijks betalen aan elken kanunnik tien maten (*saxtario*) graan, elf *solidi*, twee *pulli*, en met Paschen een lam, en aan allen gezamenlijk, uit zijne inkomsten te Posterholt, veertien malder haver, kleine maat; met Lichtmis, aan de tegenwoordig zijnde kanunniken, elk een waskaars van een pond; verder moest hij op de dubbele feesten in het koor acht kaarsen stellen, op gewone dagen vier, in de jaargetijden vier en eindelijk dag en nacht in het koor eene lamp doen branden 1). De Statuten van het Utrechtsche Kapittel 2) verplichtten hem zich deftiger te gedragen dan de eenvoudige kanunniken, en de eer en de rechten van het Domkapittel voor te staan. Volgens latere bescheiden 3) was de Proost, wegens de groote tienden, welke hij in het gehucht Lerop genoot. „gehalten dat kyrckschip van dack te halden, die groote klock ganckbaar, te seven jaeren eine kasel, ten dartigh jaeren ein misboeck und den hoigen altar van kelck, ornament und puylen" 4).

Onder geestelijk opzicht stonden de Kerk en het Kapittel onder den bisschop van Luik. Men weet het tijdstip niet, waarop de kanunniken de inkomsten des Kapittels in zeven prebenden verdeeld en het gemeenschappelijke leven vaarwel gezegd hebben. In 1360 verklaren zij, dat zij op den berg geene kloosterwoningen hebben 5) en in het dorp in persoonlijk aangekochte of gehuurde huizen wonen; wel hadden zij nog een Kapittelzaal (locus caputularis). Misschien was het een aandenken van het gemeenschappelijke leven, dat ieder kanunnik, bij zijn

1) Wij ontleenen deze gegevens aan het Kapittelsarchief te Roermoend bewaard, uit de jaren 1356, 1360 en 1362 Cf. *Inventaris van het oud archief der gemeente Roermond*, door J. B. Sivré, Rijks- en Stadsarchivaris.

2) Aangehaald door Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming* D. I. bl. 318.

3) Kerkarchief van Odiliënberg.

4) Als Proosten van Odiliënberg vinden wij vermeld: Engelbert de Isenbroich (13de eeuw) Gerardus (1297), Nicolaas van Dordrecht (1356) en Hugo Vustinc (1361).

5) Aan den Zuidwestkant der kerk zijn, onder den grond, nog gedeelten van muren. even als die der kerk met gietwerk gevuld, misschien de overblijfselen van het oude klooster.

eerste intrede, een maal moest geven; doch in de Statuten van 2 Maart 1356 werd deze verplichting, als zijnde te kostbaar, in dien zin gewijzigd, dat hij niets meer behoefde te betalen dan drie florijnen *pro cappa*, twee florijnen van goed goud en juist gewicht aan de tegenwoordig zijnde kanunniken en aan de koster een bovenkleed *cum caputio*. Om het volle genot der prebenden te hebben, moesten de kanunniken resideeren; de afwezigen genoten slechs de helft der inkomsten; de wederhelft verviel deels aan de kerkfabriek, deels aan de resideerende. De bovenvermelde inkomsten, welke de Proost moest uitkeeren, waren zoowel voor de afwezige als voor de resideereede kanunniken; de degelijksche distributiën in het koor, bij de jaargetijden en memoriën waren echter, volgens het gebruik der collegiale kerken van het bisdom Luik, alleen voor de tegenwoordig zijnde, doch zij die bepaald ziek, of ten behoeve der kerk werkzaam, en zij die adergelaten (minuti) waren, golden als tegenwoordig.

In het koor moesten steeds tegenwoordig zijn ten minste vier kanunniken, hetzij in persoon, hetzij vervangen door in de muziek bedrevene *clerici*, behalve nog de plebaan en de tot de kerk behoorende kapelanen.

Tweemaal 's jaars, op 1 Juni en 2 October, werd generaal Kapittel gehouden. Wie als resideerend of als afwezig wilde gelden, moest zulks te kennen geven tusschen de feesten van den H. Servatius en van de HH. Petrus en Paulus.

Na de dood van een kanunnik bleef zijn prebende gedurende twee jaren vrij; de inkomsten van het eerste dier jaren dienden om zijne schulden te betalen, een jaargetij te stichten, of ook hij kon er bij testament over beschikken; die van het tweede jaar vervielen aan de fabriek der kerk. De overtreding dezer Statuten werd gestraft met drie oude grossen, fransch geld.

Dit is de korte inhoud der Statuten, den 2 Maart 1356 door het Kapittel vastgesteld, waarbij de vroegere verklaard, veranderd en vermeerderd werden. Zij werden den 21 Maart door het Kapittel van Luik, en den 8 Juli door den Proost, „behoudens de rechten der Utrechtsche kerk en zijner Proostdij, welke bij dezelve is ingelijfd", goedgekeurd.

Als de oudste eigendommen der kerk worden vermeld 65 dienstplichtige stukken gronds of hoeven, gelegen in Roer, Lerop, Linne Saletheim (Swalmen of Schundelen?), Vlodorp, Asselt, Melik en Corvelo 1), welke, met 383 lijfeigenen door Balderik, Bisschop van Utrecht. den 24 Juni 943, aan den zoon van graaf Renier, en, na diens dood, achtervolgens aan zijne zonen Balderik en Rudolf in leen (in precario) gegeven werden. Bij deze goederen schijnt ook de kerk van Linde te moeten gerekend worden, daar zij destijds aan het bisdom Utrecht toebehoorde. Verder bezat de kerk als vrijgoed (allodium) het zesde gedeelte van het bosch

1) Corvelo is waarschijnlijk het stuk gronds bij Overen, dat in eene akte van 1297 *Voslo* of *Corjgaet* heet en thans nog den naam van Korvelt draagt. Zie over deze plaatsnamen Sloet, l. c. p. 79. Knippenbergh, l. c. p. en de *Maasgouw* No. 92—95.

Bakenbuch bij Odiliënberg 1), „dat Vndart en de Kukarts beend", achter de kerk gelegen, alsmede eene rente op den hof te Honthuysen onder Linne. Eindelijk had het Kapitel het tiendrecht te Karcken, Vlodorp, Posterholt, Berg en Linne en was deswegen verplicht ten opzichte 1° van Karcken. tot het houden van een stier voor de gemeente, 2° van Vlodorp, tot onderhoud van het kerkschip en van een ornament, en 3° van Linne. tot onderhoud van het kerkschip en van de groote klok aldaar.

Tot handhaving hunner rechten hadden de kerken en kloosters oudtijds een voogd, die echter niet zelden zijn ambt tot eigen voordeel misbruikte. Zooals blijkt uit een akte van 17 October 1254, behoorde dit ambt aan de heeren van Heninsberg: op gemelde datum bevestigde Hendrik van Vianden, bisschop van Utrecht, Hendrik van Heinsberg, diens echtgenoote Agnes, en hun zoon Theodorik. in het bezit der voogdij van Odiliënberg en al haar toebehooren, zooals zij die van zijne voorgangers ontvangen hadden 2).

Van de privilegiën der kerk is ons niets bekend, behalve dat Balderik II, bisschop van Luik, in een akkoord met Adelbold, bisschop van Utrecht, in het begin der 11de eeuw, de kerken van Berg en van Linne vrij gaf van alle dienstbaarheid jegens den Luikschen zetel 3). In 1360 klaagt het Kapittel dat de privilegiebrieven van de stichting der kerk. even als vele van hare kostbaarheden, reeds sedert lang gestolen zijn. Het was wellicht om deze verliezen te herstellen, dat een Patriarch, twee Aartsbisschoppen, en negen Bisschoppen. van Rome uit, in 1299, een aflaat van 40 dagen verleenen aan hen, die de kerk van Odiliënberg bezoeken of haar eene aalmoes geven 4).

Aanvankelijk hadden de parochiale diensten plaats in de stiftskerk van den H. Petrus; daar deze echter somwijlen stoornis brachten in de koordiensten der kanunniken, werd op het einde der 13de of in het begin der 14de eeuw, de O. L. V. Kapel, waarvan wij reeds meer gesproken hebben, en waarin zich een gedoteerd altaar der H. Catharina bevond, tot parochiekerk ingericht 5). De aanstellinh des pastoors behoorde aan den aartsdiaken van Kempeland, en de parochiekerk was eene *quarta capella* van het dekenaat Susteren. Den 10 Maart 1344 werd de stad (*opidum*) Montfort van de Parochie van Odiliënberg gescheiden, en met het *Castrum* en *Subcastrum* van Montfort, welke onder Linne behoorden, tot een zelfstandige parochie verheven door den bisschop van Luik, Adolf van der Marck.

Dusdanig was de kerkelijke toestand van Odiliënberg tot omtrent de helft

---

1) *Notice hist. l'ancien comté de Hornes*, p. 271.

2) Sloet, l. c. No. 765.

3) Sloet l. c. No. 171. Dit akkoord werd, in 1057, in synode bevestigd.

4) Daris, *Notices sur les églises du diocèse de Liége* t. II. p. 248.

5) Het schip dezer kerk was een, nog staand, zeer oud romaansch gebouw, de kapel: waarin onze Heiligen begraven werden, maakte er het koor van uit.

der 14de eeuw. Sedert meer dan 600 jaren stegen bij dag en bij nacht de lofzangen des Heeren hemelwaarts, waar vroeger in uitgestrekte bosschen slechts het gehuil van wilde dieren weergalmde. Het jaar 1361 zoude daarin eene droevige verandering brengen.

De oorlog uitgebroken tusschen Reinoud III, hertog van Gelderland, en zijn broeder Eduard, heer van Montfort, en de daardoor ontstane verwildering brachten eene reeks van rampen over het Kapittel van Odiliënberg. De huizen der kanunniken werden geplunderd of in brand gestoken, de kanunniken uitgedaagd (*diffidatie*), met brandbrieven bedreigd, zelfs op hun weg naar de kerk met wapens aangevallen; te vergeefs werden de booswichten door den schout, Christiaan Breydel, vervolgd en een van hen, dien de boeren gevangen hadden, met de dood gestraft: zijne ontsnapte medeplichtigen maakten daarvan gebruik om den kanunniken geld af te persen, en de schout zelf durfde sedert niet meer ongewapend uitgaan. Twee kanunniken, Rutgerus van Weert en Gerardus van Venlo, die vooral aan deze aanvallen bloot stonden, vluchtten eindelijk naar Roermond, en nu wendde het Kapittel zich, in 1360, tot den bisschop van Luik, met de bede om naar Roermond overgebracht te worden. Bij hun klaagschrift, elf punten bevattend, met de bevestiging daarvan door verschillende getuigen, voegden zij tevens een voorstel om den toestand, welke door hun vertrek ontstaan zoude, te regelen. Nadat de hertog van Gelderland, de heer van Montfort, de bisschop van Utrecht, de Proost van Odiliënberg, het Kapittel van Utrecht enz. in de overbrenging hadden toegestemd, werd deze door Engelbert van der Marck, bisschop van Luik, den 12 Mei 1361 uitgevoerd en tevens de kapel van den H. Geest te Roermond, welke de magistraat dier stad intusschen aan het Kapittel had geschonken, tot collegiale kerk verheven, met verlof om de Reliquieën, ornamenten, boeken, kelken, klokken, altaren, koorstoelen en alle overige goederen naar Roermond over te brengen 1). De rechten van den bisschop van Utrecht tot de collatie der Proostdij, van den Proost tot vergeving aller prebenden en beneficiën, en alle voorrechten, vrijheden, statuten, gewoonten en andere rechten der Utrechtsche kerk bleven behouden 2). In de S. Petruskerk bleef niemand over dan de rector van S. Magdalena's altaar, en in de parochiekerk de pastoor, de rector van S. Catharina's altaar en de koster.

De kroon was van Odiliënberg's hoofd gevallen, en niet lang meer, of de gruwel der verwoesting zal in de heilige plaats heerschen. Toen zij in 1361 door

1) Als kanunniken van Odiliënberg komen voor Theodoricus en Rutgerus (1230) Joannes (1282) Joannes de Endhoven, Bartoldus (Pont) de Traiecto, Rutgerus de Werf, Joannes de Heynsberch, Gerardus de Venle, Henricus de Arewinckel en Stephanus de Wassenberch (2 Maart 1356), In 1362 zijn Joannes de Endhoven en Joannes de Heynsberch vervangen door Joannes Kauwe en Thomas de Ufeyo.

2) Deze rechten bleven voortbestaan tot 1561, toen de Proostdij bij de bisschoppelijke tafel van Roermond werd ingelijfd.

het Kapittel verlaten werd, had de stiftskerk drie altaren, het hoofdaltaar van S Petrus, een van S. Maria Magdalena [1]), als het ware een aandenken van Pipijns's boetvaardigheid, en een van de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus dat vroeger als parochie altaar gediend had. Reeds in 1399 werd de stichting van het tweede altaar, wegens violatie der kerk, naar Roermond overgebracht. Den 18 Juni 1442 gaf keizer Frederik II aan de kanonikessen van het H. Graf verlof het Munster St. Odiliënberg wederom op te bouwen; dit kwam echter niet tot uitvoering, want in 1465, zoo meld een Kronijk [2]) uit dien tijd, was „deze heilige plaats of schoone kerk bijna geheel vervallen, bij gebreke aan goederen ... de deuren waren weggedragen; varkens, koeien, paarden en andere dieren liepen er in en uit, dag en nacht, en ontreinigden het Godshuis jammerlijk: vogelen, duiven enz. woonden er in alle hoeken, zoo dat het daar ellendig gesteld was." Deze droevige toestand en de heilige herinneringen aan deze plaats geheeht, troffen het hart van een jeugdigen geestelijke, met name Johan Abrock, van Beek bij Bree in de Kempen. Hij verkreeg van het Roermondsche Kapittel den eigendom van den berg met de nog staande gebouwen en sloeg onmiddellijk, tot groote vreugde der gemeente en der bewoners van den omtrek, de hand aan het werk om de kerk te herstellen; iedereen kwam hem met aalmoezen en giften te hulp.

In 1467 bouwde hij daarbij een klooster voor reguliere kanunniken van het H. Graf, dat weldra het middelpunt werd, waaruit zich een nieuw leven aan die Orde mededeelde [3]). Om niet te uitvoerig te worden, stippen wij hier slechts aan dat de prior, Jan van Abroick, in 1476, met de gemeente een akkoord maakte aangaande de grenzen van den berg, en dat Paus Sixtus IV, in 1481, het vicariaat der parochie van Odiliënberg bij het klooster inlijfde [4]). Den 11 Mei 1482 stemde het Kapittel van Roermond in deze inlijving toe.

De stiftskerk schijnt in 1485 hersteld en reeds op nieuw gewijd te zijn geweest, daar op 7 November van dit jaar twaalf Kardinalen een aflaat van 100 dagen verleenen aan allen, die op de feestdagen der Onbevlekte Ontvangenis en der Opdracht van O. L. V., van de HH. Apostelen Philippus en Jacobus van den H. Servatius, en van de *Kerkwijding* (welke op den Zondag *Lætare* gevierd wordt)

---

1) Dit altaar gedoteerd in 1297 door Theodorik de Lobbroc, pastoor van Wessem, en nog anderen had als rectors, Theodorik de Berg, aangesteld den 29 Nov. 1297, Udo capellanus (1356), Jan van Zeelscheden (1360 en 1400). Het bedroeg jaarlijks 30 florijnen.

2) Uitgegeven door den WelEerw. Heer J. Habets, in de *Public. de la Soc. hist. et archéol.* t. VII, bl. 162 enz.

3) De zuidelijke gevel van dit klooster lag op eene lijn met dien der tegenwoordige pastorij, doch nog verder westwaarts In den loop van dit jaar werden er nog stukken van fijn bewerkte steenen vensterramen van dit klooster gevonden, Zie verder Daris l. c. p, 171 en volg. *De Maasgouw* N°. 40, en de gemelde Kronijk.

4) De pastorie was in 1430, op last van Paus Martinus V, met die van Vlodrop en Steinkerken bij het Kapittel van Roermond ingelijfd, tot stichting eener Decanie. Sedert werd de parochiekerk alhier bediend door een *Vicarius perpetuus* wiens benoeming aan Deken en Kapittel toekwam.

de kerk van S. Petrus bezoeken en er toe bijdragen, dat zij in eere gehouden, hersteld, bewaard en van alle kerkelijke benoodigdheden voorzien worde.

Nauwelijks waren er sedert de herstelling der stiftskerk en de oprichting van het klooster honderd jaren voorbijgegaan, of nieuwe en nog erger rampen kwamen over haar heen. Tijdens de godsdienstoorlogen der 16de eeuw, welke te Roermond het bloed van vele martelaren deden vloeien, werden ook te Odiliënberg de altaren verwoest, de gewijde ornamenten, klokken enz. geroofd. De beelden der heiligen afgeworpen, de kloostergebouwen, evenals de woningen der ingezetenen, in brand gestoken. In den zuidelijken toren vond men, in den loop van dezen zomer, nog twee kogels, van den oostkant inheschoten. Reeds in 1587 had Maarten Schenck van Nydegen te Odiliënberg en in andere dorpen van het land Montfort het lezen der H. Mis verboden. In dezen deerniswaardigen toestand wendde de prior, tevens pastoor van St. Odiliënberg, zich tot den Stadhouder en de heeren der Ridderschap van Gelderland, ten einde door een subsidie te worden in staat gesteld om de kerk, *het oudste stift van dit land*, voor een volslagen ondergang te bewaren. Ofschoon op deze suppliek den 20 December 1614 gunstig werd geadviseerd, schijnen geene hulpmiddelen te zijn verstrekt geworden. De stiftskerk even als de parochiekerk bleef woest liggen, en het was niet mogelijk er zonder gevaar de H. Diensten in te verrichten. Daar er geen vooruitzicht bestond op middelen om de stiftskerk te herstellen, wendde Jacobus a Castro, bisschip van Roermond, zich bij Circulaire van 3 Maart 1630 tot alle adellijke, geestelijken en leeken om aalmoezen, ter herstelling der oude parochiekerk waarbij, wegens gebrek van kloosterlingen, wederom een wereldlijke pastoor was aanhesteld. Den 20 Maart 1632 werd er het eerste kind, de dochter van Sutelandt en Maria van Velraedt, gedoopt. Van de S. Petrus kerk werd niets meer gebruik dan de noordelijken toren, om met klokje de geloovigen bijeen te roepen 1). Intusschen viel de zuidelijke toren in en verpletterde in zijn val de daarbijgelegen kapel, kruisarm en zijbeuk; ook de koorboog, die de beide torens verbond, brak, zoo dat de oude eerbiedwaardige tempel dreigde weldra niets meer dan een puinhoop te worden. Doch toen de nood op het hoogste geklommen was, was ook de hulp nabij. In den zomer van 1679 kwam de bisschop van Roermond Reginaldus Cools, van de Orde der Preekheeren, met drie kanunniken naar Berg om den dreigenden toestand der kerk te beoordeelen. Met het herdenken aan de oude dagen toen de drie Apostelen van Gelderland hier woonden, voor God werkten en zalig ontsliepen, ontwaakten ook natuurlijk het verlangen, om de oude kerk, het monument waaraan zoovele voor het bisdom Roer-

1) Het gothische opschrift op dit klokje, bij den Wel Eerw. heer Habets, (*Middeleeuwsche klokken* enz. bl. 23) verkeerd opgegeven, luidt:

† MARIA HEIT ICH
MEISTER JOOSTEN GOOT MICH.

mond zoete en roemrijke herinneringen gehecht waren, te herstellen. De vraag was echter: van waar zullen de noodige middelen komen? Onmiddellijk bieden de Bisschop, de drie kanunniken, de Jonkheeren van Zouteland en van Baexem ruime bijdragen aan. De Bisschop, van blijdschap opgetogen, zet den pastoor, Willem Basel, die reeds vroeger door de Paters Jezuïten uit Roermond, Maen en Kintius, daartoe was opgewekt geworden aan, om het werk te ondernemen, en belooft hem met geld, aanbevelingen en raad bij te staan. Den 20 September geeft hij een Mandement uit, dat wij hier in eenigszins gewijzigde taal laten volgen:

F. Reginaldus,
door de gratie Gods en van den H. Apostolischen
Stoel, Bisschop van Roermond, aan allen die
deze zullen zien of hooren lezen, vrede
en blijdschap in den H. Geest.

Wij gelooven dat, in deze streken, aan velen bekend is, met wat begeerte, zuchten, tranen, arbeid en vurige gebeden, de H.H. Bisschoppen Wiro, Plechelmus, en de diaken Otgerus, door een onuitbluschbaren brand van liefde tot de glorie Gods en onzer zielen zaligheid, zijn gekomen uit Engeland en Schotland, waar zij geboren waren, en gereisd naar Rome, Frankrijk en van daar gekomen naar deze gewesten, om het H. Geloof te prediken aan onze voorouders, die toen ter tijd, voor het meeste deel, nog leefden in de afgoderij; en dat zij, om hunne predicatie te doen slagen, zich eerst hebben gewend tot de Moeder der barmhartigheid, de allerheiligste Maagd Maria, tot welk einde zij zijn gekomen op St. Petrusberg, eene mijl van Roermond, alwaar zij ontdekt hadden, dat tot hare eer gemaakt was een kapelletje; aldaar hebben zij zeer heiliglijk geleefd, en gehad grooten toeloop van alle soort van menschen, die hun troost en zaligheid bij hen kwamen zoeken, zoodat onder andere ook Pipijn, alsdan vorst van Frankrijk, jaarlijks met groote devotie, barrevoets, hen kwam bezoeken om des te beter vergiffenis zijner zonden te bekomen en hunne hemelsche onderwijzingen en raad te hebben in alle gewichtige zaken; daarenboven is op den gezegden berg, welke later genoemd is St. Odiliënberg, gebouwd geworden eene schoone kerk, waarvan een deel der muren nog staande is.

Nademaal nu den mensch is ingestort een natuurlijke eerbied en genegenheid voor het aandenken van zijne voorouders, bijzonderlijk van hen, die loffelijk geleefd hebben, om deze te eeren en te verheffen; en daar dit natuurlijk leven niet kan vergeleken worden met dat van onze eeuwige zaligheid, zooals onder andere de H. Paus Leo zoo treffend aantoont, als hij beschrijft het geluk, dat die van Rome hadden verkregen door de komst van den H. Apostel Petrus in die vermaarde stad, dezelve verheffende (zooals dit in waarheid was) boven alle geluk, overwinningen en roem, welke zij sedert het leggen der grondslagen van die stad en Republiek hadden ontvangen; zoo is het dat Wij, al dadelijk bij het aanvaarden van Ons ambt, met groote droefheid hebben gezien den vervallen staat van voorzegde

kerk, en dat er zoo weinig gedachtenis is van zoo menige godvruchtige voetstappen en gebeden, welke de voormelde Heiligen zoo menigmaal hebben gezet en gestort op dien berg, om onzen voorouders en nakomelingen in te drukken de kennis van den waarachtigen, levenden God, en de waardigheid van het dierbaar Bloed van Christus Jezus gebenedijd, zoo mildelijk vergoten voor ons aller zaligheid. Niettemin wat Ons in dit droevig verval heeft getroost is, dat, zoodra Wij die vriendelijke klachten hebben gedaan, er in ons bisdom niemand gevonden is, die niet gevallen is in ons gevoelen en goed voornemen, om diezelfde plaats eenigszins te herstellen: ja, tot Onze groote vreugde hebben velen, bij wijze van een heiligen naijver, elkander opgewekt om daartoe dadelijk eenige aalmoezen aan te bieden, zoo in geld als in materialen. Zoo dat Wij verhopen dat dit werk zeer aangenaam zal wezen aan God almachtig, aan de H. Maagd Maria, zijne gebenedijde Moeder, tot glorie van onze heilige geestelijke Vaders, tot troost, hulp en bijstand van alle inwoners dezes Vorstendoms en aangrenzende buren, bijzonderlijk omdat die Heiligen ons zullen verkrijgen standvastigheid in ons geloof, bekeering van degenen die het niet hebben, de uitroeiing van dronkenschap, ontucht en andere grove zonden en ongeregeldheden, herstel van de algemeene welvaart en behoud van dit Vaderland, hetwelk ongetwijfeld door deze heilige Vaders en Patronen van Gelderland, in de jongste krijgsrampen, ten deele is gespaard geworden. En daar Wij vertrouwen dat dit werk eene algemeene vreugde en troost zal bijbrengen voor een ieder, en vermits de tenuitvoerbrenging van de algemeene begeerten, ook vereischt algemeene hulp: zoo is het dat Wij mits deze wel hartelijk eenieder verzoeken en bidden, van te willen bijdragen tot het herstellen van de voornoemde kerk, op den berg van S. Peter, nu van S. Odilia, gelegen een uur van de stad Roermond, tot lof van God, van de Allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria, en van onze HH. Patronen, Wiro, Plechelmus en Otgerus, om hunne Reliquieën aldaar wederom te verheffen, in de hoop dat, even als die heilige Vaders, door hunne bedevaart naar de heilige bergen en plaatsen van Rome, en elders ook andere duizende Heiligen op hun voorbeeld, zoovele genaden, gunsten en hemelsche gaven van God hebben verworven, dergelijke ook zullen bekomen al degenen, die dezen heiligen berg en kerk vromelijk zullen bezoeken en voor de voornoemde kerk bijdragen. En opdat de aalmoezen, zoo in geld, als in materialen van hout, ijzer, leien, kalk, steenen en andere behoeften, des te beter kunnen opgehaald en verzameld worden, zoo belasten Wij mits deze alle Landdekens onzes bisdoms, om een of twee getrouwe geestelijken of wereldlijke godvruchtige personen aan te stellen, die in hun district zullen rondgaan, nadat zij zelven en de heeren pastoors van elke parochie de voorzegde oprechte en godvruchtige intentie aan hunne gemeente zullen hebben bekend gemaakt, om te ontvangen of aan te teekenen de aalmoezen of toezeggingen, welke ieder, naar zijne goede genegenheid, tot bijstand voor deze loffelijke herbouwing zal willen doen; Ons daarvan met den eerste berichtende, ten einde het begonnen werk tot een goed einde te brengen, zooals Wij verhopen van de goedheid Gods,

door de voorspraak van de Moeder des Heeren, en van onze voormelde geestelijke Godsvrienden en vaderlandsche Patronen. Aldus gedaan in Ons bisschoppelijk paleis te Roermond, den 20 September 1679.

F. REGINALDUS, *Episc. Ruræm.*

Ter ordonnantie van Zijne Doorl. Hoogw.

J. A. DU MONT, *Secr.*

Pastoor Basel 1) zette zich nu aan het werk, behalve door de vermelde personen, en de voorgeschreven collecten, ook nog gesteund door de pastoors van Lottum, Montfort, Wessem enz. 2). De ingevallen gedeelten werden geheel afgebroken, en de daardoor openliggende bogen van kruisarm en zijbeuken toegemetseld; de westelijke gevel, welke het meest van brand, regen en wind geleden had, werd twee bogen meer oostwaarts herbouwd, terwijl de noordelijke kruisarm met het daartegen aanschietend gedeelte der zijbeuk tot pastoreele woning werd ingericht. De muren van het koor en van het middenschip, waarvan de bovenste steenlagen vergaan of afgevallen waren, werden in brikken bijgebouwd, het koor overwelfd, en de kerk van plafond, vloer, vensters en dak voorzien. Dat was, oppervlakkig beschouwd, weinig, doch inderdaad was het veel, niet alleen omdat, wegens den oorlogstoestand van dien tijd, de aalmoezen minder ruim toevloeiden, maar vooral wijl daardoor dit eerbiedwaardig Godshuis, de roem van het oude Gelderland, van een gewissen ondergang gered en voor het nageslacht bewaard bleef.

Den 16 Mei 1680 was de eerste steen voor de herstelling gelegd geworden, den 10 Mei 1686 werd de herstelde kerk door den Bisschop op nieuw gewijd onder de aanroeping der HH. Wiro, Plechelmus et Otgerus. Twee dagen daarna, op Zondag 12 Mei, werd een gedeelte van de Reliquieën, welke het Kapittel in 1361 met zich naar Roermond gevoerd had, in eene plechtige processie, of liever in een zegetocht, waaraan de Bisschop, het Kapittel, de geestelijkheid en de naburige parochiën deelnamen, naar hunne aloude rustplaats teruggedragen 3).

Van af 12 Mei 1686 is dus de oude stiftskerk de parochiekerk van St. Odiliënberg 4). Ofschoon zij veel van hare oorspronkelijke grootte verloren had, was zij gedurende een geruimen tijd voor de behoefte der parochie voldoende, daar deze in de 17de eeuw slechts 300, en ook nog in 1750 niet meer dan 336 communicanten telde. Allengskens is echter dit getal aangegroeid en tot ongeveer 670 gestegen. Sedert lang deed zich dan ook de noodzakelijkheid

---

1) Hij was de zoon van Peter Basel, burgemeester van Roermond, en Gertrudis Bossman.

2) Zie A. WOLTERS l. c. bl. 81. Bij eene andere gelegenheid hopen wij de namen der bijzonderste weldoeners van de restauratie onzer kerk, zoo van thans als vroeger, te vermelden.

3) Zie A. Wolters l. c. bl. 81.

4) Als pastoors van Odiliënberg komen voor, in 1300 Godefridus, in 1356 Arnoldus plebanus, in 1360 Winandus, in 1399 Godart Levekynt, in 1430 Joannes Beulen of Boelen. Van deze ging de

gevoelen, om aan de kerk hare vroegere grootte terug te geven, doch ook nu, even als in 1679, doet zich de vraag op: Van waar zullen de middelen komen?

De gemeente doet wat in hare macht is; edelmoedige personen, niet alleen uit de parochie maar ook daarbuiten hebben ruime bijdragen aangeboden; de Provinciale Staten van Limburg hebben een subsidie van fl 5000 toegestaan en zoo getoond een warm hart te hebben niet alleen voor de voorziening in eene dringende behoefte der bevolking, maar ook voor een monument, het eenige onder de aloude kerken van Limburg, dat in zijn zuiveren bouwtrant kan hersteld worden. Moge ook de hooge Regeering bij een zoo grooten nood niet ten achter blijven, en mogen deze bladzijden er toe bijdragen om de belangstelling nog verder uit te breiden voor het Godshuis, dat de wieg was van het Christendom in het oude bisdom Roermond, en het toevluchtsoord der Bisschoppen van Utrecht. 1)

Als een uitnemend gastheer had onze vriendelijke geleider ook gezorgd voor een goed voorziene tafel, waaraan de Gildebroeders reeds van zoo verre gekomen, naar omstandigheden eer deden. Met oprechte harten werd het heil van den eerwaarden gastheer ingesteld en door allen beklonken en medegedronken.

Toen nu de regenwolken geweken waren, spoedden de reizigers weder berg af, en togen in een langen slinger van open rijtuigen naar Roermond. Van verre begroetten hen thans de torens van Limburgs bisschopstad; maar vooral het vijftal der Onze Lieve-Vrouwe-Munsterkerk, deze in Nederland eenige verschijning, wekte bij allen de belangstelling op, vooral daar velen zich in een voor hen vreemd gewest bevonden. Nog groeide die verrassing toen men 't Munsterplein opreed, en van nabij de trotsche maar toch sierlijke bouw, thans vrij van alle hinderlijke ombouwingen, vroolijk in haar witgeelen zandsteen zoo boven 't groen van boomen en struiken zag uitsteken.

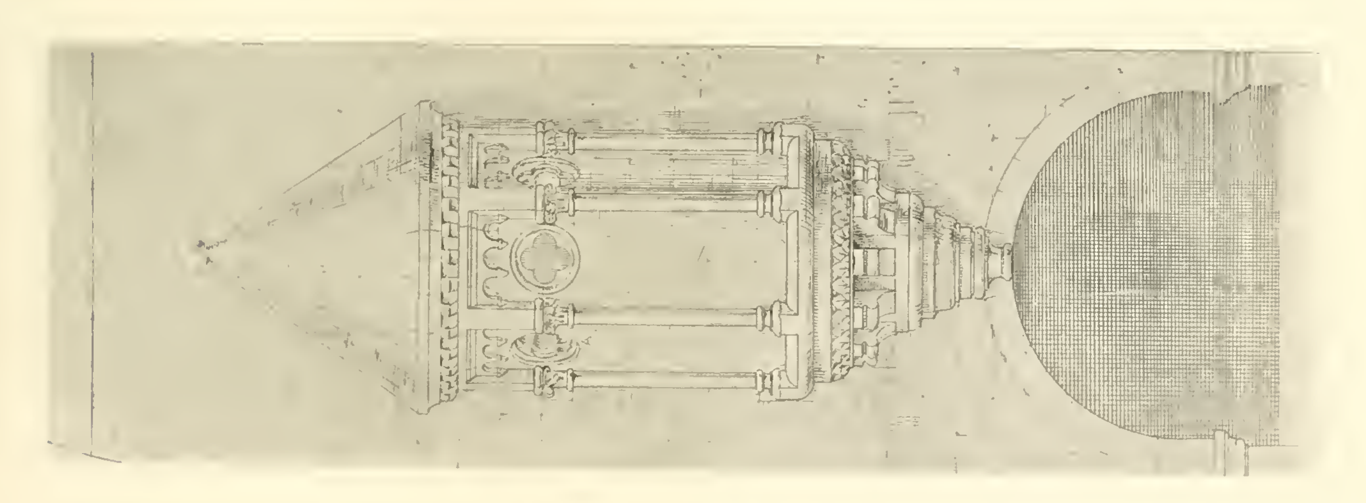
De gildebroeders werden hier ontvangen door den W. E. Heer Rector der

---

pastorij over op de Sepulchrijnen in 1482: Joannes van Abrock (✝ 1509), Richardus in 1571, Gerardus Capgea in 1624. Na dezen volgen wederom wereldlijke priesters: Willem Greuter in 1627 en 1628, Melchior Willems in 1638, Theodoor Wanlo in 1640, Henricus van Thoor 1646—1675 (verplaatst naar Lottum), Willem Basel 1676, gest. 21 Nov. 1720, was tevens Deken van Montfort, en vroeger pastoor van Schinveld, Petrus Cnops, ook Deken van Montfort, 1720, gest. 22 Aug. 1736, Leon. Bouten 1737—1757. Jo. Jos. Janssens 1758 - 1764 (verplaatst naar Nedercruchten), Petrus Smiets 1764, gest. 24 Juni 1780, Math. Schoenmaeckers 1781—1786, Joannes Schoolmeesters 1787—1790 naar Roosteren verplaatst, Melchior Vreën 1790—1816 gest. te Roermond 5 Maart 1842. Simon Wicken 1816—1817, Otto Aloys. Winders 1817—1825 naar Swalmen verplaatst, Andr. van Hout 1825—1848 verplaatst naar Mierlo, en Jo. Henr. Voss 1848, gestorven 24 Jan. 1878.

1) Wij ontleenden het voorgaande aan een geschrift van Pastoor Willemsen, die ons bij ons bezoek het hier uitvoerig verhaalde op beknopter wijze mededeelde.

kerk, die met den Deken van 't Gilde de leiding van het bezoek op zich nam, en de geschiedkundige inlichtingen verstrekte.

Deze Lieve-Vrouwe-Munster-Kerk werd gesticht door Graaf Gerard III van Gelre en Zutphen, en zijne gemalin Margaretha van Brabant, en zijn zoon Otto. Zijne Moeder Richardis gaf hiertoe aanleiding, doordat zij het verlangen had te kennen gegeven om religieuse der Cisterciënser-Orde te worden. Aangezien er in die streken nog geen klooster der Cisterciënser-Orde bestond, en de graaf haar niet gaarne naar elders zag gaan, besloot hij tot de stichting der adellijke abdij te Roermond.

Richardis staat in 1220 reeds aangeteekend als eerste abdis. Zij werd begraven in de abdijkerk, welke in 1220 door Engelbert van Keulen gewijd was.

Gerard III van Gelre en zijne gemalin Margaretha hebben een schoon praalgraf onder de koepel der Stiftskerk.

De periode der stichting geeft een eigenaardige waarde aan het gebouw; het overgangstijdperk van het romaansche stelsel naar het gothische. Daar spreekt uit dit werk een duidelijk streven naar het overwinnen der zwaartekracht, door de verschillende deelen onderling in evenwicht te stellen. De gewelf- en koepelontwikkeling ademt reeds den vrijen gothischen geest, terwijl de massieve muren en zware pijlers van den onderbouw, in overeenstemming met toen bestaande voorbeelden een veel minder slanken indruk geven; die tegenstellingen zijn hier echter meesterlijk opgelost.

Om den lezer een begrip te geven van den grootschen indruk, teweeg gebracht door een bouwwerk van nog geringe afmetingen, moet hier in 't kort de algemeene samenstelling worden verklaard.

In den *plattegrond* spreekt de rijk ontwikkelde latijnsche kruisvorm. Niet alleen hebben ook de korte armen polygone afsluitingen aan den Transept, maar het half cirkelvormige koor is nog door drie gelijkvormige kapellen omgeven. In de beide oostelijke hoeken der kruis-armen zijn kwadraten ingeschoven, als verlenging der zijbeuken, welke als grondslagen der twee oostelijke torens optreden. Het kruispunt zelve is door een achtkantige koepel bekroond. Van daaraf telt de middenbeuk twee kwadraten naar het westen, waar eene tweede kruisvorm, maar nu met plat afgesloten armen gevormd is. In de westelijke inspringende hoeken dier kruis-armen zijn de groote torens geplant. Daar het gansche westelijk gedeelte hooge gewelven heeft, en de torens op een vrijstaande pijler rustend, zoo is in dezen narthex-bouw de gelegenheid gevonden voor een ruime verlichting. De eigenlijke zijbeuken hebben slechts de lengte van twee gewelfvakken der middenbeuk, maar zijn dan in vier kwadraten verdeeld.

Uit de *doorsnede* blijkt, dat de ordonnantie tot aan de goot van het middenschip drie verdiepingen telt.

De *verdieping gelijkvloers* kenmerkt zich door den breeden en eenvoudigen aanleg. De buitenmuren zijn zwaar, en slechts door smalle vensters met vlakke

eggen doorbroken. De pijlers vierkant, met weinige schalken voor het schragen der hoofdbogen. Als kapiteel treedt slechts eene eenvoudige impostlijst op. De graadbogen der kruisgewelven bestaan uit een krachtigen rondstaf, die evenals de gordel en muuraalbogen, deze echter vlak geprofileerd, met een enkelen halve-cirkel-slag zijn getrokken. Ook de vensters zijn half-cirkelvormig afgesloten.

Bizonder eigenaardig is de *eerste verdieping:* de vloeren dezer verdieping strekken zich uit in het middenschip over drie westelijke gewelfvakken van den Narthex I en van daaruit aan beide zijden boven de zijbeuken R, zijn dan verder door smalle gallerijen die in de muurdikten vallen langs de transept-polygonen en rond de koor-concha met twee tribunen of verhoogde kapellen in de oostelijke torens verbonden. Deze verdieping telt vier altaren; twee in de oostelijke torens C en D, en twee andere F in de kleine kapellen die halfrond van uit de gallerijen naar den transept zijn uitgebouwd. Deze tribunen en gallerijen onderscheiden zich nog van de triforiën in de latere middeleeuwsche kerken in zoover, dat de eersten hier overwelfd zijn en dus gansch onder de goot blijven, terwijl de laatsten juist overeenkomen met de zolderverdieping der zijbeuken. Zulke rondgaande gangen geven niet alleen aanleiding tot besparing van materiaal in de zware muren, die den zijdelingschen druk der gewelven moeten weerstaan, zij zijn tevens van groot gemak voor onderhoudswerken en versiering van het gebouw, en vormen, van onderop gezien, tal van sierlijk schilderachtige doorzichten. De gallerijen zijn door arcaden met gepolijst-granieten tweelingszuiltjes van het middenschip gescheiden.

De ruime aanleg van deze tribunen in het westelijk deel der kerk is alleen te verklaren uit hare bestemming als adelijke-stiftskerk. Daar hebben de religieuzen hare plaatsen gehad. De voornaamste kerkbezoekers waren niet de lieden van het volk, die zooals thans de schepen der kerk beneden vulden, maar de adelijke vrouwen, die boven de westelijk aansluitende kruisgangen N binnentraden uit het klooster, en dan hier onder de ruime en *verhoogde* gewelven van het middenschip hun plaatsen namen. Het inwendige der kerk van hieruit in oostwaartsche richting bezien, maakt een grootschen, harmonischen indruk, waarbij alle deelen helder en goed aan elkander sluiten.

Dat de stiftsvrouwen hierboven de kerk bezochten blijkt ook nog uit de volgende omstandigheid, dat het oude dertiende-eeuwsche kruisbeeld met relikwie tot het begin van deze eeuw heeft gehangen tegen de dwarsmuur boven het middenschip, tusschen de hoogere en lagere gordelboog. Dit is de plaats waar de religieusen het voortdurend voor oogen moesten hebben. In de jaren 1840 tot 1850 werd het kruisbeeld van daar afgenomen en naar 't Begijnhof overgebracht. De architekt Cuypers, na voltooiing zijner studiën aan de Antwerpsche Akademie te Roermond terugkeerende, werd door 't edele karakter van het beeld aangetrokken, en begreep dat dit houten beeld niet op zijne plaats was in den open Begijnhof, maar dat het uit de kerk afkomstig moest wezen. Een der kerkmeesters, daarbij tegenwoordig erkende tot zijne verwondering de juistheid van deze opmerking. Het

kruisbeeld werd naar de kerk teruggebracht. Bij het reinigen en herstellen bleek, dat het *corpus* op den rug als relikwie-behouder dienst deed. Op de pergamenten welke daaruit te voorschijn kwamen, stond te lezen, dat eene abdis in de vijftiende eeuw verklaart, hoe ten gevolge van den rotten toestand van het kruishout (dat in der tijd tegen de nieuwe vochtige muur was opgehangen) dit vernieuwd moest worden, en dat zij met zorg en eerbied de relikwieën weder in het *corpus* had opgesloten.

Thans hangt dit kruisbeeld tegen de Zuidmuur der kerk, juist tegenover den noordelijken ingang. Een getrouwe nabootsing van dit merkwaardige crucifix is tentoongesteld in de dertiende-eeuwsche afdeeling van het Nederlandsch Museum. Daar is ook een afgietsel van 't praalgraf, waarop Gerard en Margaretha zijn voorgesteld, te zien; en eene nabootsing der halfronde uitgebouwde kapellen is in de noordelijke binnenplaats voor de afgietsels in 's Rijks Museum.

De onderste verdieping moet over de gansche uitgebreidheid van den plattegrond gelijktijdig zijn aangelegd. Wellicht is de bedekking van den narthex eerst eenige jaren na die van het middenschip gereed gekomen. Maar tegen de mogelijkheid van een onafhankelijk bestaan van het schip der kerk zonder den westelijken voorbouw, zooals Dr. Bock verondersteld heeft, spreekt de aanwezigheid van de beide trappen, die naar de tribunen voeren in de dikte der buitenmuren; juist in de aansluitingspunten van schip en narthex; even als eene trap boven het gewelf der kerk, voerende naar den hooger gelegen kap van den narthex, die eveneens in den pijler gebouwd is. Zulke gevaarlijke samenstellingen in de hoofddeelen van den bouw, waren alleen bestaanbaar zoo zij bij den eersten aanleg met zorg werden uitgevoerd. Maar later wordt het onmogelijk om dergelijke verzwakkende doorgangen in muren en pijlers uit te kappen. Ware de narthex aanvankelijk achterwege gebleven, dan waren de beide tribunen aan haar westelijk einde niet verbonden geweest; en dat was strijdig tegen het algemeen stelsel van rondgaande doorgangen niet alleen in de kerk, maar zelfs boven in de koepel. De ornamenten der kapiteelen van alle deelen der kerk zijn ook geheel overeenkomstig behandeld, en toonen eene gelijktijdige ontwikkeling aan.

Bij de plattegrond-teekening is met stippellijnen aangegeven op welke wijze de kloostergangen met de kerk in de tribunen aansloten, aan de noordelijke en zuidelijke muur van het voorportaal. De architekt Cuypers zag in zijne jeugd nog de muren van den kloostergang, die met de kerk aansloten; en thans bestaan nog de muraalbogen daarvan in den westgevel der kerk. Te oordeelen naar de groote uitgebreidheid der binnenplaats, waarop de overblijfselen der muren wezen, moet het convent zeer uitgebreid zijn geweest, en bevatte woningen der adellijke vrouwen, der Cistercienser Paters, der Broeders, eene basse-cour, magazijnen, enz. De *tweede* of bovenste *verdieping* van het schip der kerk omvat de hoogte der gewelven, en deze met spitsbogige gordels en muralen, in de schildmuren drievoudige vensters, waarvoor weder vrijstaande arcaden met granieten zuiltjes den breeden muuraanleg voortzetten. Als voorlooper van de open luchtbogen zijn boven de

zijbeuken in 't verlengde der zware gordelbogen van het middenschip, muren opgetrokken, onder eene helling afgedekt, die den zijdelingschen druk overnemen. Overigens bezit de kerk geen eigenlijke beeren.

Als geboorte der koepel overspannen vier bogen aan „pendentif" de hoeken van het kruis, en dragen de onderste inwendige galerij van het achtkant, met rondboog-arkaden op zeer lichte zuiltjes; daaruit stijgen de acht hoekgraden van het koepelgewelf op. De buitenmuur der koepel is slechts 0,30 M. zwaar, en toch is hier zeer vernuftig in eene sierlijke constructie het spatten van het gewelf voorkomen, door het grootste gewicht van 't gewelf naar binnen te laten drukken op de zestien zuilen, die met de muraalbogen over de galerij elkander in bedwang houden. Boven het gewelf is weder eene uitwendige arcadengalerij onder het dak aangebracht. Deze stoute constructie, die met zulke eenvoudige en geringe middelen zulke schoone vormen voortgebracht heeft, en nog na ruim vijf en een halve eeuw ongedeerd staat, zou reeds alleen voldoende moeten zijn om ons met bewondering voor de dertiende eeuwsche bouwmeesters te vervullen.

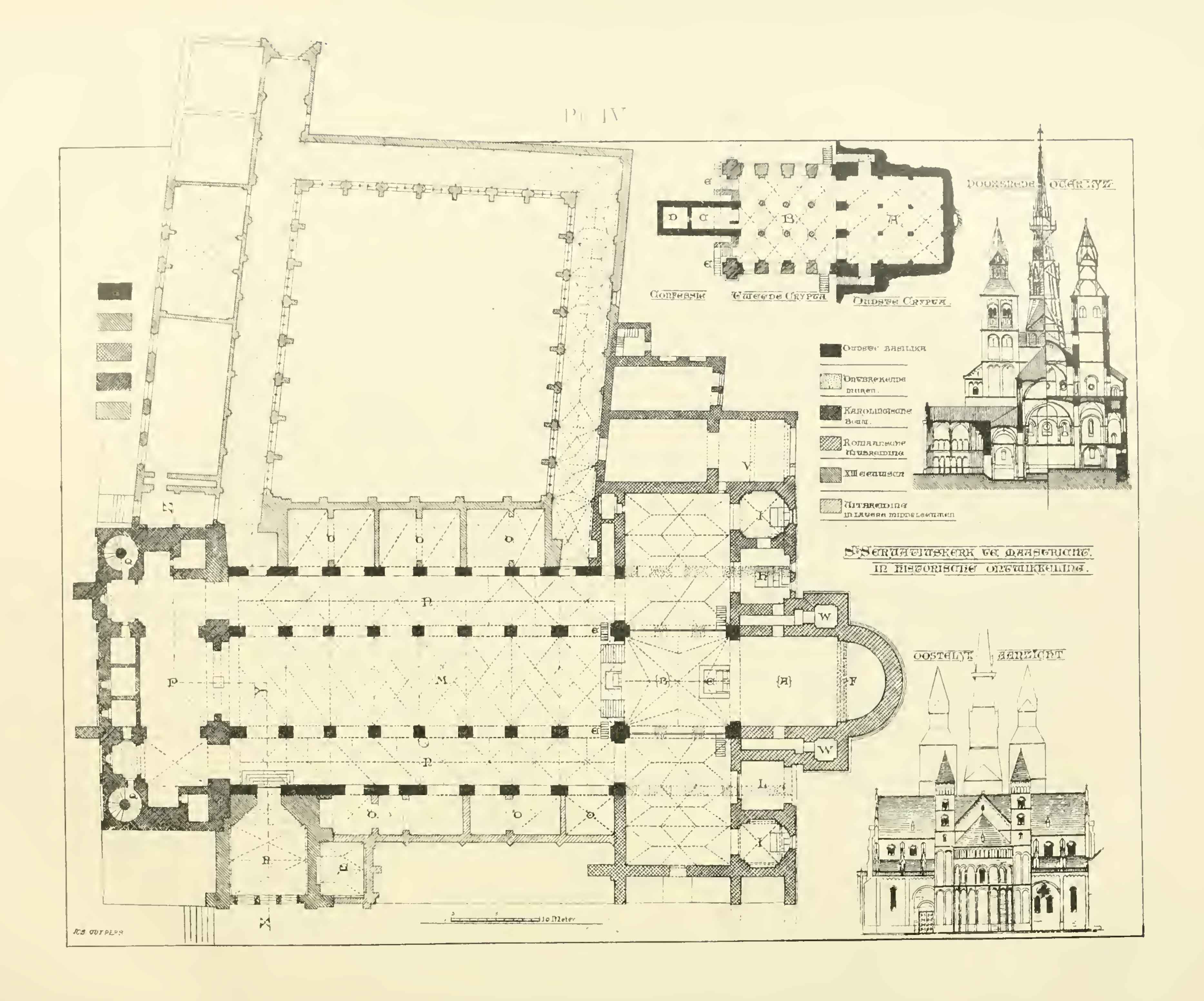
De Munsterkerk is te beschouwen als de bakermat der herleefde christelijke kunst binnen Roermonds wallen in het midden van deze eeuw. Thans prijkt zij ook in een vroeger ongekenden glans. Op de herstellingswerken is nu de kroon gezet met de voltooing der vensters in gebrand glas, welke zeker onder de schoonste moeten gerekend worden, die in Roermonds ateliers gemaakt zijn; ook is de gansche kerk thans inwendig gepolychromeerd. Deze versiering, die zij in de middeleeuwen niet kende, lag toch in 't plan en in den aard van het bouwwerk. Wie haar ziet, zooals zij met studie en toewijding is geschied, zal ten volle overtuigd zijn, hoezeer het monument daardoor gewonnen heeft in rijkdom, in kracht en in klaarheid van vormen.

Na het bezoek aan dit monument, dat zoo eenvoudig in conceptie slechts van *een* meester en *eene* gedachte getuigt, maakte de Kathedrale kerk van Sint Christoffel op de Gildebroeders een minder gunstigen indruk. Wel zijn hare beuken ruim en spreken de diepe midden- en neven-koren, met gebrand glas en muurschilderingen opgeluisterd, feestelijk en aangenaam tot het gemoed. Maar de archæologische geest is hier te veel geprikkeld en tot zoeken en vragen gestemd; om zich rustig neer te leggen neven het spontane schoonheidsgevoel. De kerk met 3 onregelmatige zijbeuken en daarneven nog kapellen is in verschillende tijdperken der latere middeleeuwen gebouwd. De massieve toren herkent men reeds van verre aan de niet schoone, barokke bekroning met koepelvormen en een St. Christoffelbeeld. Het sakramentsaltaar met hoog opgebouwden toren in Renaissance-stijl werd bewonderd om vele details, vooral het rijke snijwerk der deuren; maar de conceptie der tallooze overeenkomstige verdiepingen kon niemand boeien.

Kort nadat deze bezoeken waren gebracht weerklonk in het „hotel du Lion d'Or" de etensklok, die alle gildebroeders, welke aan den tocht deelnamen in een ruimen zaal onder voorzitterschap van den ZeerEerw. Heer Deken aan eene goed gediende tafel vereenigde. Het is voorzeker niet noodig van dezen maaltijd hier een nader

Pl. IV

St. Servatiuskerk te Maastricht.
In historische ontwikkeling.
Confessie
Tweede Crypta
Oudste Crypta
Doorsnede
Oostelyk aanzicht
Oudste basilika
Ontbrekende muren.
Karolingische Bouw.
Romaansche uitbreiding
XIII eeuwsch
Uitbreiding in latere middeleeuwen
10 Meter

verslag te geven. Zij die daaraan deelnamen zullen zich nog levendig herinneren, hoe aangenaam en druk 't gesprek werd gevoerd, hoe opgewekt en vroolijk menige gezondheid werd ingesteld; en hoe bij onderscheidenheid der genietingen, die van 't materiale naar 't intellectueele weer waren overgegaan, de avonduren voorbij vlogen. Degenen die er niet bij tegenwoordig zijn geweest, zullen gaarne een getuige oproepen om met het levend-woord de beschrijving te vernemen, die hier niet geschreven zal worden.

Vroeg in den morgen spoedden de Gildebroeders zich naar 't station ten einde Maastricht tijdig te bereiken, waar in de Sint-Servatiuskerk de H. Misofferande voor 't gild zou opgedragen worden. Te midden van vele honderden bedevaartgangers in hunne landelijke maar Zondaagsche kleederdrachten gedoscht, met wapperende vaandels door de meisjes voorop gedragen, die van alle windstreken het station te Wijk-Maastricht bereikt hadden, ging ook het Gilde vroom gesticht, onder de eerepoorten door, langs de bevlagde huizen naar Neerlands oudste heiligdommen. In den noorder kruisarm waren de plaatsen aangewezen; de groote basilika was vervuld van geloovigen, die door hunne geestelijkheid geleid de relikwiën kwamen vereeren. Terwijl de Heilige Mis onder het met een koper ciborium overhuifd altaar werd opgedragen klonk een schoone en ernstige muziek door de oude hallen heen.

Onder leiding van den Custos der schatkamer traden langzaam en eerbiedig, telkens een achttal geestelijken, regulieren of seculieren, ook wel broeders en jonge levieten, in de superplie gekleed van uit het met zware tapijten afgesloten hoofdkoor langs de koperen omheining van 't verhoogde middenschip. De kleinere reliquiarium's droegen zij in de hand, de grootere stukken als borstbeelden enz. werden door twee of vier geestelijken op de schouders gedragen. Met luider stem, en in beknopte zinnen gaf de eerwaarde Custos de namen en geschiedenis der verschillende kostbare stukken. De harten klopten niet alleen voor de geschiedkundige merkwaardigheid van zooveel oude schatten, maar waren nog meer bewogen door de belangrijkheid, welke deze onderpanden van de allereersten en allergrootsten onder de Heiligen van ons geloof voor elken Christen moeten hebben. 1)

Na deze indrukwekkende plechtigheid bezochten de Gildebroeders alle deelen der basiliek en konden, van nabij in het hoogkoor elk voorwerp van den schat beschouwen. Wat daar te zien en te vereeren is, vindt men voor een groot deel beschreven en afgeteekend in de uitgaven van Dr. Bock en den ZeerEerw. Heer Willemsen, oud Custos van St. Servatius.

Aan de hand van de plattegrondteekening, die hiernevens op plaat III is afgedrukt is de ontwikkelings geschiedenis van deze basiliek gemakkelijk te overzien. Niettegenstaande de bouwmeesters, die gedurende meer dan 1000 jaren hier ge-

---

1) Zie uitvoerige beschrijving in „Die Kunst-u. Reliqiënschätze zu Maestricht van Bock en Willemsen, en vorig jaarverslag van het St. Bernulphus-gilde·" Het drijven in edel metaal door J. H. Brom. (bladz. 30).

werkt hebben, van zeer verschillende scholen waren, zoo blijkt bij 't bezoek evenwel dat zij allen het hunne hebben bijgedragen om een indrukwekkend en voornaam voorkomen aan dit heiligdom te geven, als een gemis voor de eenvoudige helderheid, die ons bij andere monumenten boeit. De romaansche en gothische vormen vertoonen elk hare bijzondere eigenschappen: de zware muren en vierkantige pijlers blijven rustig en ernstig de eeuwen trotseeren, te midden der vele veranderingen die aan kapellen en zoldering zijn geschied. De rijkere lichte gothische gewelven, en de slanke traceeringen van de kapelvensters geven eene sierlijke omsluiting. Door de kleinere verdeelingen van deze laatsten komt de hoofdvorm der basiliek nog duidelijker uit

De volgende geschiedkundige aanteekeningen stellen den bezoeker in staat een archælogisch begrip te vormen van de ontwikkeling der tegenwoordige Sint-Servatiuskerk.

De *H. Marternus*, bisschop van Keulen († 328.) sticht de eerste kerk te Maastricht, welke stad later omgaat tot het bisdom van Tongeren.

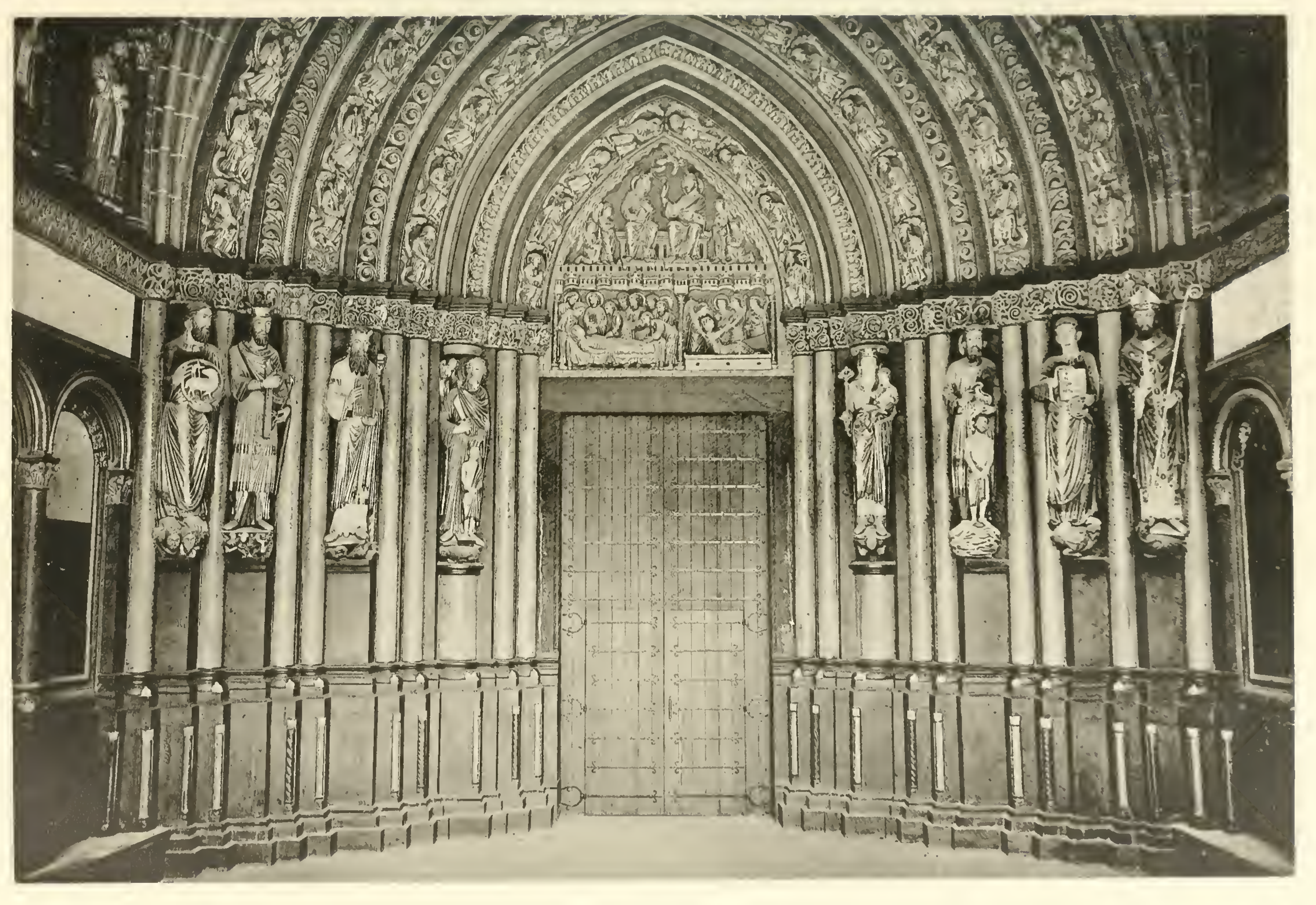
Tegen het einde der 4de Eeuw brengt *Sint Servatius* den bisschoppelijken zetel van Tongeren naar Maastricht over, en wijdt de kerk tot zijne kathedraal. Hoogst vermoedelijk stamt dus de diepst gelegen oostelijke crypta A. van die basilika door den H. Maternus aangelegd; terwijl Sint Servatius westelijk daarvan eene tweede crypta bouwde waarin hij begraven werd in 384.

De eenvoudige vorm der pijlers en kapiteelen, de wijze van overwelving, de aard van het fijne, gladde, gekleurde pleisterwerk, bevestigen dien ouden datum voor die Romeinsche crypta Zulk pleisterwerk, dat zelfs de steenen kapiteelen bedekte, een gebruik dat in de Romaansche periode niet meer bestond, wijst vooral op den Romeinschen oorsprong van dit werk; dat eerst na 1880 is terug gevonden bij de herstelling der tweede krocht; want beiden waren met puin aangevuld.

De plaats der kolommen was nog duidelijk aangegeven door hunne basementen. Het rosa-kleurig pleisterwerk bedekte de wanden, evenals de pilasters met abacus-vormige kapiteelen. Ook zijn er overblijfselen van 't gelijkkleurige cement der vloer terug gevonden.

Kort na het jaar 560 werd op de plaats der bovengenoemde kerk door *Monulfus* bisschop van Tongeren, eene andere opgetrokken, die aan den heiligen Servatius werd toegewijd. De overblijfselen van dezen heiligen patroon werden van de lagere crypta naar eene nieuw aangelegde krocht overgebracht Van deze kerk zijn thans het middenschip en de zijbeuken nog overgebleven, in het plan zwart geteekend, terwijl het vroeger vervolg daarvan, door het tegenwoordige kruispand door gestipte muren is aangeduid. Toen de oude crypta onder T. haar licht van uit het oosten verloor, toen de H. Monulfus voor zijne basilika hier een dwarsmuur T. doorbracht, waar zij zonder twijfel een half cirkelvormigen uitbouw moet gehad hebben, zocht men in het kruis der kerk eene nieuwe beter verlichte

Pl. V

PORTAAL DER St. SERVAASKERK.

crypta aan te leggen Dit is de Romaansche crypta B met ronde zuilen, en veel hooger gelegen.

In 1811 werd de vloer van het priesterkoor F. G verlaagd; men heeft de beide crypta's toen afgebroken. De vroegere oostelijke sluitmuur van den H. Monulfus, die de twee torens W. W zou verbinden, werd toen ook zichtbaar en is 1.40 M. breed. Ook onder het dak zijn nog sporen van die oostelijke afsluiting aanwezig.

De oorspronkelijke toestand van deze tweede (Romaansche) crypta B, en hare bouwwijze zijn voor de amotie van 't jaar 1811 door Heylerhof nauwkeurig omschreven; en de gevonden overblijfselen stemden daarmede overeen.

Twaalf gewelfvakken rusten op 6 punten in 14 muraalpijlers van geelkleurigen steen. De voetstukken zijn attisch van vorm, de kapiteelen met ornamenten versierd. De gordelbogen zijn in grijzen steen vlakt bewerkt, de gewelfschelpen zijn zonder ribben uit ruwen breuksteen gemetseld Aan de sluitsteenen der gewelven zijn ringen als lampenhangers teruggevonden.

Hier zijn, evenals in andere bouwwerken van omtrent het jaar duizend, verschillende steensoorten door elkander gebruikt, in tegenstelling met de regelmatig uitgevoerde Karolingische werken. Bij de herstelling is voor een groot deel gebruik gemaakt van goede brokstukken, die in het puin aanwezig waren, en verder zijn de hoeveelheden zooveel mogelijk uit overeenkomstige groeven aangevuld.

De tijdsorde volgende, werd omstreeks het jaar 800 onder het bestuur van *Karel den Groote* de breede westelijke voorbouw, met twee zijdelingsche torens, in verscheiden verdiepingen voor de basilika aangebouwd. Het schoonste deel van dezen bouw, een der meestwaardigste monumenten van ons land, vormt de groote zaal op de eerste verdieping. Hier is de eerste groote koepel in ons Vaderland opgetrokken, met pendentifs over vier groote halfcirkelbogen rustende, navolging in het Rijks Museum te Amsterdam. Alle steenen in zeer afwisselende afmetingen en kleur al naar hunne plaats, zijn zuiver bewerkt. Door vierbogen had men van uit dezen vorstelijken feestzaal het gezicht in den middenbeuk der basilika, die toen met een vlakke houten zoldering, of enkel met de lage houten kapconstructie was afgedekt.

In de *dertiende eeuw* werd de basilika met het luisterrijke zuidportaal, waarlijk deur van het paradijs, die de geloovigen uitnoodigt, gesierd. De architektonische vormen en het ornament hebben eene schoone vroeg gothische ontwikkeling.

De gewelven, door kruisende ribben met rondstaven verdeeld, zijn slank en rijzig gebouwd. De beelden, die evenals de architektonische vormen in een rijke kleurenpracht gedoscht zijn, hebben ernstige ascetische en indrukwekkende typen, nog eigen aan het laat Romaansch tijdperk. De vloer is thans belegd met een labyrinth dat langs de heiligdommen van Maastricht, over Aken, Keulen, Rome Constantinopel naar het Heilige Jerusalem voert. De uitvoering met geincrusteerde tegels komt met romeinsche mosaiken in behandeling overeen.

In de *vijftiende eeuw* werd de basilika met steenen gewelven gedekt, die

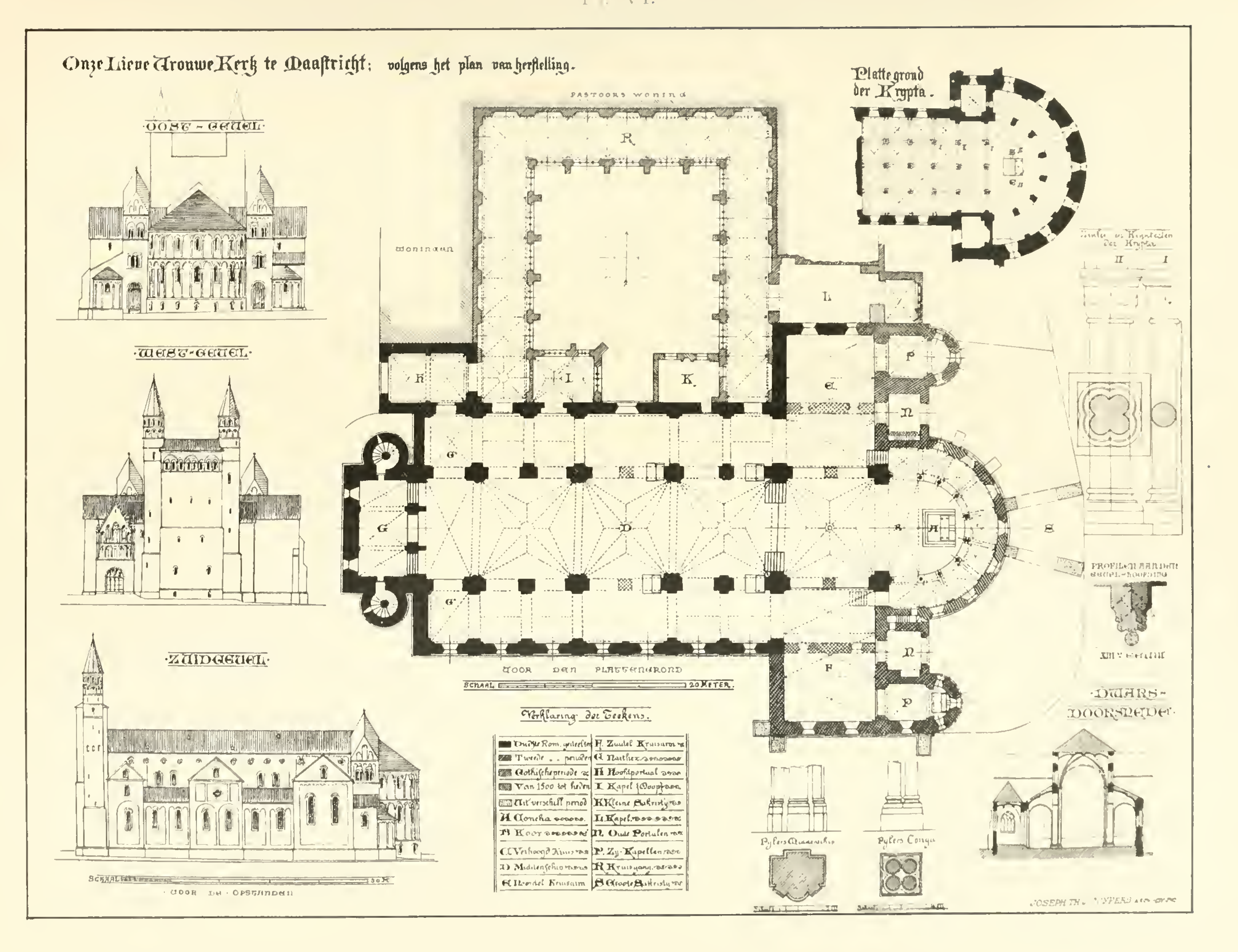
rusten op rondzuiltjes, welke tegen de oude zware pijlers in de muren zijn aangemetseld. De muren werden doorbroken om toegang te verkrijgen tot de kapellen, met groote veel kleurige vensters, die langs de beide zijbeuken zich uitstrekken.

De westelijke torenspitsen werden ook in de XV^de eeuw in laat-gotische vormen omgebouwd met een middentoren; en toen na 1555 het nieuwe klokkenspel door Hendrik van Trier gegoten, moest opgehangen worden, was eene nieuwe verbouwing noodzakelijk geworden, om de 19 klokken en een uurklok te kunnen bevatten. Deze middentoren, gansch in eikenhout uitgevoerd, had verscheidene platvormen, die met lood en koper waren afgedekt.

In de tweede helft der achttiende eeuw ondergingen de torens andermaal, en nu eene zeer ongunstige verandering. Er werd een nieuw klokkenspel en uurwerk vervaardigd door De Beef, horologiemaker te Maastricht, en Van der Ghein, klokkengieter te Leuven. De vertimmering werd in 1768 begonnen door aannemers uit Luik, volgens de vormen die het thans levende geslacht steeds gezien heeft. De ruimte tusschen de zijdelingsche torens werd met mergelsteen volgemetseld; en drie zeer barokke gevaarten met zware breede krullen, gansch in lood afgedekt, rezen boven de vlak gewerkte muur uit. De Luiksche aannemers voldeden niet aan hunne verplichtingen, en de vermaarde broeder Jan van de orde der Minderbroeders werd door het Kapittel geroepen uit Waveren om 't groote werk te voltooien. Honderd twintig jaren later werden deze torens, zoo geheel strijdig tegen den aard van het gansche monument, voor afbraak verkocht, en thans hersteld naar den laat middeleeuwschen toestand: de zijtorens hebben hunne romaansche daken weergekregen. Boven de koepel van Karel de Groote is in 't midden eene tienhoekige slanke spits opgetrokken, ontworpen naar oude prenten. Hierin wordt niet alleen het gansche klokkenspel opgehangen, maar ook de drie luiklokken, waaronder een van 4000 kilogram gewicht geplaatst; zoodat aan de geschiedkundige eischen even als aan de praktische hierin voldaan is; en men tevens door die middentoren, hoewel uit later tijd, uitwendig de koepel aanwijst als een centraal punt.

Even als het Priesterkoor met de oostelijke torens en transepten vooral uitwendig veel herstelling hebben geëischt zoo is dit ook gesteld met de Karolingische westelijke torens, welke zeer ingevreten zijn door den tand des tijds; thans worden zij gedurende verscheidene achtereenvolgende jaren hersteld. De inwendige restauratie werd voltooid door de beschilderingen in het choor, de beide transsepten en het ciboriumaltaar in genielleerd koper uitgevoerd. Bij dit alles werden de Gildebroeders geleid en voorgelicht door den Weleerw. Heer Custos van St. Servatius.

Een verder bezoek, thans weder onder voortdurende regenbuien, gold de vroegere Recolletten-kerk, die na jaren lang in vier verdiepingen tot kazerne gediend te hebben, thans in hare zuivere, slanke vormen hersteld is, en door de Regeering tot Rijks-Archief is ingericht. Deze kerk gansch in ontwikkelde gothische vormen in den licht te bewerken mergelsteen uitgevoerd, met hardsteenen rondzuilen, maakt een zeer harmonischen indruk door hare schoone lijnen.

Onze Lieve Vrouwe Kerk te Maastricht; volgens het plan van herstelling.
Oost-Geuel.
West-Geuel.
Zuidgeuel.
Pastoors woning
Woningen
R
K
L
F
G
D
A
N
P
Platte grond der Krypta.
Voor den plattengrond
Schaal 20 Meter.
Verklaring der Teekens.
Oudste Rom. periode
Tweede .. periode
Gothische periode
Van 1500 tot heden
Uit verschill. period
A Concha
B Koor
C Verhoogd Kruis
D Middenschip
E Noordel Kruisarm
F. Zuidel Kruisarm
G Narthex
H Hoofdportaal
I. Kapel (Doopvont)
K Kleine Sakristy
L Kapel
N. Oude Portalen
P. Zy-Kapellen
R Kruisgang
S Groote Sakristy
Dwars-doorsnede.
Pylers Conga
Voor de opstanden
Joseph Th. Cuypers

De zeer eerwaarde Heer Archivaris geleidde de Gildebroeders niet alleen in zijne domeinen, maar wilde hen ook nog voorlichten bij het bezoek der Onze Lieve-Vrouwekerk.

Het uiterlijk der Lieve-Vrouwekerk is bizonder merkwaardig door den hoogen westelijken voorbouw, welke hoog boven het schip uitreikt, en gansch het voorkomen van een vestingwerk heeft.

Ook hier zal de plattegrondteekening een beter inzicht kunnen geven in de stichtingsperioden van de verschillende deelen, dan de bezoeker kan verkrijgen bij het binnentreden der kerk, in haar tegenwoordigen toestand, gansch met pleister en kalk oversmeerd en met barokke meubels ontsierd.

Ook hier moet, evenals bij de Sint Servatiuskerk, eene driebeukige basilika uit de elfde eeuw, zonder kruisarmen aan de tegenwoordige kruiskerk zijn voorafgegaan. De beide armen van den transept zullen later daaraan zijn toegevoegd. Het oorspronkelijke priesterkoor heeft eene kleinere abside gehad, dan de tegenwoordige concha, die met eene dubbele zuilenrij boven elkander, en uitwendig eveneens met rijke arcaden gesierd is. Dit verschil blijkt bij de aansluiting tegen de oostelijke torens, welke ook betrekkelijk laag schijnen neven dit koor.

Eigenaardig is vooral in deze kerk het zoeken om door combinatiën van koepel- en tongewelven, den zijdelingschen druk zooveel mogelijk op te heffen. In de zijbeuken is dit gedeeltelijk geslaagd; daar de tongewelven van af het middenschip dalen, en daarna met een half koepelgewelf tegen de buitenmuur sluiten. Waarschijnlijk stelde de bouwmeester zich voor om op de overhoeks staande pilasters tegen de hoofdpijlers, ook koepelvormige pendentifs aan te leggen, om de groote spanningen te verminderen. Thans zijn in de middenbeuk minder fraaie gewelven in stervorm aanwezig.

De crypta, onder het choor, behoort tot de tweede bouwperiode, en is niet zoo oud als de beide oostelijke torens. De talrijke slanke zuilen zijn door romaansche kruisgewelven overspannen. De aanleg van hoofdingangen aan het oostelijk deel der kerk, door de twee torens, aanleunende tegen de kruisarmen, vindt men op geen andere plaatsen, dan aan de Sint Servatius en de O. L. Vrouwekerk te Maastricht; de aanleiding daartoe moet wel gelegen hebben in de Situatie dezer heiligdommen ten opzichte der stad, die vroeger nog uitgebreider en bevolkter moet zijn geweest volgens de richting der Maas. Tegenwoordig bestaan er overwegende bezwaren voor de godsdienst uitoefening tegen het gebruik dezer toegangen.

Indien over eenige jaren de kerk inwendig zoowel als uitwendig haar vroeger aanzien weder herkregen zal hebben, wanneer de laatgothische en ook de zeventiende eeuwsche vensters tot hunne oorspronkelijke beperkte afmetingen zullen zijn teruggebracht, zal de Lieve Vrouwe kerk zeker een grootschen, monumentalen indruk maken in dien geheimzinnigen, ernstigen godsdienstigen toon zoo eigen aan de schoone laat Romaansche bouwwerken.

In den middag verzamelden de Gildebroeders zich rond een gemeenschappelijken

disch. Hier moest afscheid gedronken worden, want sommigen der reisgenoten wilden de Heiligdommen te Aken nog gaan vereeren, voordat zij huiswaarts keerden. Algemeen werd het betreurd, dat men niet nog meerdere monumenten der provincie Limburg had kunnen bezoeken; maar zeer zeker zal binnen een kort tijdsverloop wel de lust ontstaan om met een bezoek aan de kerken van Susteren, Rolduc enz. weder een zoo aangename als belangrijke kunstreis te verbinden als deze zeker voor alle deelnemers geweest is.

Om vijf uren voerde de sneltrein het grootste deel van 't gezelschap in steeds vriendschappelijke stemming terug naar de zetelplaats van 't Gilde; zeker droegen allen vele schoone herinneringen met zich van de Nederlandsche Christelijke kunst door onze voorouders gekweekt, en waren wij vol eerbied en bewondering tevens voor den ijver en de zorgen, welke de tegenwoordige Limburgsche Geestelijkheid aan den dag legt om niet alleen die oudste monumenten van 't Katholieke leven in Nederland te behouden, maar ook om deze onder leiding van hoogst bekwame Meesters in hun vroegeren luister te doen herstellen.

Aan den kunsttocht werd deelgenomen door de HH.: G. G. Batenburg, P. E. L. Bosman, T. A. Bosman, L. J. van den Bosch, J. H. Brom, Jos. Th. J. Cuypers, J. H. L. Dobbelman, F. Eppink, A. van Echtelt, H. I. J. Geuer, J. Habets, W. Hillen, G. Hartman, G. W. van Heukelum, P. ter Horst, A. Hermans, J. F. Gommich, Mgr. Dr. A. Jansen, J. F. A. Lindsen, Dr. Th. L. Lunter, T. H. Kortenhorst, E. Mengelberg, O. Mengelberg, M. van Maarschalkerweerd, B. T. Nasz, G. J. C. Overwijn, H. A J. Peters, Dr. A. M. C. Schaepman, A. Tepe, M. A. H. Willemsen.

SCHILDERIJ DER OUD-KEULSCHE SCHOOL
(Aartsbisschoppelijk Museum.)

SCHILDERIJEN

DER

OUD-KEULSCHE SCHOOL

IN HET

AARTS-BISSCHOPPELIJK MUSEUM TE UTRECHT

DOOR W. MENGELBERG.

Onder de kunstschatten, waarop het Aarts-Bisschoppelijk Museum roem draagt, zijn de geschilderde paneelen van een vroeg-gothisch vleugel-altaar niet de geringste. Het Museum heeft deze schilderstukken ten geschenke ontvangen van zijnen stichter den ZeerEerw. Heer G. W. van Heukelum, Deken van het Sint-Bernulphus-gilde. Zij zijn afkomstig uit de verzameling van den Keulschen Vicaris Seidel en schijnen toebehoord te hebben aan eene kerk tusschen Oberwezel en Mainz. Men heeft grond tot de bewering dat zij voortbrengselen zijn der Keulsche schilderschool.

In de tweede helft der XIVde eeuw, waarin onze schilderijen ontstaan zijn, stond de Keulsche school der eerste gothische periode op het toppunt harer eigenaardige kunstwijze. Ofschoon men bij de drapeering de algemeene constructie van den toenmaligen tijd volgde, welke zich door hangende, zacht nedervallende, fijn gemodelleerde plooien kenmerkte, wisten de Keulsche meesters toch meermalen door eene zacht gebogen houding des lichaams hunnen beelden iets ongemeen liefelijks te geven, waardoor zij trots de herhaling derzelfde motieven van het gewaad eene stijve eentoonigheid konden vermijden. De kleuren zijn fijn gevoeld en zeer transparent geschilderd.

Een hoofdkenmerk der Keulsche school is de vorm der koppen en der gelaatstrekken, vooral der vrouwenkoppen. Ik spreek hier van den tijd waarin de schilderijen van ons museum ontstaan zijn. Reeds in het midden der XIVde

eeuw waren te Keulen paneelschilders, die de manier, waarop men vroeger miniaturen schilderde, vaarwel zeiden. De zuidelijke vorm van neus en oogen en ook de bruine gelaatskleur verdwijnen. De oogen zijn niet meer langwerpig maar meer rond. Neus en mond zijn natuurlijker gevormd en zeer fijn geteekend. Bij de vrouwenkoppen kan men met recht van een „neusje" en een „mondje" spreken; ook de kleine ronde kin staat daarmede in verhouding. De vorm der koppen is een ovaal van de aangenaamste afmetingen en is omgeven door zedig geordende haren, gewoonlijk ter weerszijden van het voorhoofd een kleine golf vormend, die achter het oor teruggestreken wordt. De kleur is helder en frisch; de wangen zijn rooskleurig getint, de oogen blauw, de lippen frisch rood. Alles draagt den stempel eener zedige liefelijkheid. Vooral in hunne Madonnakoppen hebben de kunstenaars eenen schat van vroomheid en liefelijkheid neergelegd. Merlo zegt zeer juist in zijne „Nachtrichten über Kölner Kunst und Künstler" waar hij over de schoone gelaatstrekken der H. Maagd van het Keulsche dombeeld spreekt: „Bij het ontwerpen en schilderen der deelen zweefde den kunstenaar de schoonheid van de bruid uit het Hooglied en over 't geheel de gansche innerlijke hemel eener smettelooze Moeder Gods voor oogen. Het meest kuische rozenpurper van het bloed, dat slechts door een aetherisch zielevoedsel gekleurd is doorschijnt mond en wangen en schittert op haar voorhoofd met paarlenglans". En als S. von Schlegel van dezen kop zegt: „De bloem der liefelijkheid is dezen gelukkigen meester verschenen, hij heeft het oog der schoonheid gezien en „met dit waas zijn al zijne voortbrengselen overgoten", zoo kunnen wij dit ook met recht zeggen van de beelden der Moeder-Gods in den cyclus waartoe bovengenoemde schilderstukken behooren. Acht paneelen op goudgrond en vier paneelen op rooden grond met goud dessin vormen de beide vleugels. Van de paneelen der binnenkant zijn allen, van die der buitenkant noch slechts vier voorhanden. Men heeft vroeger deze paneelen gespleten; wellicht zijn eenige der buitenste hierbij zwaar beschadigd geworden. De paneelen, op welker goudgrond vliegende engeltjes aangebracht zijn, bevinden zich nog in goeden staat en zijn nog weinig gerestaureerd. Zij stellen voor:

Iste Vleugeldeur.	1. De boodschap van Maria.
	2. Maria's bezoek aan Elisabeth.
	3. De geboorte van Christus.
	4. De aanbidding der Koningen.
IIde Vleugeldeur.	5. De verrijzenis van Christus.
	6. De hemelvaart van Christus.
	7. De nederdaling van den H. Geest.
	8. Het sterfbed van Maria.
Op de buitenkant	9. Christus in Gethsemané.
met rooden grond	10. Christus voor Pilatus
	11. De Geeseling.
	12. De Doornenkrooning.

[illegible] DER [illegible] SCHULE

(A[illegible] Museum.)

Op het eerste paneel, dat zooals de photografie aantoont een bovenstuk heeft, is Maria in zittende houding afgebeeld; rechts een open venster, voor Maria eene rood geschilderde kast met fijn ijzeren beslag; links de engel zooals hij door de geopende deur binnengetreden is en Maria begroet met de woorden „Ave gratia plena etc." Maria antwoordt: Ecce ancilla Domini. Op den achtergrond dragen twee engelen een met rood en goud doorstreept tapijt, waarboven God de Vader troont in de wolken. Van zijn borst gaat een gouden straal tot op het hoofd der H. Maagd. In dezen straal zweeft het Christuskind dat tot Maria nederdaalt. Boven Maria's hoofd zweeft de H. Geest in de gedaante eener duif. Het geheel wordt gekroond door een baldakijn in welks spits zich engelen bevinden. Het baldakijn zet zich gelijk zoo even bemerkt is in het verlengde bovenstuk voort. Maria draagt een lichtrood gewaad en eenen blauwen mantel met groene voering. De plooien zijn met lichte en donkere kleuren in denzelfden toon verlicht en eenvoudig geschaduwd. Slagschaduwen komen nergens voor. De kunstenaar heeft zich zijne voorstelling in hemellicht gedacht. De engel draagt eene witte met goud doorwerkte albe en een rooden mantel met donkerblauwe voering. De vleugels zijn wit en zeer luchtig en teer gehouden De achtergrond der kamer is donkergroen ingelegd; het schijnen geglasuurde tegels te zijn. De architectuur van het baldakijn heeft eene heldere rosa-kleur. De bodem bestaat uit roode en gele steenen. Alles is goed gedacht en fijn behandeld.

De bloemen in hunne potten en schotels, de met goud bestikte geldbeurs op de vensterbank, de nimbus van glanzend goud moeten wel eenen diepen indruk gemaakt hebben toen zij in frissche nieuwheid schitterden.

Maria's bezoek aan Elisabeth toont ons slechts de twee hoofdfiguren te midden van een bergachtig landschap elkander omhelzend. Maria draagt op alle voorstellingen hetzelfde gewaad en denzelfden mantel. Elisabeth heeft een grauwviolet kleed en eenen rooden mantel met witte pelsvoering en zoom. Hoofd en hals zijn gehuld in witte doeken met franje. Op het midden der lichamen dragen zij in gouden nimbus Christus en Johannes beiden als kleine kinderen voorgesteld, Johannes in aanbiddende houding. Boven hunne hoofden zweeft de duif. Naast Maria is een band met de eerste verzen van het Magnificat geschilderd; naast Elisabeth lezen we: „Et unde mihi hoc," enz. Boven achter de rotsen zien we kleine engelen, die het „Gloria in excelsis" zingen. In plaats van den H. Jozef als reisgenoot staat naast de H. Maagd een engel half achter de rots verborgen. Aan den rechterkant staat het huis van Elisabeth met het inschrift „Civitas Juda." De bodem is met bloemen begroeid.

Het derde paneel stelt de geboorte van den Heiland voor. Maria rust in den stal op een soort gevlochten matras. Het hoofd en de voeten zijn met haren mantel bedekt. Het kindje Jezus drukt zij vast en innig aan het hart en kust het vol eerbied op de wangen. Het kindje legt de handjes op de borst en den hals zijner H Moeder, en richt den blik naar den toeschouwer. Boven zweeft de H.

Geest. Op den voorgrond zit de H. Jozef op eenen steen en kookt soep in eene pan. Hij draagt een eenvoudig lichtgrauw kleed met kap en eene bruine broek Hij warmt zich den eenen naakten voet bij 't vuur. Os en ezel staan voor eene met rondbogen en lijsten versierde ruif. Boven aan den rechterkant zien we de ster en daarnaast een engel die met de woorden: „Evangelizo vobis magnum gaudium" den herders de blijde boodschap verkondigt. De herders antwoorden: Transeamus usque Betlehem. Naast de herders staan grazende schapen.

Het vierde paneel, de aanbidding der Drie Koningen, kan wel het rijkste beeld der verzameling genoemd worden. Onder eenen lichtrooden troonhemel zit Maria met een fijn gedreven kroon op het hoofd. Zij heeft het kind Jezus op den schoot. Voor het kind knielt de oudste der Drie Koningen en overreikt hem zijn geschenk: goud, tegelijk de hand van het kind aan zijne lippen drukkend. De kroon ligt naast hem. Hij draagt eenen helderblauwen mantel met pelsvoering en een rood onderkleed. De achter hem staande koning houdt zijne kroon in de rechterhand en een ciborie in de linker. Deze koning draagt een witten mantel met groene voering en een rood onderkleed. Ook heeft hij eenen rooden kraag met fijn pels bezet. Rechts van den toeschouwer staat de moorenkoning. De kroon met wapperende strikken rust op zijn kroeshaar; in de rechterhand houdt hij een sierlijk gouden vat, terwijl hij met de linker den langen geelachtig witten mantel opbeurt. Boven zweeft een Engel op de ster wijzende, met de spreuk „Ite in Judaeam, ibi natus est rex Judaeorum. Het was eene zeer naïve gedachte den H. Josef te schilderen op het oogenblik dat hij zijn hoofd door het eenigszins opgeheven voorhangsel steekt. De groepeering is zeer gelukkig ontworpen. De koppen en gewaden zijn uitstekend uitgevoerd en de kleurenmengeling is zeer harmonisch.

Het eerste paneel van de andere deur stelt de opstanding van Christus voor. Het graf is van helder rood gevlamd marmer. Christus met een rooden mantel bekleed houdt in de linkerhand de zegevaan met het gouden kruis, de rechterhand is zegenend opgeheven. De om het graf gegroepeerde wachters dragen rijk geteekende gouden en zilveren rustingen. De bovengewaden zijn van rijke damaststoffen. Het volgende paneel heeft ook een bovenstuk, hetwelk Christus ten hemel opstijgend vertoont. De apostelen liggen met Maria geknield aan den voet van den berg, waarop de voetstappen des Heeren zichtbaar zijn. In deze eenigszins beschadigde schilderij heeft de kunstenaar het bewijs geleverd, dat hij de kunst verstond eene menigte figuren naast elkander te ontwerpen, zonder in teekening en kleur eentonig te worden. Hierop volgt de nederdaling van den H. Geest. De apostelen met Maria in hun midden zitten in een soort van burcht, met tinnen, hoektorentjes en eene met ijzer beslagen poort. Het geheel wordt gekroond door een gewelfd baldakijn. Onder den sluitsteen zweeft de H. Geest, zijne stralen uitzendend. Op den goudgrond zijn met de pons vlammen geteekend. De architectuur is zooals op alle voorstellingen meestal helder rozakleurig en het gewelf blauw. Het laatste stuk van dezen cyclus stelt de dood der H. Maagd voor. Maria ligt met

de teere handen over elkaar op een bed. Een deken van goud-damast verbergt het grootste deel des lichaams. Uit het eenigszins ter zijde genijgde hoofd spreekt kalme rust. Boven zweeft Christus, elf apostelen (zooals bekend is ontbrak Thomas) omringen de legerstede met kruis, waslicht en biddend in een boek. Johannes op Maria neerziend met diepe smart, houdt in de linkerhand een bloeijenden tak met witte rozen. Deze schilderij is met dezelfde liefde ontworpen en uitgevoerd als de andere van dezen Cyclus.

Van de paneelen met rooden grond zijn de twee eersten bijzonder te roemen. Christus in den hof der Olijven kunnen wij wat teekening betreft vooral de figuur van den biddenden Christus, onder het beste tellen wat wij gezien hebben. De gedrukte smartelijke houding van het geknielde lichaam is meesterlijk gedacht, evenals de teekening van den kop. Vooral de drapeering der apostelfiguren kan iederen kunstenaar tot model dienen. Op een rots staat de lijdenskelk met de hostie, waarboven de door wolken omgeven hand van God den Vader een kruis vasthoudend. Links komt Judas met de soldaten. Wij kunnen niet nalaten op te merken, dat de onmiddelijke nabijheid dezer laatsten aan den hoogen ernst der voorstelling schade doet. Christus is zonder mantel in een eenvoudig violet grauw gewaad geschilderd.

Christus voor Pilatus is met diep gevoel ontworpen en bijzonder gelukkig van coloriet. De krijgsknechten maken een ernstigen indruk wat men bij de laatste schilderijen „Geeseling" en „Doornen Krooning" niet met recht beweren kan. Bovendien schijnt de voorstelling van alles wat gruwzaam is de zwakke zijde van den kunstenaar geweest te zijn. Dit is evenwel zeer natuurlijk; want onze geest eenmaal doordrongen van alles wat verhevem en liefelijk is, heeft moeite tot het lagere af te dalen.

Voor diegenen, die de vroeg-gotische schilderstukken in het Keulsche museum kennen, kan de opmerking dienen, dat de schilderijen in ons museum in ontwerp en bijzonderheden met de Keulsche stukken van den Lijdens-Cyclus No. 50—60 wel eenige overeenkomst hebben.

Wij hopen dat onze eenvoudige beschrijving van dezen zeldzamen kunstschat de vereerders der Christelijke kunst aanleiding tot een (herhaald) bezoek aan ons zoo interessant museum zal geven.

De Katholieke Kerk

EN DE

MIDDELEEUWSCHE KUNSTSTIJLEN.

I. Bouwkunst.

Gelijk het den lezer allicht niet onbekend is, werd dit opstel reeds eenmaal gedrukt als „feuilleton" in het Dagblad *De Tijd* (Nos van 3, 10 en 20 Dec. ll.) Het was geschreven ten antwoord op een andér (*De Tijd* van 9 en 26 Nov. ll.) waarin door den Heer S. verslag gegeven werd van eene brochure, door den Eerw. Heer Johann Graus te Gratz geschreven (*Die Kath. Kirche und die Renaissance*, 2te erweit. Aufl. Freiburg im Br. 1888) om het goed recht der renaissance tegen hen te verdedigen die, als voorstanders der gothiek, alleen dezen stijl als „den alleen christelijken", den „absoluut besten", den „absoluut kerkelijken" zouden laten gelden, en de renaissance als „volstrekt onkerkelijk" zouden veroordeelen en verwerpen. Ook vroeger reeds was in *De Katholiek* naar aanleiding van diezelfde brochure, een artikel „*Het goed recht der renaissance*" (Deel 90 en 91) door Pastoor Poelhekke, en een ander: „*Het voorrecht der gothiek*" (Deel 93) door mij geschreven; waarop als antwoord gevolgd was: „*Ernstige bedenkingen tegen het voorrecht der gothiek*" (Deel 94). Mijn opstel is daarom gedeeltelijk herhaling gedeeltelijk ook nog antwoord, naar aanleiding van hetgeen reeds in *De Katholiek* verhandeld was.

Tot mijne bijzondere voldoening nu heeft de geachte commissie uit het Sint Bernulphus-gilde te Utrecht, welke met de redactie van het „Jaarlijksch

Verslag" belast is, mij voorgesteld, dat mijn opstel in het Verslag van 1888 zou worden opgenomen, aangezien het haar toescheen, dat na al hetgeen er in den jongsten tijd hier te lande en elders geschreven is, het St. Bernulphus-gilde verplicht is, op nieuw te getuigen van de richting welke het steeds gevolgd heeft, en dat juist door mijne stukken die richting naar den eisch aangegeven en verdedigd is. Het behoeft niet gezegd, dat ik zeer gaarne aan dat vereerend voorstel ga voldoen, na eerst nog den lezer te hebben verwittigd:

1° dat mijne opstellen geschreven waren zonder eenige voorafspraak of overleg met de Utrechtsche Gildebroeders;

2° dat mij van hunnentwege geenerlei wijzigingen verzocht zijn, en

3° dat ook geenerlei wijziging die van eenig belang is, bij dezen herdruk plaats zal vinden, of het zal door mij vermeld worden.

Ook heb ik eerst na het schrijven van mijn opstel het inmiddels verschenen VI^de^ deel van Janssens „*Geschichte des Deutschen Volkes*" gelezen, en daarom nog een paar noten en eene recensie over Janssens zesde deel aan dezen herdruk toegevoegd.

Het blijkt noodig te zijn, dat we elkander in de strijdvraag, voor welke thans ook *De Tijd* hare kolommen beschikbaar heeft willen stellen, goed verstaan; immers, de lezers vragen met recht naar gevolgtrekkingen voor de praktijk. Ik maak dan vooreerst, volgens Lübke (*Grundr. d. Kunstgesch.*) onderscheid tusschen renaissance in hare opkomst (1420—1500), in haren hoogsten bloei (1500—1580) en in de twee tijdvakken van haar verval: barokstijl en rococostijl (1600 tot in de loopende eeuw). Ik vertrouw verder, dat als waarheid aangenomen wordt wat geschreven is door Fra Weisz (*Apologie des Christ.* III, 912), dat namelijk de laatste meester der zuivere renaissance op denzelfden dag begraven werd waarop Luther zijne thesen te Wittenberg aanplakte (31 Oct. 1517), en dat hetgeen nu volgde nog maar voor een gedeelte renaissance, voor het grootere deel décadence, weldra barroque en volkomen pruikenstijl was. Wat de kerkelijkheid van die tijdvakken betreft, houd ik mij aan de bepaling van denzelfden Fra Weisz: dat de meest kerkelijke stijl die is, welke, naar den maatstaf van plaatselijke, tijdelijke en persoonlijke verhoudingen, aan het doel der Kerk het best beantwoordt, maar ik verlies daarbij niet uit het oog, dat er in den loop der eeuwen plaatsen, tijden en personen geweest zijn, waar de kerkelijkheid, gemeenzaam gezegd, maar dunnetjes opzat.

Eene andere opmerking is deze: dat ik eerst bouwkunst en daarna beeldhouw- en schilderkunst behandelen wil, opdat de beschouwingen over en weer aan duidelijkheid winnen en de conclusiën gemakkelijker te maken zijn.

En nog eene derde. Laten we ook het begrip van *kerkelijk* duidelijk bepalen. „Kerkelijk" beteekent òf wel wat officieel door de H. Kerk wordt voorgestaan en bevorderd, òf wel wat voor het kerkgebouw en den eeredienst passend is. Deze twee begrippen mogen niet worden dooreengehaspeld.

Onder de drie kunsten: beeldhouw-, schilder- en bouwkunst, zegt Fra Weisz (*Apologie*, III, 886), „neemt de laatstgenoemde ontegenzeggelijk de hoogste plaats in. Al wie weet, hoeveel berekening, hoeveel gedachte, hoeveel geestkracht verborgen ligt in eenen bouw, die dezen naam waardig is, zal op deze uitspraak niets af te dingen hebben. En zonder bedenking kunnen wij zeggen, dat de gansche oudheid zóó gedacht heeft. De middeleeuwen dachten niet anders. De bouwkunst is de eigenlijke kunst des Christendoms." Zeer natuurlijk, want hooger en edeler doel werd aan eenen kunstenaar nooit gesteld dan hier, waar het de „*woonstede*" geldt „*van God onder de menschen*". En hoe hoog de Kerk-zelve de waardigheid stelt van dat Huis des Heeren, weet ieder die ooit met aandacht de plechtigheden eener kerkwijding heeft gadegeslagen.

Wat wonder dan, dat de Kerk, zoodra zij vrij was geworden, „een eigen, bijzonder beginsel van vormen aan hare architectuur gaf, en uit den zoogenaamd klassieken, of liever romeinschen, bouwstijl den eigenlijk kerkelijken bouwstijl voortbracht" (Jakob). De vormen, eerst eenvoudig overgenomen, werden weldra zelfstandig en met groote oorspronkelijkheid verwerkt. De reeds bestaande vorm van „basilica" (koningshalle, zuilenhalle) ontving zijne nieuwe en christelijke beteekenis. Die zuilenhal zou ook voor de geheele volgende ontwikkeling van den kerkbouw de grondslag blijven. En die ontwikkeling was eene geleidelijke; zij was een vooruitgang van den *oud-christelijken* tot den *romaanschen* en van dezen tot den *gothieken* stijl. Door kloosterlingen en geestelijken nam de Kerk veelal zelve werkdadig deel aan bouw en inrichting. Al mochten de vormen eenen tijd lang den invloed ondergaan van de barbaarschheid, waarin de wereld na den val van het Romeinsche Rijk vervallen was, allengs kwamen zij weder tot grootere volkomenheid. Was de schoonheid des tempels eerst meer van binnen dan van buiten zichtbaar, gaandeweg kwam er meer overeenstemming tusschen innerlijk en uiterlijk aanzien; in de logge steenmassa der muren trachtte men meer en meer leven en afwisseling te brengen; door gewelven en torenbouw kwam er meer en meer verheffing in de lijnen. Ten laatste waren de volkomene eenheid en evenredigheid tusschen het geheel en de deelen, tusschen inwendigen en uitwendigen bouw bereikt, en had zich de romaansche stijl gevolglijk tot den gothieken ontwikkeld. Een nieuw systeem, namelijk van overwelving door spitsboog, was gevonden; de vierkante indeeling, onafscheidelijk aan het tongewelf verbonden, was niet langer verplichtend; afstand tusschen kolommen en hoogte van gewelven waren van elkander vrij gemaakt; het geheel van den bouw had ontzaglijk gewonnen in lichtheid en slankheid; de massa der materie was als vergeestelijkt. Als een snel ontwikkelde en heerlijk ontplooide bloesemknop breidde de nieuwe, gothieke bouwstijl zich over Europa uit en werd door de opgetogen wereld aangestaard, zegt von Görres. Zelfs kerken, die in den romaanschen stijl begonnen waren, werden afgebouwd in den gothieken. Daarbij ontwikkelde zich de nieuwe stijl met eenen rijkdom, die voor elk land der Christenwereld als ware 't een nieuw en eigen

werk wist voort te brengen; anders was de fransche, anders de duitsche en anders de engelsche gothiek. En *Italië?* Door den Heer Graus c. s. wordt gezegd, wel een weinig uit de hoogte, dat in Italië „de gothiek nooit geheerscht heeft, geboren en groot geworden is"; dat daar „de gothiek nooit te huis is geweest." Ik zal het niet ontkennen. [1]) Doch heeft men wel bedacht, dat men zich met al zulke uitingen leelijk versproken heeft? Men zou beter doen met te zwijgen over het historisch feit, dat, terwijl geheel Europa met jeugdigen ijver zich eenen eigen kerkstijl vormde, en terwijl het, na de oude vormen van het klassiek zelfstandig verwerkt te hebben, ten laatste met onbeschrijflijke geestdrift zijn eigendom, dat met noeste vlijt verworven was, in zijn gothieke kerken en kathedralen vertoonde als triomf van den christelijken geest over de logge materie: *Italië niet is medegegaan met dien waarachtigen vooruitgang.* Ja, het moge „de rechtmatige erfgenaam geweest zijn der antieke romeinsche kunst"; maar zou men niet moeten zeggen dat het, gelijk menig ander rijk erfgenaam, op die erfenis geteerd en niet gewerkt heeft, zoo'n weinigje, zou ik haast zeggen, naar den volksaard der Italianen [2]) Zelfs in den romaanschen stijl ging Italië niet met de algemeene ontwikkeling mede, en „een absoluut bewegingloos vasthouden aan den oud-christelijken basilieken-vorm, zonder eenig nieuw motief van ontwikkeling, toont zich tot diep in de 13e eeuw aan de bouwwerken van Rome." (Lübke, *Grundriss*, I 332.) Uit dit historisch feit nu volgt voor den Heer Graus eene dubbele ongelegenheid.

Vooreerst, dat hij volstrekt niets bewijst, wanneer hij eene wederlegging van Jakob beproeft, die gezegd heeft dat „de geest der renaissance bestaat in eenen afkeer van de kerkelijke bouwtraditiën". Zoowel de Heer S., in *De Tijd* van

---

[1]) Janssen, zie ik, geeft het zoo grif niet toe, dat de gothiek in Italië „nooit te huis geweest is en niet geheerscht heeft." „De gothiek, zegt hij (D. VI blz. 54) had zich daar, al was zij ook in hare scheppingen minder volkomen en harmonieus dan in Frankrijk en in Duitschland, toch over het geheel beschouwd verbazend ontwikkeld. Nog ten jare 1572 bekende de beroemde bouwmeester der renaissance Andrea Palladio, dat „de bouwwerken van Duitschen stijl de voornaamste waren in Italië, zooals de S. Marcus van Venetië, de dom van Milaan, de karthuiserkerk van Pavia, de kathedralen van Orvieto, Siënna en Florence, alsook de talrijke paleizen in dienzelfden stijl uitgevoerd, zoodat men zeggen kon, dat bijna alle steden van Italië vol waren van dat soort bouwwerken." Onder het eigenlijke volk. zoo gaat Janssen voort, waren er nog velen die de gothiek zelfs toen nog met geestdrift aanhingen toen in Duitschland zelf het verstand van de vaderlandsche kunst en de lust er voor reeds verdwenen waren. Janssen haalt hier *Springer* aan (Bilder aus d. neuern Kunstgesch. 1886 I bl. 383 volg.,) die elders zegt (bl. 224). „De Dominikanen en Franciskanen waren eener architecteur genegen die het krachtigst wortel had gevat in de burgerkringen der steden. Buitendien hadden zich in Italië de ambachten en de gilden tot eene niet geringe hoogte verheven; en zóó had de gothieke kunst weerklank gevonden in den geest des volks.

[2]) Eene niet onaardige verrassing was het mij, bij Janssen (D. I bl. 145) uit *Springer* (Bilder 1857. bl. 174—75) aangehaald te vinden: „De Duitschers, zei de Italiaan Paul Jovius [toen men ten jare 1490 Duitsche bouwmeesters uit Straatsburg naar Milaan ontbood om bij de voortzetting van den dombouw hunnen raad in te winnen] brengen de hoogste kunstscheppingen tot stand, en wij, slaperige Italianen, moeten goede werkmeesters uit Duitschland ontbieden."

26 dezer, als Pastoor Poelhekke, in *De Katholiek*, laten met veel nadruk uitkomen, „dat Graus, wat dit verwijt aangaat, punt voor punt nagaat: de oriëntatie, het atrium, de verhouding van het inwendige tot het uitwendige", enz. enz., en „dan tot de conclusie komt, dat juist de gothieke kerken van de oud-christelijke basilica het meest afwijken, en dat de renaissance-kerken de traditie beter bewaard hebben dan de gothieke kerken van het Noorden, dat bijgevolg van eene breuk met de kerkelijke bouwtraditiën ten opzichte der renaissance-kerken in het geheel geen spraak kan zijn." Ik vertrouw, dat de lezer al bemerkt zal hebben, welke gauwigheid, om het zoo te noemen, hier door den „wederlegger" gebruikt is. De „*bouwtraditiën*" van Jakob zijn heel iets anders dan de „*oud christelijke basilica*", die in de bewijsvoering onderschoven wordt. Jakobs bouwtraditiën zijn: de levende, voortwerkende en zich voltooiende bouwstijlen der christelijke middeleeuwen. Maar door de renaissance werden deze geheel verworpen en werden inderdaad willekeurig „heidensch-romeinsche bouwvormen opgenomen en nagevolgd" (Jakob), zonder dat men, gelijk Fra Weisz oordeelt, „in staat was om aan deze vormen der Oudheid het leven van den christelijken geest te schenken."

Eene tweede, nog lastiger ongelegenheid volgt uit gemeld historisch feit voor den Heer Graus, wiens betoog immers op het volgende nederkomt: de renaissance zou niet kerkelijk zijn! De renaissance zou „niet ten minste even goed als de gothiek bij machte zijn om den geest der Kerk uit te drukken!" terwijl toch „de renaissance ontstaan is en gebloeid heeft in Italië, in het brandpunt van het katholiek geloof, het hart van het kerkelijk leven, het Land der Pausen, het Land, dat de meeste Heiligen aan de Kerk schonk", terwijl toch „Italië het bevoorrechte Land is, waar sinds Petrus' tijden het zichtbaar opperhoofd der Kerk op aarde, de Paus, zijn zetel gevestigd heeft; het land voor geen Katholiek vreemd, dat voor een groot gedeelte als gemeengoed der Katholieken beschouwd wordt", terwijl toch „van daar, uit Rome, de wet uitgaat en het Woord Gods en de geest der Kerk over geheel de aarde, zoodat het bedenkelijk zou zijn, te beweren, dat dáár die geest der Kerk nooit bij machte zou geweest zijn, om zich in de vormen der kunst voor het minst even kerkelijk uit te drukken als in de veel verder van het beginsel, het brandpunt der kerkelijkheid gelegen Landen." — Ik vraag eenvoudig: Was Italië dat brandpunt, dat hart, die zetel van den Paus ook niet in de middeleeuwen? Maar: In de middeleeuwen is de invloed van Italië op de ontwikkeling der bouwstijlen gelijk nul geweest. Derhalve: hoe kan men dan toch zoo'n nadruk leggen op het overwicht van Italië ten gunste van de kerkelijkheid der renaissance?

En ik moge verder vragen: Welk begrip heeft hier bij Graus c. s. het woord „kerkelijk"? Ik zou haast zeggen: van hetgeen door de H. Kerk officieel wordt voorgestaan en bevorderd. Ik hoor toch spreken van „Opperhoofd der Kerk", van „den zetel des Pausen", van „de wet en het woord Gods". Maar heeft men zich dan ook hier alweer niet versproken? Zoo menigmalen toch wordt

tegen de gothiek aangevoerd: „een officieele kerkelijke bouw- en kunststijl is er niet en is er nooit geweest. Er bestaat eene kunst *in* de kerk, maar niet eene kunst *der* Kerk". (Om niets te vergeten: het zal mij altijd nog aangenaam zijn, te mogen vernemen, door wien bij name de gothiek ooit „de officieele kerkelijke bouwstijl", „de kunst *der* Kerk" genoemd is.)

Intusschen is zóó veel, meen ik, toch zeker, dat er wel degelijk een tijd geweest is, waarin de geest der Kerk hare volkomenste uitdrukking *buiten Italië* gevonden heeft. Men handelde immers wis en zeker naar den geest der Kerk, toen men daar, buiten Italië, aan het Huis des Heeren, met voortgaande ontwikkeling en stijgende volkomenheid, en in vereeniging met een gansch stelsel van kerkelijke symboliek, de eigenschappen der ware schoonheid wist te geven; immers, de heer S. zelf zegt het in *De Tijd*: „De katholieke Kerk is geen doode massa, maar een levend wezen, dat groeit, zich ontwikkelt en daarom niet in denzelfden toestand blijft staan. Stilstaan en achteruitgaan op ethisch en esthetisch gebied is het karakter" [nog wel] „der heresie. Om ons daarvan te overtuigen, behoeven wij slechts den blik naar de russische Kerk te wenden, die sedert eeuwen geen vooruitgang meer op het gebied der kunst vertoont." Wel gelukkig en geruststellend, voorwaar! dat er geen spraak kan wezen van officieelen invloed der Kerk, waar het op bouwstijlen aankomt.

Maar, zoo zal men aanhouden, als de renaissance in Italië ontstaan is en daar gebloeid heeft, dan kan zij toch niet onkerkelijk wezen, in dien zin, dat zij bouwen zou wat voor een kerkgebouw en den eeredienst onpassend en ongodsdienstig is.

Ik antwoord: Neen, niet zoo gemakkelijk voor zoo ver het *bouw*kunst betreft (over beeldhouw- en schilderkunst spreken we later.) En daarom is de renaissance der eerste periode, waarin de oud-christelijke en romaansche stijlen nog allen invloed deden gelden, kerkelijk genoeg. Doch, wat is de geschiedenis geweest? De renaissance is (hetzij dan geheel onschuldig en toevallig) in zeer slecht gezelschap in de wereld getreden; en even zeker is zij al zeer spoedig ontaard en wereldsch, onkerkelijk geworden. Omstandigheden en ongunst der tijden kunnen maken, dat de eenmaal geëmancipeerde en verwereldlijkte kunst, zelfs in het „brandpunt", in het „hart", in het „Land der meeste Heiligen" niet zoo gemakkelijk door de H. Kerk tot betere zeden kan worden gebracht, zelfs al geeft deze „wetten", die, bij uitzondering, den kunstvorm zelven raken, zooals op het stuk van de kerkmuziek. In de laatste eeuw bijv., en nog op den duur, gaf de H. Kerk herhaaldelijk waarschuwingen, verbodsbepalingen en bevelen, om de onkerkelijkheid der toonkunst tegen te gaan; doch terwijl reeds sinds jaren de ware geest der Kerk volkomener uitdrukking vindt in de oude gothieke of romaansche kathedralen van het Noorden, Utrecht, Keulen, Munster, Mainz enz., blijft Italië werkelijk alweer achter, en wel zóó ver, dat kardinaal Bartolini, prefect der Propaganda, aan den milaneeschen kapelmeester Amelli met droefheid verklaren moest, dat wanneer men den ernstigen en degelijken palestrijnschen stijl (die thans juist in genoemde kathedralen hoogelijk

geëerd en beoefend wordt) met kracht zou willen invoeren, de geloovigen, die, zegt hij, „voor het grootste gedeelte eenen bedorven smaak hebben en niet weten wat verheven is", uit de kerk zouden blijven

En of Italië nu al de meeste Heiligen (*canonisatos* altijd) aan de Kerk schonk, de vraag is: in welk opzicht die Heiligen zich met stijl in de kunst bemoeid hebben. Ieder van ons kent godvruchtige en, zoo men wil, heilige personen genoeg, bij wie devotie en kunstsmaak nu juist niet samengaan, gelijk het van den anderen kant overbekend is, dat veel kunstenaars, ook die voor de kerk werkten, volstrekt geen Heiligen zijn geweest; ja zelfs, als dr. Kuyper met Calvijn gelijk had (maar dat heeft hij gewis niet), dan zou „God de gave der kunst veelal aan de vergeters van Zijnen naam schenken". (Rede van 20 Oct. ll.)

En de Heer Graus behoeft het ook volstrekt niet op te nemen voor de Paters der Sociëteit. Zij toch hebben altijd, „bij hunne onmiskenbare verdiensten op het gebied der kunst, vier eeuwen lang" terdege begrepen, welke stijl naar den maatstaf van plaatselijke, tijdelijke en persoonlijke verhoudingen aan het doel der Kerk het best beantwoordde; en zij begrijpen dit ook nu nog opperbest, zoodat zij thans dapper mededoen aan de gothiek. Pater Jungmann's „Aesthetik" is ook al, o gruwel! gothiekgezind.

Ziedaar wat ik tegen de beschouwingen van den Heer Graus vermeen te mogen aanvoeren, en om hetwelk het mij voorkomt, dat de Heer S. wel iets minder bout had mogen spreken over „voortdurend napraten en naschrijven." Ik voor mij meen daarom, nog even onverdroten het „*voorrecht der gothiek*" omhoog te mogen houden, en ik wil alleen nog beknoptelijk aangeven, hoe ik dat „voorrecht" verstaan wil hebben.

Als het namelijk de keuze geldt van den stijl waarin er tegenwoordig gebouwd zal worden, dan heeft de renaissance (mits niet uit de tijdvakken van hare ontaarding) *goed recht*, en in Italie zelfs (om geschiedenis en traditie) een voorrecht, om als kerkstijl te worden aangewend. In zeer veel landen echter van Europa, en met name in ons Vaderland, mogen de middeleeuwsche stijlen, romaansch en gothiek, een *voorrecht* doen gelden, om gekozen te worden, en wel:

1°. omdat deze twee stijlen *volkomener* dan andere *uitdrukken*, wat wij, volgens den levenden *geest der Kerk*, door eenen Gode waardigen tempel moeten verstaan;

2°. omdat zij, als ontstaan, gegroeid, ontwikkeld en tot volkomenheid gebracht op onzen *vaderlandschen bodem*, zich beter schikken en voegen kunnen naar ons klimaat, ons landschap, onze bouwmaterialen; omdat zij, de eene stijl meer, de andere minder, spaarzamer zijn in bouwstoffen, meer logisch in plan en uitvoering, rijker in verscheidenheid van vormen enz.;

3°. omdat zij een *nationaal erfgoed* zijn door eigen vlijt, vindingrijkheid en denkkracht, ook van ónze voorvaderen, verworven en grootgebracht. *Vindicamus haereditatem patrum nostrorum*;

4°. omdat zij als de moedertaal zijn, waarin ons katholiek voorgeslacht tot God en Zijne Heiligen gesproken en gebeden heeft; eene taal, wel wat harder en „barbaarscher" dan het vloeiend en vleiend Italiaansch, maar onze *moedertaal*; en dat zegt alles. Wanneer men dan ook in ons heerlijk Limburg (ook een land van Heiligen, zou ik denken!) aan den romaanschen stijl de voorkeur geeft boven den gothieken: geen waar voorstander der gothiek, die dat niet loven zal;

5°. omdat een zekere plicht van *piëteit* jegens onze katholieke voorouders ons gebiedt, voor te staan en te verheffen wat door anderen in ons Vaderland maar liefst wordt doodgezwegen en veracht;

6°. omdat het gebruik dier stijlen eene ware *overwinning* en zegepraal voor ons is, behaald op vroegere toestanden. En al wordt dit door sommigen onzer landgenooten met leede oogen gezien: het is er verre van af, dat we het daarom laten zouden. Integendeel!

7°. Ten laatste, en niet minste, omdat de beoefening der middeleeuwsche kunststijlen in allernauwst verband staat met de *verlevendiging* van *geloof*, van *ijver* en van *godsdienstzin*, welke zich in de laatste vijftig jaren juist in die landen openbaart, welke sedert 1500 het meest van Reformatie en Revolutie geleden hebben. De geest der Kerk zoekt en vindt in onze dagen voor Kerk, Staat en Huisgezin, voor Eeredienst, Kunst en Wetenschap nieuw en frisch leven in leer en praktijk der middeleeuwen.

Evenwel, wie in renaissance-stijl bouwen wil, hij heeft daartoe alle recht; maar in den tegenwoordigen stand der kunstbeoefening mag van hem gevorderd worden, dat hij eerst Italië en Rome met hunne deftige monumenten der eerste renaissance bezoeke en bestudeere, en dan pas toone wat hij vermag. Neen, indien iemand ooit (zooals de Heer Graus schrijft) eenen jeugdigen kunstenaar tegen eene reis naar Rome gewaarschuwd heeft, opdat hij niet door de renaissance bedorven zou worden, dan is en blijft dat kleingeestig; en allerminst kunnen kleingeestige en bekrompene opvattingen en beschouwingen aan de echt kerkelijke kunst nut en heil aanbrengen.

II. Beeldhouw- en Schilderkunst.

Kan de *bouw*kunst der renaissance aan haar ontstaan en haren bloei in Italië geen bijzonder gezag ontleenen, om buiten Italië met de kunststijlen der middeleeuwen, romaansch en gothiek, te worden gelijkgesteld: nog minder kunnen het de *beeldhouw-* en de *schilder*kunst, voor zooveel den tijd betreft van den hoogsten bloei der renaissance (Hoch-Renaissance, 1500—1580), met welk tijdvak, dit houde men wèl in het oog, ik mij het eerst wil bezighouden. Men moge toch

met den Heer Graus, persoonlijke deugd en godsvrucht van schilders en beeldhouwers uit dit tijdvak nog zoo zeer verheffen: de betrekking waarin de H. Kerk, en nu nog wel officieel, tegenover de kunstbeoefening dezer periode voor den dag treedt, is toch eene zeer merkwaardige om reden van het bekende decreet des Concilies van Trente (XXVe zitting: Over de aanroeping, vereering en reliquieën der Heiligen en hunne afbeeldingen).

Het zij mij veroorloofd, van de beteekenis en het gewicht van dit decreet eene eenigzins andere en meer ernstige opvatting te hebben dan ons in *De Katholiek* is voorgesteld. Daar toch heet het: „En wat de schilderkunst betreft, er wordt niet verboden de beelden in hooge technische en ideale schoonheid te schilderen, maar „*procaci* venustate". (Welk echt klassiek, anderen zeggen „heidensch" woord, dat *venustas*). En toch, toen het Concilium Tridentinum vergaderde, was de renaissance in Frankrijk en Duitschland en andere landen in vollen bloei."

Ja, waarlijk, wel echt klassiek Latijn wat geschreven werd in die dagen. Maar daarom juist vergunne men mij, die klassieke woorden eens ernstig in oogenschouw te nemen. Ziehier den tekst: „*Omnis denique lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingantur nec ornentur.* (Ik laat het „*nihil inordinatum aut praepostere et tumultuarie accommodatum, nihil profanum nihilque inhonestum appareat, quum domum Dei deceat sanctitudo*" maar liever weg, dewijl deze woorden misschien alleen te verstaan zijn van de viering der heiligenfeesten en het bezoek der reliquieën)

Laat het mij, om zeker te gaan in de vertaling, vergund zijn, Ramshorn's *Synonymen* te raadplegen. Daar vind ik: „Lascivus (lascivia komt er niet in voor) petulans, procax, protervus, dissolutus. — Lascivus, *uitgelaten, dartel, speelsch, stoeizick, brooddronken.* Procax (van procare, onbescheiden en dringend eischen), *onbeschaamd, aanmatigend in zijne eischen en woorden.*" Tot zóóver Ramshorn; waarbij nog gevoegd kan worden dat *procatio*: aanzoek ten huwelijk beteekent; en dat volgens het woordenboek van Georges, *procax* bij Cicero voorkomt als adjectief bij *meretrix*, in den zin van *uitgelaten.* Eindelijk: „Venustas, *de bekoorlijke, door aanminnigheid tot zich lokkende schoonheid, vooral in de trekken van het gelaat en de bewegingen van het vrouwelijk ligchaam*: Ex Venere venustas dicta est. Cic."

Zouden nu inderdaad die „anderen" het wel zoo ver mis hebben, als zij meenen, dat de Vaders van het Trentsche Concilie hier toch wel het „heidendom" in de renaissance hebben willen brandmerken en aan Venus hebben gedacht? Hoe het zij: ik vermeen de volgende, omschrijvende vertaling met alle recht te mogen geven: *Eindelijk moet in beelden en schilderingen alle dartelheid vermeden worden, en mag men alzoo de figuren van den mensch niet onbeschaamd zóó schilderen en sieren, dat zij door vorm en bewegingen tot wulpschheid aanlokken.*

Aangezien er nu geklaagd is, dat de „renaissance met bittere verwijten wordt overladen", waaronder die van „heidendom" en van „zinnelijkheid", en aangezien

ons katholiek publiek, nu eenmaal het vraagstuk opgeworpen is, allernoodigst een goed en duidelijk begrip moet hebben van de zaken waarover gestreden wordt, acht ik het niet ondienstig, het decreet van het Concilie nog een weinig toe te lichten.

Vooreerst doe ik opmerken, dat Algemeene Conciliën zeker niet gewoon zijn, dergelijke vermaningen en waarschuwingen te geven, tenzij wanneer de misbruiken en zonden tamelijk algemeen zijn. Als deze of gene kunstenaar soms de perken te buiten gaat, terwijl overigens de kunst goed is, bemoeit er zich geen Algemeen Concilie mee.

Vervolgens laat ik eenen tijdgenoot optreden, die in Italië leefde en zelf theoloog was van hetzelfde Trentsche Concilie: Ambrosius Catharinus, Dominikaan, geboren in 1487 te Siena en gestorven in 1553 als aartsbisschop van Conza, in het Napolitaansche. In het bekende werk namelijk van den leuvenschen professor Molanus, mede een tijdgenoot († 1585). *De historia SS. imaginum et picturarum*, vind ik (Lib. II Cap. 42, getiteld: *In picturis cavendum esse quidquid ad libidinem provocat*) eene plaats van Catharinus aangehaald uit diens werk: *De cultu imaginum*. Hij zegt: „En wat het afschuwelijkst (*teterrimum*) is van alles in onzen tijd: in de deftigste kerken en kapellen (*in excelsis templis sacellisque*) treft men schilderingen aan van zoo groote dartelheid (*lasciviae*), dat hetgeen de natuur-zelve ons leert te bedekken als schandelijk, dáár te beschouwen is, niet om de godsvrucht op te wekken, maar zóó dat ieder, die zijn vleesch verstorven heeft, op nieuw tot wulpschheid wordt opgewekt (*ad cujusvis demortuae carnis libidinem.*)"

Catharinus stierf reeds in 1553; wij hooren hier dus eenen man spreken, die tijdens den hoogsten bloei der renaissance in Italië leefde, 1500—1580, in welk tijdvak wel de *bouw*kunst (men make alweder goed onderscheid) nog kerkelijk genoeg was, maar waarin de schilder- en beeldhouwkunst reeds al te zeer ontaard waren, gelijk deze ooggetuige ontegenzeggelijk bewijst. Laat ons echter over het Italië van die dagen nog eenen geleerden schrijver van onzen tijd raadplegen, wiens onpartijdigheid van oordeel over dit alles niet kan worden geloochend, en die ook reeds meermalen in *De Katholiek* is aangehaald. Ik bedoel den Dominikaan Fra Albert Marie Weisz, wiens werk: *Apologie des Christenthums vom Standpuncte der Sitte und Cultur*, sinds de laatste tien jaren verschenen, hoog gewaardeerd wordt.

„Wij kunnen niet inzien, zegt hij (III, 881 volg.), „dat de antieke kunst in haar beeldhouwwerk kortweg onovertrefbaar of geheel onbereikbaar zijn moet. Veeleer hebben wij de vaste overtuiging, dat de beeldhouwkunst (der renaissance), wanneer zij, algemeen gesproken, geheel christelijk geworden en het ook voortdurend ernstig gebleven was, reeds lang ook in kunstvaardigheid boven de antieke kunst zou zijn uitgegaan. Dezelfde Michelangelo (1475—1564), die anders in zijne antikiseerende beelden niet eenen van de grootste oude meesters evenaart, staat met hen allen gelijk op hetzelfde oogenblik dat hij nu eens van de oudheid

(de klassieke) afziet en zich den grooten aanvoerder van Israël (Mozes) tot onderwerp kiest. Hadde hij zich met zijne reusachtige kracht zonder voorbehoud geheel in den christelijken geest verdiept, dan zeker zouden de steenen voor dit genie als was gesmolten zijn, en geleerd hebben — wat zij bij de kunstbeoefening, die toen in gebruik was, nooit recht hebben willen leeren —, de ware taal der christelijke kunst te spreken. En wat wij hier van Michelangelo gezegd hebben, dat mogen wij over het algemeen ook van Donatello (1386—1468) zeggen." En nog meer beeldhouwers, op welke de christelijke kunst roem mag dragen: Verrocchio (1432—88), Leopardo (omstreeks 1479), Niccolo dell' Arca, Alfonso Lombardo (1488—1507), Andrea Sansovino (1460—1539), Luca della Robbia (1400—1481), worden door Fra Weisz genoemd, terwijl hij zegt: „Daar woont in de beeldhouwkunst der vroege renaissance een zoo edele, zelfs van de klassieke oudheid onafhankelijke geest van vrijheid, schoonheid en blijmoedigheid, dat men zonder moeite doorzien kan, hoe deze kunst, [de lezer geve hier acht] ware zij aan zich-zelve trouw gebleven, het hoogste had kunnen bereiken. Zij viel echter, helaas, spoedig geheel en al van zich-zelve af en op de antieke kunst terug, en groot was haar val."

Wat de schilderkunst betreft, noemt Fra Weisz vervolgens als dengene in wien de religieuze kunst tot nog toe het hoogste bereikt heeft, zoodat zij wellicht nooit hooger bereiken zal, den Dominikaner monnik Fra Angelico da Fiësole (1387—1455). „Wat de hoofdtaak aangaat van de christelijke kunst: de bezieling van den uiterlijken vorm door den volkomen christelijken geest, is het wel niet meer mogelijk Fiësole te overtreffen". Toch wil Weisz wel toegeven, dat ook aan het uiterlijk zinnelijke nog iets meer mag gedaan worden dan bij Fiësole het geval was; en als schilders, die zulks zeer gelukkig gedaan hebben, noemt hij Francesco Francia (1450—1517), Giambellini (1426—1516), Pinturricchio (1454—1513). Perugino (1446—1524), Luigi Vivarini (omstreeks 1450), Cima di Conegliano en vooral Fra Bartolommeo (1469—1517), met Rafaël (1483—1520). Nogtans kan Weisz niet nalaten aan te merken: „In Rafaël leven twee zielen, en men kan niet zeggen, dat de strijd tusschen beide [zielen] zich niet dikwijls zeer smartelijk laat gevoelen, vooral sedert den tijd waarin hij met Michelangelo om den prijs moest worstelen. Hij was met zijne minzame ziel juist ook een kind van zijnen tijd, het zij dan ook een der edelste. Wij bewonderen de klimmende volmaking van den vorm en de kunstvaardigheid; maar het doet ons leed, dat de reinheid en de innigheid der oude Italianen en Duitschers niet meer uit deze heerlijke gestalten spreken. Het is gewis niet noodzakelijk, dat men, om aan den geest de zege te verschaffen, tot den katakombenstijl en de papierstijve gewaden en verwrongere leden der Duitsche meesters terugkeere. Maar, kort gezegd: als de geest machtig genoeg is om den vorm te bezielen, dan kan de christelijke kunst tot stand brengen wat men redelijkerwijze van haar verwachten mag."

Ik heb geheel deze beschouwing van Weisz hier opgenomen, om met de woorden van eenen bevoegden beoordeelaar het tijdvak der nog niet te zeer ont-

aarde renaissance aan de lezers voor te stellen. Dit is het tijdvak van de eerste helft der zestiende eeuw. Fra Weisz gaat echter eenige bladzijden verder voort: „*De ware en echte renaissance* (en *deze*, zegt hij „gaat zelfs ver boven de middeleeuwsche beeldhouw- en schilderkunst uit") is niet de kunst van de zestiende, *maar van de vijftiende eeuw* (1400—1500). Zij was wel ook in dien tijd niet allerwegen zonder schaduwzijden. Maar toenmaals heerschte nog de christelijke geest in haar. Reeds Cimabuë (geb. omstreeks 1240), Duccio (omstreeks 1311), Orcagna (omstreeks 1357) en de meesters van Pisa hebben haar ingeleid." Haar eigenlijke geboortestond was de dag waarop de Paus weder zijn zetel te Rome vestigde (1378), na omstreeks 70 jaren lang te Avignon te hebben verbleven. Twintig jaar daarna waren reeds de groote meesters der renaissance: Brunellesco (1377—1446), Donatello, Ghiberti (1381—1455), Fiësole (1387—1455) en, ver van Italië, de gebroeders van Eyck (omstr. 1366—1426 en omstr. 1390—1440) openlijk opgetreden. „De laatste meester," zegt hij, „der zuivere renaissance [Fra Bartolommeo?] werd op denzelfden dag ten grave gedragen waarop Luther zijn thesen te Wittenberg aanplakte, en hetgeen nu volgde was nog maar voor een gedeelte renaissance, voor het grootere gedeelte décadence, weldra barroque en volkomen smakeloosheid. De renaissance duurde alzoo precies honderd vijftig jaren, van 1367—1517. Bij Rafaël, Lionardo (da Vinci: 1452—1519) en Peter Visscher (omstreeks 1489—1529) heeft over het geheel nog de reeds verloopen tijd de overhand, en ook bij Albert Dürer (1471—1528) kan men althans nog redetwisten of hij tot den vroegeren of tot den volgenden tijd moet gerekend worden. Zelfs Michelangelo kon zich, ondanks zijn woest en onbevredigd worstelen naar hooger, niet geheel aan het verledene ontrukken. Van Correggio (1494—1534) echter en Giulio Romano (1491—1546) af, bestaat geen mogelijkheid van twijfel meer, of we hebben met *volkomen verval* van de kunst te doen" Terwijl in Duitschland de ontaarde kunst, gothiek zoowel als renaissance, tegen het Pausdom woedde, „schenen deze italiaansche kunstenaars bijna geen ander levensdoel te kennen dan de verheerlijking van den heidenschen Olymp en de voorstelling van de ontuchtigste sagen, welke de bevlekte phantasie der ouden (heidenen) had uitgedacht. Wij zien daar nooit anders dan Leda, Danae, Io, Venus en tallooze herhalingen, de eene al bedenkelijker dan de andere. En wanneer zij bijbelsche of christelijke onderwerpen in behandeling nemen, dan is het altijd Eva, Bethsabe, Susanna, precies alsof zij werkelijk schuldig was, Magdalena, niet de boetvaardige, maar de zondares, of zelfs Loth met zijne dochters. Daar kwamen voorstellingen zelfs op gewijde plaatsen, welke een vader die kinderen te huis heeft liefst niet aan de wanden zijner woning zou laten hangen [aangehaald uit Marchese, *Memorie* (4, II, 9]. Laat niemand zulk eene kunst veronstchuldigen met de uitvlucht, die voorwaar zelfs wanneer zij gegrond ware, niets goed zou maken, dat namelijk de geest van dien tijd het zoo meebracht. Ofschoon de zuidelijke volken, dit moet men wel bedenken om niet onrechtvaardig in zijn oordeel te worden, in

deze dingen minder gevoelig en prikkelbaar zijn dan de noordelijke, veroordeelde toch het betere deel des Italiaanschen volks zulk eene kunst, als eenen hoon voor het geloof en de zeden. Maar het was toen gelijk thans. De goeden zuchtten in stilte. Zij die de macht zouden hebben gehad om met schrift en woord en daad tegen den stroom in te gaan, wilden den roep van verlichte geesten te zijn er niet aan wagen, en zwegen uit eigenliefde en menschenvrees, waar ze hadden moeten spreken." En nog strenger gispend, gaat Fra Weisz voort en eindigt: „Met de Venetianen en Tiziaan (1477—1576) werd de maat vol." Ten slotte, na eene zeer kras uitgesprokene afkeuring over de Nederlanders Rubens en Van Dijck, besluit de schrijver: „Nu ja, wij weten zelven wel, dat het er niet overal zóó slecht uitzag. Wij hebben echter met opzet het bederf met de geheel en al passende scherpte gebrandmerkt, opdat niet éène ziel door onze schuld schade lijde, wanneer wij eensdeels aan de kunst der renaissance toekennen wat haar gegeven moet worden, en anderdeels te gemakzuchtig en lafhartig verzuimen zouden te waarschuwen voor datgeen waarvoor niet genoeg gewaarschuwd kan worden. Maar ook toegegeven, dat die zoogenaamde groote meesters der renaissance-kunst, wij spreken van de zestiende eeuw (1500—1600), hunne bekwaamheden juist niet uitsluitend aan den dienst der zinnelijkheid wilden wijden, kunnen wij toch niet loochenen, dat zij van de hoogte hunner taak afgevallen zijn en het doel der christelijke kunst niet hebben bereikt"

Bij zulk een balans van voordeel en nadeel, door Italië aan de kunst bezorgd, blijft het aan het oordeel der lezers overgelaten, of er op den invloed van dat Land ten gunste van de kerkelijkheid van schilder- en beeldhouwkunst, wat aangaat het tijdvak van 1500—1580, bijzondere nadruk mag worden gelegd.

Eene waarlijk schoone en edele periode, welke ongeveer 150 jaren voortduurde, heeft de italiaansche renaissance gehad van 1367—1517. In dat tijdvak reiken in Italië gothiek en renaissance elkander op de verblijdendste wijze de hand.

Ook bij beeldhouw- en schilderwerk, even goed als bij bouwkunst, pleegt men van stijl te spreken, dat is van die bijzondere manier van uitvoering, welke aan houding, beweging, gelaatsuitdrukking, kleederplooi, plaatsing en rangschikking der figuren enz. te kennen is. Deze manier nu van uitvoering is in den loop der eeuwen, naar verschil van godsdienst, landaard, beschaving, en vooral van bouwstijl, verschillend geweest. Wegens beperktheid van ruimte kan hier niet verder in bijzonderheden worden getreden. Éene eigenaardigheid echter mag niet onbesproken blijven. De voltooiing namelijk, welke de kerkelijke bouwstijl in de gothiek gevonden heeft, is oorzaak, dat in dezen stijl, meer dan vroeger het geval was, beeldhouw- en schilderkunst in ondergeschikte verhouding tegenover de bouwkunst geraakt zijn, eene verhouding overigens, die geheel natuurlijk en volkomen harmonisch is. Immers, het gebouw zelf is hoofdzaak, als offerplaats, rustplaats van het H. Sacrament en verzamelplaats der offerende en biddende geloovigen. Daarbij komt nog, dat, terwijl in de oude klassieke kunst, de god-

heid, om zoo te spreken, nederdaalde in het afgodsbeeld, en het beeld des menschen daardoor meer op den voorgrond trad, meer gediend werd van het gebouw en minder als ornament voorkwam: in den christelijken tempel, van gothieken stijl, het menschenbeeld aan het gebouw dient, er meer in de algemeene orde opgaat en dikwerf slechts ornament is. Ik ontleen deze opmerking aan eene plaats bij Broere (*De Katholiek*, dl. XXX, blz. 142—43) waar hij schrijft: „Wij vergenoegen ons op een der eigenaardigheden der Gothiek te wijzen: dat „namelijk het beeld, de *menschelijke* gedaante, er dient aan het gebouw, er meer „in de abstract gedacht oneindige of algemeene orde vergaat, en dikwerf slechts „ornament is. In de Klassiek integendeel vergaat 't oneindige meer in 't eindige, „zweeft niet als in de Romantiek de mensch naar boven maar daalt de godheid „neder, en ook daarvan is het bewijs te vinden in de combinatie der hoofdfiguren „der klassieke bouwkunst, waarin tevens het beeld des menschen meer op den „voorgrond treedt, meer gediend wordt van het gebouw en minder als ornament „voorkomt." [1]) Vandaar nu dat in de gothiek de menschelijkege daanten dikwijls, wat houding, kleederschikking enz. betreft, *architectonisch*, zooals men het noemt, behandeld zijn, overeenkomstig de bijzondere plaats, welke zij tusschen de bouwkunstige deelen van het monument innemen; waaruit weder volgt (dit zij in het voorbijgaan opgemerkt), dat men gothieke beelden en schilderingen dàn eerst billijk beoordeelen kan, als men ze *op hun plaats* aanschouwt. Wegens die bijzondere verhouding nu tegenover de architectuur, was menigwerf de gothieke „beeldende" kunst minder volkomen, wat den natuurlijken vorm betreft van het menschenbeeld. Daarbij mag ook gewis niet vergeten worden, dat het in de middeleeuwen niet zooals later gebruikelijk was, studiën naar het naakt model te maken. In Italië echter hadden schilders en beeldhouwers klassieke traditiën en ook, in de overgeblevene werken der oudheid, modellen, die volkomener waren, wat aangaat den uiterlijken vorm. En zoo kwam het, dat Italië, hetwelk in de vooruitstrevende ontwikkeling der *bouw*kunst geen gelijken tred gehouden had met het overige beschaafde Europa, daarentegen in *beeldhouw*- en *schilder*kunst vooruit was.

Men zou zich echter zeer vergissen, indien men meende dat het tijdvak, hetwelk dat der vroege of eerste renaissance genoemd wordt (1400--1500), geheel en onvoorwaardelijk tot dezen stijl gerekend moet worden. Menig lezer van *De Ka-*

---

[1]) Men heeft mij lastig gevallen over de wijze, waarop ik in *De Tijd* deze plaats van Broere had aangehaald. Ik heb daarom nu het citaat achtereen gegeven en wil mijne vroegere lezing nu ook nog eens herhalen. Zij luidde: „Daarbij komt nog, dat terwijl in de oude klassieke kunst, naar de opmerking van prof. Broere (*De Katholiek*, dl. XXX, bl. 142—43), „de godheid", om zoo te spreken, „nederdaalde" in het afgodsbeeld, en het beeld des menschen daardoor meer op den voorgrond trad, meer gediend werd van het gebouw en minder als ornament voorkwam, in den christelijken tempel het menschenbeeld „dient aan het gebouw, er meer in de abstract gedacht oneindige of algemeene orde vergaat en dikwerf slechts ornament is". Wat was nu toch, zoo vraag ik, hierin miszegd!

tholiek (D. 91, bl. 22—35 en 361—94) mocht op die gedachte gekomen zijn. Ik behoef daartegen slechts aan te merken, dat Lübke (*Grundr. d. Kunstgesch.* II, 76—80) Fra Angelico da Fiësole nog onder het *gothieke* tijdvak behandelt. Deze meester, Dominikaner kloosterbroeder (1378—1455), over wien ik reeds het getuigenis van Fra Weisz heb medegedeeld, „dat het, wat de hoofdzaak der christelijke kunst aangaat, de bezieling van den uiterlijken vorm door den volkomen christelijken geest, wel niet meer mogelijk is hem te overtreffen", hij behoort met andere, hem onmiddellijk voorgaande meesters van Italië nog volkomen tot de middeleeuwen, wat opvatting en uitdrukking betreft, al heeft de uiterlijke vorm reeds eenen weldadigen invloed van de renaissance ondergaan „Terwijl", zegt Lübke, de meeste schilders van dit tijdvak zonder voorbehoud den grond leggen voor eene nieuwe richting, de realistische, en daardoor voor de heerschappij der moderne kunst, volhardt een in het klooster afgezonderde meester trouw bij de overlevering en de manier van opvatting der middeleeuwen, en weet daaraan door de onvergelijkelijke innigheid en schoonheid van zijn gevoel een nieuw leven in te storten. Hij staat daar met geheel zijne manier eenig als een laat ontloken wonderbloesem van eenen bijna vergeten tijd De innigheid van het christelijk gemoed, dat vol is van zijnen God, de engelachtig reine zuiverheid en schoonheid der ziel zijn nooit zoo heerlijk in de „beeldende" kunst ten toon gespreid als in zijne werken. De liefelijke ademtocht van een bijna bovenaardsch ideaal leven omspeelt zijne scheppingen, lacht ons toe uit de frissche trekken zijner jeugdige figuren, of waait ons als hemelsche vrede tegen uit de deftige gestalten zijner vrome grijzen. De uitdrukking van den ootmoed, de blijheid des gemoeds, dat in God den vrede gevonden heeft, de stille feestvreugde van hen die zich in trouwe liefde aan den Allerhoogste toewijden: dat alles behoort tot den kring van zijnen arbeid. Menigvuldigheid in beweging, afwisseling van het volle leven, veerkracht der handeling en van den hartstocht ontbreken hem. Zijn kring is nauw begrensd, is zooveel als eene voortzetting van hetgeen de meesters van Siëna (Lippo Memmi, Simoni di Martino: 1276—1344) nastreefden, maar binnen zijne grenzen bereikt hij het hoogste."

Van dezen meester nu, Fra Angelico, van zijne onmiddellijke voorgangers, aan wier geest en stijl hij nog zoo volhardend vasthield, nog meer van hen die, schoon ouder nog, volgens Weisz de renaissance ingeleid hebben: Cimabue, Duccio, Orcagna, Giovanni en Andrea Pisano, moet gezegd worden, dat zij minstens nog voor een groot gedeelte gothieke kunstenaars zijn. Geen wonder dan ook, dat een onzer gelukkigste beoefenaars der middeleeuwsche kunst (Verslag van het *St. Bernulphus Gilde*, 1886, blz. 21) oordeelt, dat er bij hen „ook voor den gothieken kunstenaar zeer veel te leeren is, wat verhevenheid van opvatting, adel van vormen en fijnheid van drapeering aangaat". Over anderen, die òf tijdgenooten òf onmiddelijke opvolgers van Fra Angelico zijn, hebben wij reeds het oordeel van Fra Weisz aangehaald: „dat er in hen een zoo edele en zelfs van de klassieke

oudheid onafhankelijke geest van vrijheid, schoonheid en blijmoedigheid woont, dat men zonder moeite doorzien kan, hoe deze kunst, ware zij aan zich-zelve getrouw gebleven, het hoogste had kunnen bereiken."

Ik vermeen dus met recht gezegd te hebben, dat in dit tijdvak gothiek en renaissance elkander op de verblijdendste wijze de hand reiken. Welnu, wat de renaissance in deze periode, van 1400 tot 1500, edels en volkomens en kerkelijks heeft in *beeldhouw-* en *schilder*kunst, en wat zij nog meer dan vijftig jaren langer, van 1400 tot 1580 dus, schoons en kerkelijks heeft in *bouw*kunst, dat alles (en zij heeft er veel en uitstekends van) wordt door geen „voorstander der gothiek" afgekeurd of *„verdammt"*; dáárover is, voor zoover mij bekend, nooit een *„Verdammungsurtheil"* uitgesproken. Wat men echter wèl veroordeelt, het is die beeldhouw- en schilderkunst, welke reeds tijdens het Concilie van Trente, op zijn zachtst gezegd, wereldsch en verzinnelijkt was; het is die bouwkunst, welke na 1580 (niet minder dan de gothiek der 15e en 16e eeuwen) haar eenvoud, ernst en waardigheid hoe langer zoo meer verloren heeft en daarom hoe langer zoo minder geschikt moet geacht worden voor het Huis Gods en Zijnen Eeredienst.

Maar wanneer dan zóó en niet anders het oordeel is van iederen zaakkunkundigen voorstander der middeleeuwsche stijlen: hoe kan men zich dan inbeelden, eens recht spijkers met koppen te slaan, als men, juist na de edelste meesters der eerste renaissance en vooral Fra Angelico aan de lezers te hebben voorgesteld, gaat doordraven (*De Kath.* D. 91 blz. 391), „Allerduidelijkst blijkt de onhoudbaarheid der bewering, dat alleen de kunst uit het tijdvak der gothiek de ware christelijke, kerkelijke kunst zou wezen. En toch heeft men op betreurenswaardige wijze dat denkbeeld zóó ver doorgedreven, dat men niet alleen [de lezer geve acht!] alles wat slechts op renaissance geleek als heidensch, onkerkelijk, zinnelijk heeft veroordeeld, maar zelfs de loffelijke eigenaardigheden, ja, de gebreken der middeleeuwsche kunst (wij maken voor de architektuur eene uitzondering) heeft nagevolgd en nagemaakt. Dit geldt voornamelijk van de schilder- en beeldhouwkunst. Men deed dat niet om oude kunstwerken uit dien tijd te restaureeren — wie zou zulks niet toejuichen? — maar men liet deze kunst [hoort weer!] als de alleen ware, christelijke, kerkelijke kunst gelden, met een medelijdenden glimlach of een *suprême dédain* voor alles wat daarop niet geleek." — Nu, het is erg genoeg; maar ik zou toch gaarne vernemen, wie persoonlijk die beweringen hebben uitgesproken. In *De Katholiek* (D. 93 blz. 393 volg.) vermeen ik te hebben aangetoond, dat de regensburgsche Domvikar Jakob, op wien de Heer Graus bijzonder verstoord is, geheel anders gesproken heeft wat *bouw*stijl betreft. En voor zijne meening aangaande *beeldhouw-* en *schilder*werk der renaissance, verwijs ik eenvoudig naar zijn *Kunst im Dienste der Kirche* II. 2, I § 35 en 3, I § 68 Ook het *Gildeboek van St. Bernulphus* te Utrecht kent zulke theorieën niet. Zooeven en ook in *De Katholiek* t. a. p. heb ik andere uitdrukkingen daaruit aangehaald.

Maar vroeger dan toch, zegt men misschien, is wel zóó gesproken. — Of ook dat waar zou zijn? Ik voor mij geloof het nog zoo dadelijk niet. Een vluchtigen blik werpend in de jaargangen van het keulsche *Organ für Christliche Kunst* (in 1851 reeds begonnen), ontwaart men op verschillende plaatsen groote waardeering van de italiaansche meesters, van Fra Angelico tot Rafaël. Wie heeft hier te lande het eerst en meest geijverd voor de gothiek? De eerste lezer de beste noemt professor Alberdingk Thijm. Heeft hem dat ooit belet, alle eer te geven aan de renaissance, waar zij het verdient? Levendig is bij mij altijd de indruk gebleven van zijn stukje vol geestdrift, in zijn *Volksalmanak* van 1853: *Frederik Overbeck, de hersteller der Christen schilderkunst in onze dagen*, over den schilder, die met andere jonge kunstgenooten in Italië „de heerlijke italiaansche schilderkunst bestudeerde van Cimabuë, Giotto en van de zoogenaamde Umbrische school, waartoe een broeder Fiësole, de Engelachtige [Angelico] bijgenaamd, en een Perugino. de leermeester van Rafaël, behoorden". Inderdaad, dat opstel, met het „plaatjen" naar Overbeck's Kroning der H. Maagd, was eene ware revelatie voor den jongen student, die nog niet anders dan Murillo's Maria Hemelvaart (anderen noemen het de Onbevlekte Ontvangenis) had kunnen bewonderen.

Daar wordt geklaagd, „dat de schoonste verwachtingen, welke de Dusseldorper, Munchener en Weener school aanboden, allen zijn te niet gegaan; dat Cornelius, Overbeck, Deger, Ittenbach geen genade hebben kunnen vinden; dat men het tegenwoordig zelfs niet meer de moeite waard schijnt te achten om bij het bespreken van religieuze kunst hun namen met eere te gedenken". Wie dat schreef, hij leze bij Jungmann: *Aesthetik*, toch ook nog II blz. 169, en hij kan ook Jacobs hoopvolle verwachting van de meesters dier scholen vinden in zijn *Kunst im Dienste der Kirche*, II, 3, I § 69 der uitgave van 1870. Daar worden maar even dertien namen genoemd. Maar toch, die schoone toekomst zou verwoest zijn, haar bloei verstoord, de religieuze schilderschool van Dusseldorp zou ten onder gebracht zijn „ter wille van den stijl", (in het kort gezegd): 1° omdat de moderne gothiek haar geen plaats laat, en 2° omdat de gothiek volkomene stijlovereenkomst noodzakelijk acht.

Wat de *plaatsruimte* betreft: aangenomen dat de gothiek geen groote en breede muurvlakten vrij liet of zelfs geen kleine gunde, er zijn toch in Duitschland een aantal romaansche kerken gerestaureerd, die blinde muurvlakten genoeg aanboden. Ook is het wel bevreemdend, dat Italië hun dan niet op den duur werk kon verschaffen. Op het oogenblik werkt toch nog Ludwig Seitz in het Vaticaan, die ook vroeger met zijnen vader in den Dom van Djakowar de fresco's geschilderd heeft naar de plannen van Overbeck. Mag ik mijne meening met alle bescheidenheid ter overweging aanbieden, dan zou ik zeggen: De schoone verwachtingen zijn niet uitgekomen, omdat wel Overbeck met Fra Angelico begonnen, doch Carl Müller met Rafaëls laatste periode geëindigd is.

In verband met bovengemelde klachten is ook opgeworpen, dat de gothiek

„de harmonie der kunsten in Gods Huis verbroken heeft en aan de schilderkunst de levensaderen heeft afgesneden." Ja, als de schilderkunst niet anders leven kan dan op voorwaarde dat zij de *meesteres* zal wezen; doch ik vermeen dat de ernstige kunststudiën van onzen tijd dit vooral, zoowel voor profanen als voor kerkelijken bouw tot een axioom hebben gemaakt: dat monumentale schilder- en beeldhouwkunst, bijzonder de eerste, zich naar het monument, het gebouw te schikken hebben. De meesters der gothiek, zij vooral, hebben begrepen, dat de muren eener kerk voor iets anders dienen moeten dan om tot achtergrond van een tooneel te strekken, opdat de toeschouwers zich verbeelden kunnen, uit de kerk eene zaal, of eenen tempel, eene markt of het vrije veld in te schouwen.

Wat overigens de gothiek voor de schilderkunst aan muurvlakte *minder* heeft, dat heeft zij *meer* in de gloeiende kleuren van hare gebrande glazen, die daarbij tevens veiliger plaats aanbieden dan de verraderlijke muren in ons vochtig klimaat. Eindelijk is het toch wel wat kras gesproken van een „zoo goed als geheel buitensluiten der schilderkunst", voor welke „zoo goed als geen plaats in onze kerken zou zijn". Reeds is in *De Maasbode* zeer juist en met feiten aangetoond, dat er nog vrij wat gewijde tafereelen ook in onze „modern gothieke" kerken te aanschouwen zijn.

Ook aan *stijl*, in overeenstemming met het gebouw, moet de monumentale schilderkunst zich gelegen laten liggen. Dat is nu eenmaal een vereischte, juist om de harmonie tusschen de kunsten. Alle stijl heeft zijne eigenaardigheden, en het kan, dunkt mij, niet anders dan lofwaardig zijn, als onze kunstenaars, in afwachting dat het groot genie komt, hetwelk eene eigene, door-en-door kerkelijke kunst der negentiende eeuw schept, ootmoedig in de leer gaan bij de oude meesters en het ook volstrekt niet kwalijk nemen, dat iemand vraagt, in welken stijl zij bedoeld hebben te werken. Gewis moeten zij zich beijveren om aan den vorm geen geweld te plegen; zij weigeren dan ook niet, van de praerafaëlitische meesters uit Italië „verhevenheid van opvatting, adel van vorm en fijnheid van drapeering" over te nemen. Evenwel mag niet de kunstsmaak van het *groote publiek* hierin de maatstaf zijn, Het is er mede als met de eigenaardig sobere, kuische, maar niet minder verhevene schoonheid van de diatonie der gregoriaansche melodieën en der palestrijnsche kerkmuziek, van welke onze roemrijk bekende musicus Daniël de Lange zegt: „dat men zich moet weten heen te zetten over het voor ons min gewone in de vormen, en den geest waarin hij dichtte moet weten te waardeeren. Datzelfde", zoo gaat hij voort, geldt in meerdere of mindere mate van elken meester, bij wiens stijl wij niet zijn opgevoed, ook in de poëzie en beeldende kunsten". En op gelijke wijze spreekt dr. Acquoy over de middeleeuwsche liederen. Personen, „die ze eerst onaangenaam achtten voor het gehoor, eindigden met ze zeer lief te vinden. Het is met deze liederen als met de middeleeuwsche schilderwerken. Men moet ze leeren hooren, gelijk men zulke schilderwerken moet leeren zien."

De strijdvraag der kunststijlen is en blijft, naar mijne bescheidene opvatting, eene bij uitstek nationale. Als de Heer Graus ons de pretensie toedicht, „dat alleen onze gothiek kerkelijk mag wezen", en daarop doorslaat, „dat we dan maar de groote excommunicatie moeten uitspreken over het katholieke Italië en zijne eigene kunst en die excommunicati-bul maar aan de deuren des Vaticaans moeten aanslaan", met dergelijke geestigheden meer, dan gaan we stil onzes weegs. Ook wij gelooven en houden vast, dat de H. Kerk katholiek is, dat is voor alle tijden, alle landen en volken, maar dat zij juist dáárom de keuze der bouw- en sierstijlen vrijlaat, zoodat evenmin noord- en noordwestelijk Europa zich naar Italië behoeft te schikken als vice versa. Ik heb dan ook open oor en oog voor al wat ons heerlijks aan kunstwerken getoond wordt uit de verschillende eeuwen van het bestaan dier katholieke Kerk; ja, ik wil zelfs dat verschil van stijlen gereedelijk beschouwen als eene niet onbevallige verscheidenheid in de eenheid. Er is trouwens in het ondermaansche nu eenmaal geen kunstschoon zonder licht- en schaduwpartijen. Maar als het er op aankomt, eene keuze te doen, voor mijn gebruik hier, in Nederland, dan spreek ik liever mijne moedertaal dan Italiaansch. Eéne uitzondering evenwel: wanneer Moeder de H. Kerk de vrijheid, die zij mij gelaten heeft, beperken mocht door eenig voorschrift of zelfs maar duidelijk uitgesproken verlangen, gelijk met de kerkmuziek het geval is: dan ben ik Romeinsch als de beste, nog beter misschien dan de Oostenrijkers en de Italianen zelven.

Laat mij nu, alvorens te eindigen, nog de samenvatting mogen herhalen, welke door mij, om redenen, bij een later ingezonden stukje in *De Tijd* van 9 Januari ll. geplaatst werd.

De Heeren Graus *cum suis* klagen, dat de gothieke richting van onze dagen „alles wat slechts op renaissance geleek als heidensch, onkerkelijk, zinnelijk heeft veroordeeld"; dat men de gothiek als „de alleen ware, christelijke, kerkelijke kunst" laat gelden; dat men haar „den officieëlen, kerkelijken bouwstijl" „de kunst der Kerk" noemt. — Ik vraag eenmaal, tweemaal, en nu te derde male, wie met name zulke beweringen hebben uitgesproken. Ik verdedig den domvikar Jacob, die het vooral bij den Heer Graus verkorven heeft, maar bij wien die beweringnn evenmin te vinden zijn; ik noem zelfs bekende „voorstanders der gothiek", welke van geheel andere meening zijn.

Zij vragen *goed recht* voor de renaissance; dat geef ik volkomen, altijd naar den maatstaf van plaatselijke en tijdelijke verhoudingen.

Zij vragen „*gelijk* recht met elken stijlvorm". — Hier maak ik een degelijk onderscheid, en vraag voor zeer veel landen van Europa buiten Italië, en met name voor ons Vaderland, een *voorrecht* ter gunste van de middeleeuwsche stijlen (romaansch en gothiek); vooreerst omdat de geest der Kerk, namelijk die van waarachtig christelijken vooruitgang en ontwikkeling, en van symbolischen zin, zich gedurende de middeleeuwen in die landen volkomener door gezegde stijlen heeft

uitgedrukt dan het geval was in Italië, hetwelk achterlijk bleef in die heerlijke beweging, vervolgens ook omdat de middeleeuwsche stijlen in die landen nationaal zijn. Ik dring deze beschouwingen aan door een zevental redenen. Immers, wij speculeeren niet louter voor de aardigheid, want ons katholiek publiek vraagt toepassing voor de practijk.

Zij leggen ter gunste van de kerkelijkheid der renaissance grooten nadruk op het overwicht van Italië en Rome, als het „Land der Pausen", het „brandpunt van het katholiek geloof, het hart van het kerkelijk leven", met andere nog sterker uitgedrukte titels. — Ik vraag, of men met deze argumenten soms niet doet wat men anderen verwijt, de renaissance namelijk tot een soort van officiëel kerkelijken stijl stempelen.

Zij vragen, of „het niet bedenkelijk zou zijn, te beweren dat daar (in Italië) de geest der Kerk nooit bij machte zou geweest zijn om zich in de vormen der kunst voor het minst even kerkelijk uit te drukken als" verder van dat brandpunt weg? — Ik toon aan, dat zulks onder min gunstige omstandigheden zeer goed gebeuren kan, wijl het in de middeleeuwen wel gebeurd is, en wijl het zelfs tegenwoordig nog, wat de kerkmuziek aangaat, het geval is. En gelijk het Italië der middeleeuwen geen overwicht op de ontwikkeling van de stijlen heeft laten gelden, zoo mogen ook andere tijdvakken dat al niet veel meer ter gunste van de kerkelijkheid der renaissance doen; immers, na 1580 is de renaissance te veel ontaard; van 1500—1580 is de *bouw*kunst kerkelijk genoeg, maar liggen *beelhouw-* en *schilder*kunst onder een geducht vonnis van het Trentsche Concilie en van de uitspraken der tijdgenooten. Blijft over het tijdvak van 1367—1517, eene schoone en heerlijke periode, maar ongelukkig, voor een zeer groot gedeelte juist gothiek.

Eindelijk klagen zij, dat door de gothiek „de harmonie der kunsten in Gods Huis verbroken" is, en de schilderkunst vermoord. — Ik toon aan, dat hier sterk overdreven, en het ware begrip van harmonie volkomen gemist wordt.

De *ware en echte renaissance* der kerkelijke kunst kan in alle stijlen voorgestaan en bevorderd worden. Het is *de herleving*, *de wedergeboorte van den waren christelijken geest* van levend en onwankelbaar geloof, van blijmoedig ver trouwen en van werkzamen gloed der liefde, welke de middeleeuwen heeft onderscheiden. Om dien geest te vinden en weder op te nemen, tracht ik dáár aan te sluiten waar die geest het zuiverst en reinst te vinden is, dat is in de 13ᵉ, 14ᵉ en 15ᵉ eeuwen; daar vinden wij Nederlanders voor ons eenen bouwstijl, waaraan nagenoeg geheel Europa met voortgaande ontwikkeling, klimmende volkomenheid en symbolischen zin de eigenschappen der ware schoonheid gegeven heeft; daar vinden wij eene „beeldende" kunst, die van Assisi, het graf van den H. Franciscus uitgegaan, door Cimabue en Giotto den echt middeleeuwschen stijl en trant ontvangen en later in den Dominikaner broeder Fra Angelico het hoogste bereikt heeft.

En laat het mij ten slotte vergund zijn, aan allen die in dit vraagstuk belang stellen, de lezing van Janssens beschouwingen nadrukkelijk aan te bevelen. Mij dunkt, dat de Heer Graus in hem juist een dier „katholieke mannen" heeft, welke hij wenscht (Voorrede van zijne brochure, 2 dr.) „dat door eigen onderzoek op het eigenlijke terrein der renaissance, eindelijk eens het volle licht zullen laten schijnen over deze „Schwebende Frage". Ik durf daarom gerustelijk nog een oogenblik de aandacht des lezers vragen voor eene recensie, die over Janssens VIe deel verschenen is. Twee recensiën kwamen mij onder de oogen. De eene is van den beroemden „Gothiker" *August Reichensperger* (Litt. Handw. 1889. Sp. 11.) de andere van Pater *Steph. Beissel* S J. (Zeitschr. f. Christl. K. 1888. Sp. 407.) Men begrijpt, en zal het, vertrouw ik, waardeeren, dat ik van de twee juist die uitkies, welke uit de pen komt niet van den „Gothiker" maar van een lid dierzelfde Sociëteit „voor welker hoogst zegenrijken arbeid aan de nieuwe beplanting van het veld der kerkelijke kunst" [door de renaissance] de Heer Graus „luide erkenning vraagt." „Voor dit tijdschrift, zoo recenseert Pater Beissel, is het boven aangekondigde nieuwe deel van dit „epochemachenden" en wijd en zijd verspreide werk van zeer groote beteekenis, dewijl Janssen in het eerste boek van dit deel, de ontwikkeling van onze vaderlandsche kunst, van de 16e eeuw en het begin der volgende, op eene wijze bespreekt welke tot alle bijzonderheden afdaalt. Onder voortdurende verwijzing naar de bronnen en met aanhaling van de nieuwe literatuur, wordt de treurige achteruitgang geschilderd welke het bedoelde tijdvak in bijna alles onderscheidt. Janssen vindt den grond van dit verval in de geloofsscheuring en in de renaissance, welke laatste hij onder den [ouden en oorspronkelijken] naam van „antikisch-wälsche Kunst" behandelt. Aangezien tegenwoordig de schaduwzijden der kunst van de 15e eeuw maar al te vaak worden blootgelegd, en daarentegen de goede kiemen der nieuwe richting op eenzijdige wijze ter navolging aangeprezen: was het niet meer dan natuurlijk, nu eens goed den arbeid van die meesters te doen uitkomen die aan het einde der middeleeuwen ons vaderland met kunstwerken sierden, en aan te toonen, hoe aan de nationale kunst op jammerlijke wijze een vroegtijdig einde bereid werd. [1]) Als iemand beproeven wil, om, leunend op de antieke kunst

---

[1]) De nieuwe „antikisch — wälsche" kunst, schrijft Janssen (D. VI bl. 60) werd naar Duitschland overgeplant; de oude inheemsche, welke door de verhevenste werken hare sporen verdiend had, viel haar ten offer. In Italië kon de voorliefde voor het antieke zich op oude nationale overleveringen beroepen en bezat zij een zeker recht dat op geschiedenis gegrond was; in Duitschland daarentegen miste zij elke nationalen grondslag; de nieuwe kunstbeoefening werd als eene volkomen vreemde op de Duitsche toestanden ingeënt. In Italië was zij, onder leiding van de aanzienlijkste kunstenaars, tijdens haren korten bloei rijk aan werken van onloochenbare pracht en uitstekende kunstvaardigheid; in Duitschland kon zij zich, tenminste wat de hooge kunst aangaat, op niet een enkel meester van den eersten rang beroemen, en bracht zij ook geen enkel kunstwerk tot stand, het welk onder het opzicht van ware grootheid en schoonheid en van onvergankelijke waarde, vergeleken mag worden met de

en met behulp van hare meesterwerken, de kunst van het laatst der middeleeuwen te louteren, dan is daartegen in beginsel niets in te brengen. Janssen laat echter zien, dat de uitkomsten die men verhoopte, in Duitschland feitelijk niet verkregen werden. Zij toch die de ziel waren van de renaissance-beweging, gaven zich met onbeperkte geestdrift aan de antieke kunstwerken over, welke [men hoore toch, wat ik bidden mag, kalm en bedaard aan! Vert.] deels van naturalistische deels van volkomen heidensche, alzoo afgodische, en van onzedelijke begrippen doortrokken waren. Christelijk geloof en reine zeden hadden eenen dam moeten opwerpen tegen gevaren, welke aan de studie en de navolging der antieke kunst onafscheidelijk verbonden zijn. Zij alleen konden tegen overdrijving behoeden en mogelijk maken dat in het gebruik der heidensche modellen de rechte maat gehouden werd. Zij ontbraken. Al te spoedig ging daarom het nuttig gebruik van het passende wat uit de modellen te verkrijgen was, onder in de navolging ja overdrijving van het onpassende. Met recht heeft Pastor onderscheid gemaakt tusschen eene goede en eene slechte renaissance. En nog nader zou men aan de waarheid komen, als men spreken zou van een goed en een slecht tenuitvoerleggen van het éene „renaissance-idee" De hooge bloei welke de Italiaansche kunst, na door de studie der antieken gelouterd te zijn, omstreeks het jaar 1500 beleefde, verdient naar mijn inzien, nog heden bewondering. Wie zou weigeren kunnen, de groote historische schilderwerken van Rafael, zijne Sixtine, zijne Verloving van O. L. V. enz. voor christelijke kunstwerken van den eersten rang te erkennen? Van Rome uit is de nieuwe kunstrichting, door hem en vele anderen gevolgd, niet alleen ons vaderland maar alle landen der christenheid binnengedrongen. Driehonderd jaar lang heeft zij, al ging zij ook voortdurend achteruit, toch de alleenheerschappij gehad. De reactie naar die kunstwerken van den voortijd welke hun bestaan danken aan de vaste geloofsovertuiging der middeleeuwen, wordt voor het oogenblik, helaas! bijna alleen maar in de zoogenaamde „Germaansche" landen en ook daar nog slechts ten deele beproefd. Janssen verdient onzen dank, dat hij de noodzakelijkheid van zulk eene reactie overtuigend bewezen

volmaakte scheppingen der oude vaderlandsche kunst. Deze inheemsche kunst was, toen de vreemde kunstbeoefening ingevoerd werd, hoegenaamd niet „uitgeput" en uitgeleefd", evenmin als het Christendom uitgeleefd was toen de humanisten met den heidenschen godenhemel begonnen te dweepen; evenmin als het Duitsche volksrecht uitgeleefd was toen men het door het vreemde Romeinsche recht verdrong, evenmin als de Duitsche taal uitgeleefd was toen de geleerden haar voor „barbaarsch" uitmaakten; en hunne Duitsche namen met gelatiniseerde en gegraeciseerde verwisselden. Gelijk de Duitsche volksaard allerwege door den invloed van gezagvoerders en woordvoerders teruggedrongen werd, wijken moest voor het buitenlandsche en allengs geheel verviel tot voorliefde voor al wat van den vreemde kwam: zoo ging ook de vaderlandsche kunst te niet.

heeft. Hij deed het door zich op een eigen punt van waarneming te plaatsen; en hij bracht op die wijze allervlijtigst tal van belangrijke berichten bijeen uit vele bronnen, die tot nog toe voor de geschiedenis der kunst al te zeer verwaarloosd waren. Moge dit nieuwe deel van zijn werk alom de liefde en het beter begrip vermeerderen ten aanzien der groote kunst, welke door onze voorouders beoefend werd, toen zij nog één waren in het geloof. Dat hij het beeld des vervals met scherpe trekken geteekend heeft, en dat hij de aandacht er op gevestigd heeft, hoe ook heden nog bij ons gewetenlooze menschen burgerrecht hebben verschaft aan het gebruik om tallooze boeken en schilderijen met naakte en onzedelijke figuren te vullen: het zal, zoo hoop ik, niet zonder uitwerking blijven."

OUDERKERK A/D AMSTEL. J. J. GRAAF.

